MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

GIEDRĖ ALEKNAVIČIŪTĖ

VALSTYBĖS SOCIALINIO KAPITALO ĮTAKOS VERSLUMO FORMAVIMUI BALTIJOS ŠALYSE VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė:
Prof. dr. I. Mačerinskienė

VILNIUS, 2011

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

VALSTYBĖS SOCIALINIO KAPITALO ĮTAKOS VERSLUMO FORMAVIMUI BALTIJOS ŠALYSE VERTINIMAS

Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L10009

Vadovė:
Prof. dr. I. Mačerinskienė
2011 12 15

Recenzentas:

2011 12 15

Atliko:
FRmns0-01 gr. stud.
G. Aleknavičiūtė
2011 12 15

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS 7

1. SOCIALINIO KAPITALO TEORIJA 11

1.1. Socialinis kapitalas ekonominių teorijų aspektu 11

1.2. Socialinio kapitalo koncepcijų analizė 14

1.3. Socialinio kapitalo struktūra 22

1.4. Valstybės socialinio kapitalo ir verslumo formavimo sąsajos 27

1.4.1. Valstybės socialinio kapitalo įtaka verslumo didinimui 27

1.4.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos šalies verslumo formavimui teorinis modelis 35

2. VALSTYBĖS SOCIALINIO KAPITALO ĮTAKOS VERSLUMO FORMAVIMUI VERTINIMO METODOLOGIJA 38

2.1. Socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo metodų analizė 38

2.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui tyrimo metodikos pagrindimas 45

2.2.1. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui kokybinio tyrimo metodika 46

2.2.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui kiekybinio tyrimo metodika 52

3. VALSTYBĖS SOCIALINIO KAPITALO ĮTAKOS VERSLUMO FORMAVIMUI BALTIJOS ŠALYSE ANALIZĖ 62

3.1. Baltijos šalių verslo aplinkos ir verslumo formavimo galimybių vertinimas 62

3.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumui Baltijos šalyse ekspertinio vertinimo rezultatai 67

3.3. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelio sudarymas 72

IŠVADOS IR SIŪLYMAI 80

LITARATŪRA 82

ANOTACIJA 89

ANNOTATION 90

SANTRAUKA 91

SUMMARY 92

1 PRIEDAS. VERSLUMO KONCEPCIJOS 93

2 PRIEDAS. EKSPERTINIO VERTINIMO ANKETA LIETUVIŲ KALBA 94

3 PRIEDAS. EKSPERTINIO VERTINIMO ANKETA ANGLŲ KALBA 96

4 PRIEDAS. PASAULIO VALSTYBIŲ REITINGAS PAGAL EKONOMINIŲ LAISVIŲ INDEKSĄ . 98

5 PRIEDAS. EKSPERTINIO VERTINIMO SUDERINAMUMO TIKRINIMAS 99

6 PRIEDAS. REGRESINĖS ANALIZĖS DUOMENYS 100

7 PRIEDAS. REGRESINĖS ANALIZĖS METU GAUTŲ LIEKANŲ SUDERINAMUMAS SU NORMALIUOJU SKIRSTINIU 105

LENTELĖS

1 lentelė. Socialinio kapitalo teorijos 12

2 lentelė. Socialinio kapitalo koncepcijos ir socialinio kapitalo rūšys 18

3 lentelė. Socialinio kapitalo koncepcijos vidinio ir išorinio socialinio kapitalo požiūriu 18

4 lentelė. Socialinio kapitalo struktūros dedamosios 22

5. lentelė. Valstybės socialinio kapitalo dedamųjų vertinimo rodikliai pagal atskirus mokslininkus 30

6 lentelė. Valstybės socialinio kapitalo vertinimo rodikliai 33

7 lentelė. Socialinio kapitalo įtakos ekonominiams procesams vertinimo metodai 39

8. lentelė. Kiekybinio tyrimo rodiklių pagrindimas 55

9 lentelė. Priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų suderinamumo su normaliuoju skirstiniu tikrinimas. 73

10 lentelė. Koreliacijos koeficientai tarp priklausomo kintamojo ir nepriklausomų kintamųjų 74

11 lentelė. Galutiniai atgalinės (angl. *backward*) regresinės analizės rezultatai 75

PAVEIKSLAI

1 pav. Socialinio kapitalo aiškinimo teorijų skirstymas 13

2 pav. Socialinio kapitalo teorijų aprėptis 17

3 pav. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui teorinis modelis 36

4 pav. Ekspertinio vertinimo metodų skirstymas 48

5 pav. Ekspertų vertinimų standartinio nuokrypio priklausomybė nuo ekspertų skaičiaus 50

6 pav. Verslumo klimato indeksas 64

7 pav. Verslumo veiklos indeksas 65

8 pav. Europos Sąjungos šalių pasiskirstymas pagal verslumo veiklos ir klimato indeksus 66

9 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal šalis (%) 67

10 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal pareigas (%) 67

11 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal šalis ir pareigas (1 užduotis) 68

12 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal šalis ir pareigas (2 užduotis) 69

13 pav. Socialinio kapitalo veiksnių įtakos verslumui vertinimo rezultatai (1 užduotis) 69

14 pav. Socialinio kapitalo dedamųjų vertinimas pagal įtakos verslumui svarbą 70

15 pav. Socialinio kapitalo veiksnių teigiamos ir neigiamos įtakos verslumui vertinimo rezultatai (2 užduotis) 71

ĮVADAS

Ekonominių santykių perėjimas nuo pramoninės iki žinių visuomenės dažniausiai yra siejamas su sparčiu nematerialaus turto ir socialinių ryšių svarbos didėjimu ekonominiuose santykiuose. Žinių visuomenėje šie veiksniai yra laikomi lygiaverčiais tiek materialiajam turtui, tiek fiziniam kapitalui, kuriais buvo paremti daugelis ekonominių procesų. Dėl šių priežasčių vienas iš svarbiausių naujosios ekonomikos elementų tampa socialinis kapitalas (Bourdieu, 1986, Coleman, 1988, Nahapiet, Ghoshal, 1998, Putnam, 2000, Hirsch, Levin, 1999, Adler, Kwon, 2002, Bueno et al, 2004, Oorschot et al., 2006 ir kt.) ir jo poveikis įvairiems ekonominiams procesams, tarp jų ir verslumui. Jis gali būti panaudojamas ne tik valstybių ekonominio konkurencingumo skatinimui, bet ir įvairių rizikų mažinimui. Kitaip tariant, tinkamai išnaudojamas socialinis kapitalas (t.y. aukštas pasitikėjimo lygis tarp visuomenės narių; platūs socialiniai tinklai įvairiuose lygmenyse; tvirtas socialinių normų pagrindas ir efektyvus jų pritaikymas bei priežiūra; pilietiška ir aktyvi visuomenė) gali padėti išvengti finansinių ir ekonominių krizių ar jas nuspėti, taip pat paskatinti ekonomikų atsigavimą ar spartesnį jų vystymąsi.

Nors socialinio kapitalo idėja sociologijos moksluose yra analizuojama jau seniai, tačiau ekonomikoje ši teorija plačiau nagrinėti pradėta tik nuo 9 dešimtmečio. Taigi ši koncepcija yra pakankamai nauja ir sukelianti prieštaringas nuomones tarp daugelio pasaulio mokslininkų (Taylor, 2004, Monnavarian, Ashena, 2009, Ferri et al., 2009, Andrews, 2010, Wirtz et al., 2010). Atsižvelgiant į įvairių mokslininkų iškeltus šios teorijos aiškinimo aspektus, šiame darbe yra laikoma, kad valstybės socialinis kapitalas – tai savarankiška ekonominė koncepcija, kuri remiasi ekonomikos plėtros teorija ir susideda iš keturių pagrindinių komponenčių - pasitikėjimo, socialinių tinklų, socialinių normų ir pilietiškumo, kurie visi kartu apibūdina tiek horizontalius, tiek hierarchinius ryšius tarp institutų ir institucijų, kurios turi skirtingą įtaką bei galią, ir taip kuria formalius ir neformalius santykius visuomeninėje erdvėje, per kuriuos formuojami papildomi ištekliai, nepasiekiami jokiais kitais būdais.

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Šiuolaikinės ekonomikos tendencijos ir spartus jos augimas, paremtas naujausių technologijų vystymusi, priverčia visuomenę ieškoti naujų ir alternatyvių metodų, kaip palaikyti ekonomikos augimo tempus. Pasak M. B Neace (1999), ilgalaikį ekonomikos augimą šalys, ypač besivystančių rinkų, gali pasiekti tik keldamos savo verslumo lygį. Taigi pastaraisiais metais pagrindiniu ekonomikos ir finansų rinkų varikliu tampa verslumas, kuris ne tik sukuria įmonėms pridėtinę vertę, bet taip pat išplečia darbo ir kapitalo bazę, kurie yra vieni svarbiausių veiksnių reikalingų sėkmingam ekonomikos funkcionavimui. Tokiu atveju, vienu iš pagrindinių valstybės tikslų tampa

verslui palankių sąlygų kūrimas bei naujų įmonių kūrimosi ir plėtros skatinimas, kurio poreikis ypač padidėja kriziniu laikotarpiu, kai bendra viso pasaulio, tuo pačiu ir valstybės, padėtis yra nestabili ir sudėtinga surasti tinkamų priemonių ekonomikos stabilizavimui.

Verslo sėkmė priklauso ne tik nuo materialių investicijų ir kokybiško vadovavimo, bet ir nuo to ar įmonėje dirbantys darbuotojai pasitiki vienas kitu ir bendradarbiauja tarpusavyje, ar šalyje yra aukštas pasitikėjimo lygis valstybės institucijomis, ar valdžios organų priimti įstatymai skatina verslumo procesą ir padeda naujoms įmonėms įsitvirtinti rinkoje ir ar šalyje pastebimas glaudus visuomenės bendradarbiavimas, pasitikėjimas ir nustatytų normų laikymasis. Taigi būtent dėl šių priežasčių, verslo procese labai svarbią vietą užima socialinis kapitalas, kuris gali būti kuriamas tiek organizacijos viduje, tiek valstybės lygmenyje. Siekiant išsiaiškinti, kokią naudą socialinis kapitalas gali sukurti visuomenei, organizacijai ar valstybei bei kaip tinkamas jo panaudojimas veikia verslumo procesus, kuriami įvairūs ekonominiai ir matematiniai modeliai (Llewellyn, Armistead, 2000, Mačerinskienė, Vasiliauskaitė, 2007, Monnavarian, Ashena, 2009, Ferri et al., 2009 ir t.t.), kurie ir padeda įvertinti socialinio kapitalo svarbą įvairiuose verslo ciklo etapuose. Tačiau esami modeliai negali visiškai paaiškinti vykstančių procesų, dėl modelių specifikos, jų apimties ar nuolatos kintančios situacijos ekonominėje erdvėje. Dėl šios priežasties išlieka aktualu analizuoti socialinio kapitalo ir verslumo sąveiką įvairiuose lygmenyse. Taigi, šiame darbe, iškyla pagrindinė **problema** - kaip valstybės socialinis kapitalas veikia verslumo formavimo procesą ir kokiu būdu tai galima įvertinti?

Tyrimo hipotezės. Atliekant socialinio kapitalo ir verslumo tarpusavio sąveikos analizę, buvo išsikeltos dvi pagrindinės tyrimo hipotezės:

H_1: Valstybės socialinis kapitalas teigiamai veikia verslumo procesą šalyje.

H_2: Visos socialinio kapitalo dedamosios yra reikšmingos verslumo skatinimo procese.

Tyrimo objektas – valstybės socialinio kapitalo veiksnių įtaka verslumo formavimui.

Tyrimo tikslas - įvertinus valstybės socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui, sudaryti Lietuvos, Latvijos ir Estijos (toliau – Baltijos valstybės) socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį.

Tyrimo uždaviniai

1. Išanalizuoti socialinio kapitalo teoriją ir jos svarbą verslumo formavimui valstybės lygmeniu;
2. Parengti valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo metodologiją;
3. Įvertinti Baltijos šalių verslumo formavimo galimybes ir sudaryti valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį Baltijos šalyse bei patikrinti jį praktikoje.

Tyrimo metodika. Magistro baigiamajame darbe buvo naudojami tokie tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, teisinių dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė, lyginimo, apibendrinimo, duomenų sisteminimo, grafiniai ir modeliavimo metodai. Taip pat ekspertinis vertinimas, lyginamoji vidurkių analizė ir koreliacinė regresinė analizė. Statistinių duomenų analizė buvo atliekama naudojantis statistinių duomenų analizės paketu SPSS Statistics 17.0 ir Microsoft Office Excel 2007 skaičiuokle.

Šiame darbe buvo naudojami Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbai, Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistikos departamentų statistiniai duomenys, įvairių tarptautinių organizacijų (The World Bank, Freedom House Europe, Transparency International, The Heritage Foundation, The Gallup Organization, National Commission on Civic Renewal) atliktų tyrimų duomenys.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir siūlymai. Pirmame skyriuje pateikta socialinio kapitalo teorija ir jos vieta tarp kitų ekonominių koncepcijų. Teigiama, kad socialinis kapitalas – tai horizontalūs ir hierarchiniai ryšiai tarp institutų ir institucijų, kurios turi skirtingą įtaką bei galią, ir taip kuria formalius ir neformalius santykius visuomeninėje erdvėje, per kuriuos formuojami papildomi ištekliai, nepasiekiami jokiais kitais būdais. Taip pat aptarta socialinio kapitalo struktūra bei jo sąveika su verslumo procesu ir pateiktas teorinis valstybės socialinio kapitalo įtakos šalies verslumo formavimui modelis. Antroje darbo dalyje sudaryta valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo metodologija, kurios metu atlikta socialinio kapitalo vertinimo metodų analizė. Taip pat sudarytos kokybinio ir kiekybinio tyrimų metodikos, kurios padeda įvertinti valstybės socialinio kapitalo įtaką verslumui. Trečiame darbo skyriuje pateiktas Baltijos šalių verslo aplinkos ir verslumo formavimo galimybių vertinimas bei gauti tiek kokybinio, tiek kiekybinio tyrimų rezultatai. Remiantis gautais duomenimis sudarytas ekonometrinis valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelis Baltijos šalyse, kuris turėtų padėti įvertinti esamą Baltijos valstybių situaciją ir pateikti, kurie socialinio kapitalo aspektai gali labiausiai paskatinti verslumo plėtrą tose šalyse.

Publikacijos.

- Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. The Evaluation of Intellectual Capital Influence on Entrepreneurship // Economics and Management = Ekonomika ir vadyba / Kaunas Universtity of Technology. Kaunas: Technologija. - 2011, No. 16, p. 558-566. ISSN 1822-6515.
- Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. The Evaluation of Social Capital Benefits: Enterprise Level // Business, Management and Education / Vilnius Gediminas Technical Univertity. Vilnius: Technika. – 2011, vol. 9, No. 1, p. 109–126. ISSN 2029-7491.

Skaityti pranešimai.

- Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. Benefits of Social Capital: Enterprise Approach. // Мировая экономика и бизнес-администрирование малых и средних предприятий : материалы 8-го Международного научно-технического семинара, проводимого в рамках 9-й Международной научно-технической конференции "Наука - образованию, производству, экономике" 27-29 января 2011 года. Часть 1 / Министерство образования Республики Беларусь, Белорусский национальный технический университет. Факултет маркетинга, менеджмента, предпринимательства. Минск : БНТУ, 2011, p. 242-249. ISBN9789855255780 (Ч.1). ISBN9789855255803.
- Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. The Evaluation of Intellectual Capital Influence on Entrepreneurship. // 16th international conference "Economics and Management", April 27-29th 2011 : program and reviewed abstract book. Brno: Brno University of Technology, 2011, p. 176-177. ISBN9788021442795.
- Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. The Evaluation of Social Capital Benefits: Enterprise Level. // Business, Management and Education 2010 : conference programme, Vilnius, November 18, 2010 / Vilnius Gediminas technical university, Mykolas Romeris university, Riga technical university. Vilnius : Vilnius Gediminas technical university, 2010, p. 1.
- Rudzkis P., Aleknavičiūtė G., Survilaitė S. Small and Medium-sized Business Support in the European Union. // Moderné prístupy k manažmentu podniku = Modern approaches to corporate management [Elektroninis išteklius]: 6-7 September, 2007, Bratislava, Slovak Republic: proceedings of the 17th International Scientific Conference. Bratislava: Slovak University of Technology in Bratislava, 2007, p. 515-525. ISBN8022725099.

1. SOCIALINIO KAPITALO TEORIJA

1.1. Socialinis kapitalas ekonominių teorijų aspektu

XXI amžius pasaulyje pasižymi ne tik naujų technologijų kūrimu, sparčia ekonomikos plėtra bei visuomeninių santykių kaita, bet ir nauju požiūriu į jau seniai nusistovėjusias ir atrodo nekintančias veiklos normas. Kaip žinome, visa XX amžiaus ekonomika buvo paremta materialiojo turto svarba, kuri į pirmą vietą iškėlė tokias vertybes, kaip žemė, nekilnojamas turtas, įvairi įranga ir t.t.. Tačiau šiuolaikinė visuomenė vis labiau pradeda vertinti nematerialiojo turto indėlį į ekonominius santykius. Į pirmą vietą iškeliami tokie veiksniai, kaip žinios, naujos technologijos, socialiniai ryšiai, inovacijomis bei konkurencinga aplinka paremta tiek įmonių, tiek visų valstybių veikla.

Ekonominių santykių perėjimas nuo pramoninės iki žinių visuomenės dažniausiai yra siejamas su sparčiu nematerialaus turto ir socialinių ryšių svarbos didėjimu ekonominiuose santykiuose. Žinių visuomenėje šie veiksniai yra laikomi lygiaverčiais tiek materialiajam turtui, tiek fiziniam kapitalui, kuriais buvo paremti daugelis ekonominių procesų. Dėl šių priežasčių vienas iš svarbiausių naujosios ekonomikos elementų, kurį iškelia Pasaulio Bankas, yra socialinis kapitalas (Bueno et al, 2004). Jų teigimu, socialinio kapitalo įvertinimas yra vienas iš svarbiausių šiuolaikinės ekonomikos elementų, kuris skatina ne tik spartesnį jos augimą, bet taip pat didina visuomeninę sanglaudą.

Socialinis kapitalas kaip terminas jau buvo naudojamas XX a. pradžioje, tačiau tikro mokslininkų susidomėjimo sulaukė tik apie 60- uosius metus. Taigi šios koncepcijos teorija yra pakankamai nauja ir sukelianti prieštaringas nuomones tarp daugelio pasaulio valstybių mokslininkų. Vienas pirmųjų J. Jacobs‘as, dar 1961 m., savo veikale „Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas“ (angl. *The Death and Life of Great American Cities*) paminėjo visuomeninių ryšių bei bendradarbiavimo svarbą siekiant stabilaus bendruomenių funkcionavimo bei išgyvenimo galimybių. Nuo to laikotarpio socialinis kapitalas tapo labai didelį mokslininkų susidomėjimą keliančiu objektu, kuriam buvo siekiama sukurti įvairiausias jo svarbą pagrindžiančias teorijas.

Socialinio kapitalo teorijos ir analizavimo ištakos daugiausiai siejamos su sociologijos bei ekonomikos mokslais, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje ši koncepcija apjungia įvairias mokslo sritis bei tampa tarpdisciplininiu reiškiniu. Pats terminas socialinis (angl. *social*) reiškia individų kolektyvinius veiksmus, tinklų egzistavimą visuomeniniuose santykiuose bei tam tikrų normų pripažinimą tarp individų, o kapitalas (angl. *capital*) – ekonominis terminas, dažniausiai naudojamas gamybos ir naudos

maksimizavimo teorijų kontekste (Murray, 2005).

Analizuojant socialinio kapitalo svarbą ekonomikos mokslams iškeliamos įvairios diskusijos, kokią naudą socialinis kapitalas gali sukurti visuomenei, organizacijai ar valstybei ir kokias kriterijais tai turėtų būti vertinama. Būtent dėl šios priežasties galime teigti, kad socialinio kapitalo koncepcija kol kas yra tik pradinėje gyvavimo ciklo stadijoje (Hirsch, Levin, 1999). Tai, savo ruožtu, skatina pasaulio mokslininkus aktyviai ieškoti socialinio kapitalo teorijos pagrindimo galimybių ir kurti įvairius požiūrius į socialinį kapitalą. Vienas garsus ispanų socialinio kapitalo teorijos analitikų E. Bueno (2002) savo veikale *„El Capital Social en el Nuevo Enfoque del Capital Intelectual de las Organizaciones"* pabandė susisteminti pasaulio mokslininkų iškeltas mintis apie socialinį kapitalą ir išskyrė keturias socialinį kapitalą aiškinančias teorijas:

- Ekonomikos plėtros teorija;
- Socialinės atsakomybės ir etikos teorija;
- Bendrų valdymo normų teorija;
- Intelektinio kapitalo teorija.

1 lentelėje pateikiami šių teorijų šalininkai ir pagrindinės jų iškeltos idėjos.

1 lentelė. Socialinio kapitalo teorijos

Teorijos	Pagrindinės idėjos	Autoriai
Ekonomikos plėtros teorija	Pasitikėjimas, pilietinis elgesys ir dalyvavimas įvairiose organizacijose bei bendruomenėse stiprina ir plečia socialinius tinklus, kurie prisideda prie tvaraus ekonomikos vystymosi.	Putnam (1994); Knack, Keefer (1997); Stiglitz (1998)
Socialinės atsakomybės ir etikos teorija	Socialinis kapitalas atspindi socialinės integracijos ir atsakomybės lygį tarp visuomenės atstovų ir grupių, kurias jie sudaro. Jis grindžiamas nusistovėjusiu požiūriu į tam tikrus dalykus ir puoselėjamomis vertybėmis, tokiomis kaip pasitikėjimas tarp visuomenės narių, saugumo jausmas, bendradarbiavimas tarpusavyje ir kompromisų ieškojimas bei etikos principų laikymasis.	Coleman (1990); Newton (1997); Chang (1997); Kawachi et al. (1997); Bullen, Onyx (1998); Joseph (1998); Cortina (2000); Baron (2001)
Bendrų valdymo normų teorija	Etikos principai ir bendros valdymo normos organizaciniu lygmeniu daro teigiamą poveikį kuriant socialinį kapitalą, skatinant visuomenės solidarumą ir mažinant rinkos netobulumus.	Baas (1997); Sen (1997); Zingales (2000); Rajan, Zingales (2000)
Intelektinio kapitalo teorija	Socialinis kapitalas yra intelektinio kapitalo dedamoji, grindžiama tokiomis vertybėmis kaip pasitikėjimas, lojalumas, nuoširdumas, kompromisų ir skaidrumo siekimas, solidarumo, atsakomybės, sąžiningumo bei etikos principų laikymųsi.	Nahapiet, Ghoshal (1996); Koening (1998); Prusak (1998); Lesser, Prusak (1999); Lesser (2000); Cohen, Prusak (2001); Kenmore (2001); Lesser and Cothrel (2001); McElroy (2001)

Šaltinis: adaptuota pagal Bueno et al. 2004, p. 556-574.

Vertinant pateiktas teorijas galime pastebėti, kad kiekviena iš jų papildo viena kita ir išplečia socialinio kapitalo koncepciją įvairiomis kryptimis. Visos jos pabrėžia tam tikras vertybes, kurios sudaro patį socialinį kapitalą ir kurios padeda įgyvendinti tam tikrus ekonominius tikslus.

Socialinio kapitalo aiškinimo teorijas galima suskirstyti ir į dvi stambesnes grupes (žr. 1 pav.). Pirmoje grupėje atsidurtų tos socialinio kapitalo koncepcijos, kurios teigia, kad socialinis kapitalas yra intelektinio kapitalo dalis, kaip ir žmogiškasis, struktūrinis kapitalai ar kitos intelektinio kapitalo dedamosios. Kitą grupę sudarytų tos socialinio kapitalo koncepcijos, kurios socialinį kapitalą laiko atskiru dariniu ir nesieja jo su intelektinio kapitalo koncepcija. Šioje grupėje į pirmąją vietą iškeliamas pats socialinis kapitalas, kaip savarankiška kapitalo grupė, kuri turi savo dedamąsias ir, atskirai nuo kitų nematerialaus kapitalo grupių, veikia ne tik individų, įmonių ar valstybių bet ir visos ekonomikos tvarumo procesą.

1 pav. Socialinio kapitalo aiškinimo teorijų skirstymas

Šaltinis: sudaryta pagal Bueno et al. 2004, p. 556-574.

Analizuojant socialinį kapitalą galime pastebėti tam tikrų sąsajų su institucinę ekonomikos teorija, kuri kaip ir socialinis kapitalas analizuoja institucijų ir institutų svarbą ekonominiame kontekste. Institucinės ekonomikos teorijoje institucija vadinamas paprotys arba tiesiog visuomeninė santvarka, o institutas – įstatymai, kurie įteisina papročius ir pažiūras paplitusias visuomenėje. Socialinio kapitalo atveju, viena iš jo dalių, kaip bus aptariama tolimesniuose poskyriuose, yra normos ir institutai, kurie padeda sukurti pasitikėjimą tarp visuomenės narių ir reglamentuoja santykius tarp įvairių visuomenės atstovų. Visa tai padeda formuoti socialinį kapitalą, kaip vieną iš tvaraus ekonominio vystymosi elementų. Taigi, tokiu atveju, galime pastebėti, kad tiek institucinė ekonomika, tiek socialinio kapitalo teorija akcentuoja ir į pirmą vietą iškelia panašias ekonomines vertybes, kurios padeda analizuoti visuomenėje susiformuojančius ekonominius santykius. Šios teorijos išsiskiria tuo, kad institucinė

ekonomika siekia įvertinti, kokią įtaką institutai ir institucijos turi pačiai ekonominiai santvarkai, jos raidai, valdymui ir t.t., o socialinis kapitalas stengiasi paaiškinti kaip tie institutai padeda formuoti santykius tarp įvairių visuomenės narių ir kaip tie santykiai gali kurti tiek socialinę, tiek ekonominę gerovę.

Apibendrinant galime teigti, kad socialinio kapitalo koncepcija yra diskutuotina tema ekonomikos moksluose, nes daugelis mokslininkų iškelia skirtingas šio fenomeno aiškinimo ir vertinimo teorijas. Taigi šiame darbe socialinis kapitalas laikomas savarankiška ekonomine koncepcija, kuri remiasi ekonomikos plėtros teorija ir nepriskiriama prie intelektinio kapitalo dedamųjų.

1.2. Socialinio kapitalo koncepcijų analizė

Šiuolaikinėje rinkos ekonomikoje kiekvienas organizacijos vadovas žino, kad verslas yra valdomas geriau, kai įmonėje dirbantys darbuotojai pasitiki vienas kitu ir bendradarbiauja tarpusavyje, kai šalyje yra aukštas pasitikėjimo lygis valstybės institucijomis, kai valdžios organų priimti įstatymai skatina verslumo procesą ir padeda naujoms įmonėms įsitvirtinti rinkoje ir kai šalyje pastebimas glaudus visuomenės bendradarbiavimas, pasitikėjimas ir nustatytų normų laikymasis, t.y. tinkamai išvystytas valstybės socialinis kapitalas. Visa tai skatina kurti naujas įmones, plėtoti jau esamas veiklas ir taip didinti šalies produktyvumo lygį makro lygyje, o mikro lygmenyje turi įtakos tokiems procesams, kaip komandinės veiklos, kūrybiškumo ir greito mokymosi vystymuisi. Taigi nenuostabu, kad šiuolaikinės ekonomikos teorijoje socialinis kapitalas tapo vienu iš svarbiausių veiksnių analizuojant ekonominę situaciją šalyje, jos gebėjimą būti konkurencingai ir versliai kitų šalių atžvilgiu. D. Taylor (2004) teigimu, socialinio kapitalo esmė yra tai, kad socialiniai tinklai tarp šeimos narių, draugų, buitiniai ryšiai su pažįstamais ar net nepažįstamais žmonėmis, sukuria tokius išteklius, kurie padeda individams, organizacijoms ar valstybėms vystyti žinias, plėsti informacijos srautus ar net tikėtis įvairiapusės pagalbos siekiant savo tikslų.

Kalbant apie socialinio kapitalo koncepciją, daugiausiai prie jos išsivystymo prisidėjo trys mokslininkai, dar vadinami socialinio kapitalo „krikštatėviais“ - tai P. Bourdieu, J. Coleman ir R. Putnam. Jie suformulavo šios teorijos pagrindus ir stengėsi išaiškinti socialinio kapitalo svarbą ekonominėje veikloje tiek įmonių, tiek valstybių lygmeniu. Taigi per paskutinius 25 metus jų darbai atskleidė svarbiausius socialinio kapitalo aspektus. Pirmasis iš jų buvo P. Bourdieu (1986), kuris savo veikale „Kapitalo formos“ (angl. *„The forms of capital“*) pabandė atskleisti socialinio kapitalo vietą ekonominiuose santykiuose. Jis teigė, kad socialinį kapitalą galimą suskirstyti į dvi dalis, t.y. į socialinius santykius, kurie leidžia individams pasiekti tam tikrus išteklius ir tų išteklių kokybę bei kiekį (Ferri et al.,

2009). Taigi pagal P. Bourdieu (1986), socialinis kapitalas, tai faktinių ir potencialių išteklių visuma, kurie atitenka individui ar grupei ir kurie yra pasiekiami pasinaudojant daugiau ar mažiau formaliais santykiais, susiformuojančiais tarpusavio pažinimo ir pripažinimo santykių tinkle. Kitaip tariant, socialiniame kapitale yra akcentuojami faktiniai ir potencialūs ištekliai, kurie yra išgaunami iš pastovaus ryšių tinklo turėjimo. Ši teorija remiasi tuo, kad individualių ryšių vertė priklauso nuo tų ryšių skaičiaus, kuriuos jie gali mobilizuoti, todėl P. Bourdieu socialinį kapitalą laiko akumuliuoto darbo produktu. Jis teigia, kad socialiniuose tinkluose solidarumas galimas tiktai todėl, kad narystė šiuose tinkluose suteikia materialinę ir simbolinę naudą (Imbrasaitė, 2004). Tačiau Bourdieu teorija yra taip pat ir kritikuojama, kadangi jis socialinį kapitalą laiko išimtine elito nuosavybe, sukurta apsaugoti reliatyvią elito padėtį visuomenės hierarchijoje, ir ignoruoja idėją, kad mažiau privilegijuoti individai ar grupės gali gauti naudos iš socialinių ryšių (Field, 2003). Taip jis formuoja statišką hierarchinį socialinio kapitalo modelį, kuris šiuolaikinėje visuomenėje yra sunkiai pritaikomas, nes eliminuoja faktą, kad žmonės gali laisvai bendrauti, turėti panašią nuomonę ar požiūrį. Taigi P. Bourdieu suformuota socialinio kapitalo koncepcija yra individualistinė, kadangi, jo teigimu, individai plėsdami savo socialinius tinklus, siekia įgyti viršenybę vieni prieš kitus, o organizacijų gyvenimas yra tik tinkama niša šiam tikslui pasiekti (Imbrasaitė, 2004).

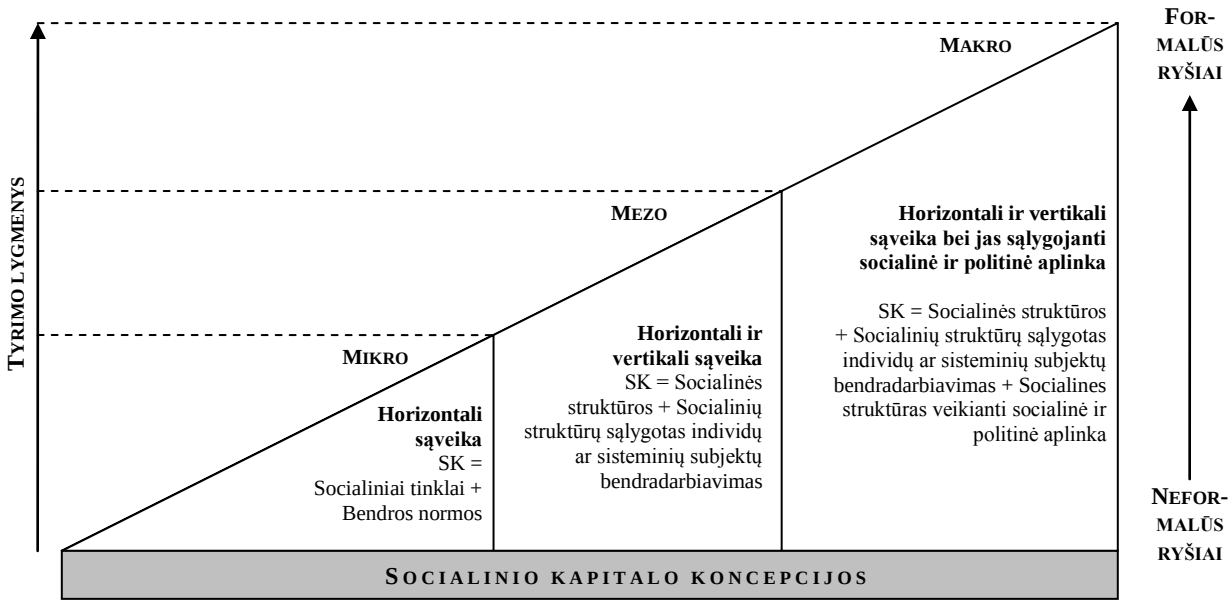
Nors P. Bourdieu buvo pirmasis, kuris pradėjo analizuoti socialinį kapitalą kaip ekonominį reiškinį, jo darbai nesusilaukė tokio dėmesio, kokio sulaukė J. Coleman (1988) veikalas „Socialinio kapitalo svarba kuriant žmogiškąjį kapitalą“ (angl. *„Social capital in the creation of human capital“*). J. Coleman (1988) į socialinį kapitalą žvelgė kaip į socialinės organizacijos funkciją - skatinti tikslų siekimą, kurie negali būti pasiekti jam nesant. Jo teigimu, tai skirtingų objektų visuma, kuri turi dvi bendras charakteristikas: jie visi egzistuoja socialinėje struktūroje ir jie palengvina tam tikrus individų, organizacijų ar valstybių, priklausančių tai socialinei struktūrai, veiksmus. Taigi socialinis kapitalas yra aptinkamas bet kokiuose socialiniuose santykiuose, kurie gali sukurti išteklius atitinkamo veiksmo atlikimui. J. Coleman savo teorijoje akcentuoja, kad socialinis kapitalas – tai konkretaus socialinio konteksto, o ne atskiro individo normos ir vertybės, tačiau jos gali būti prieinamos kaip ištekliai konkretiems individams, kurie turi prieigą prie to socialinio konteksto (Imbrasaitė, 2004). Taigi, kitaip tariant, šioje koncepcijoje pabrėžiami konkretaus konteksto specifiniai ištekliai, kurie yra sukuriami tame kontekste. Coleman‘o (1988) analizuojamas socialinis kapitalas susideda iš tam tikrų pareigų ir susikuriančių lūkesčių tarp individų, informacijos potencialo, normų bei sankcijų, kylančių dėl jų nesilaikymo, autoriteto visuomenėje formavimosi ir įvairaus tipo socialinių organizacijų, kurios ir kuriasi veikiamos socialinio kapitalo potencialo. Pasinaudoję šiais socialinio kapitalo elementais individualūs ir kolektyviniai veikėjai turi pranašumą prieš kitus, kurie nesinaudoja tokio tipo visuomeninėmis gėrybėmis,

ir taip sukuria visuomenę, kuri gali būti geresnėje ar blogesnėje padėtyje. Yra pastebėta, kad individai, bendruomenės ar visuomenė gali gauti tam tikrą naudą iš tos socialinės aplinkos, kurioje yra aukštesnis socialinio kapitalo lygis, tačiau taip pat svarbu paminėti, kad prieiga prie to kapitalo gali būti netolygiai paskirstyta visuomenėje, o tai gali sukelti asocialų, antisocialų ar prosocialų jo panaudojimą (Foley, Edwads, 1997). Taigi, kalbant apie P. Bourdieu ir J. Coleman iškeltas socialinio kapitalo koncepcijas, galime teigti, kad P. Bourdieu daugiau orientuojasi į materialius ar apčiuopiamus veiksnius, kurie formuoja socialinio proceso vystymąsi, kai tuo tarpu J. Coleman teorijoje, daugiau kalbama apie paties individo motyvaciją kurti ir pasinaudoti socialinio kapitalo galimybėmis.

Trečiasis socialinio kapitalo „krikštatėvis“, dar vadinamas socialinio kapitalo „guru“, yra R. Putnam, kuris, skirtingai nei prieš tai aptarti autoriai, labiau koncentruojasi ir kalba apie nacionalines pilietines asociacijas ir bendrą visuomenės gerovę aiškindamas socialinio kapitalo svarbą visuomeniniuose santykiuose ir bendroje ekonomikos teorijoje (Ferri et al., 2009). R. Putnam (2000) didesnį dėmesį skyrė kolektyviniam socialiniam kapitalui, kuris formuojasi šalies visuomeniniuose santykiuose ir apibrėžė jį, kaip tam tikrų socialinių organizacijų bruožų visumą, kurią sudaro pasitikėjimas, normos ir socialiniai tinklai, kurie gali padidinti visuomenės efektyvumą, skatindami atlikti tam tikrus nustatytus veiksmus. R. Putnam socialinį kapitalą priskyrė prie socialinės psichologinės kategorijos, kitaip nei J. Coleman, kuris socialinį kapitalą laikė struktūrinę kategorija. Tai atskleidžia tai, jog R, Putnam socialiniu kapitalu laiko pačių individų normas ir vertybes, kai J. Coleman akcentavo, kad pačios normos ir vertybės socialiniame kontekste yra socialinio kapitalo esmė ir individai gali tik pasinaudoti tais ištekliais, jei turi prieigą prie to socialinio tinklo. R. Putnam (1993) savo teorijoje išteklius, prieinamus konkretiems veikėjams savo asmeninių tikslų atžvilgiu, transformuoja į socialinės organizacijos požymius, kurie skatina abipusiškai naudingą koordinaciją ir kooperaciją. Tai, savo ruožtu, plečia individų bendruomenės ir socialinio tinklo jausmą ir skatina burtis į socialinius tinklus. Taip palaipsniui yra pereinama nuo individualaus požiūrio prie bendruomeninio ir skatinama burtis į asociacijas, tuos individus, kurie siekia tų pačių tikslų. Taigi aptarę visas tris socialinio kapitalo „krikštatėvių“ koncepcijas galime pastebėti vieną bendrą savybę, kurią iškėlė šie autoriai. Pagal juos, socialinis kapitalas susideda iš socialinių tinklų, kurių dalyviams suteikiama galimybė prieiti prie papildomų išteklių, kurių jie negali pasiekti jokiais kitais būdais.

Mokslinėje literatūroje analizuojamos socialinio kapitalo koncepcijos gali aprėpti tris skirtingus lygmenis, t.y. mikro, mezo ir makro. Kaip matome (žr. 2 pav.), mikro lygmeniu analizuojamose socialinio kapitalo koncepcijose, akcentuojama tik horizontali sąveika tarp individų. Šiai koncepcijai būdinga socialinių tinklų ir juos sąlygojančių socialinių normų analizė, kuri didžiausią dėmesį skiria socialinio kapitalo naudai, sukuriamai individų grupėje (Vasiliauskaitė, 2007). Kalbant apie mezo lygmenį, prie

horizontalios sąveikos prijungiama vertikali dedamoji. Tokiu atveju, socialinis kapitalas susideda iš socialinės struktūros ir socialinių struktūrų sąlygoto individų ar sisteminių subjektų bendradarbiavimo. Ši koncepcija apima horizontalius ir vertikalius socialinius ryšius tarp subjektų, o jiems būdingi hierarchiniai santykiai ir netolygus valdžios tarp narių pasiskirstymas (Vasiliauskaitė, 2007). Makro lygmenį apimanti socialinio kapitalo koncepcija yra pati plačiausia, kuri apima ne tik horizontalią ir vertikalią sąveiką, bet ir ją sąlygojančia socialinę ir politinę aplinką. Kitaip tariant, prie didžiąja dalimi neformalių lokaliai ribotą poveikį turinčių horizontalių ir vertikalių mikro ir mezo lygmens socialinio kapitalo koncepcijų makro analizės lygmenyje prijungiami formalūs instituciniai socialiniai ryšiai ir struktūros, pavyzdžiui, politinis režimas, teisinė sistema, civilinės ir politinės laisvės (Vasiliauskaitė, 2007).

2 pav. Socialinio kapitalo teorijų aprėptis

Šaltinis: adaptuota pagal J. Vasiliauskaitė 2007, 14 p.

Labai staigus socialinio kapitalo koncepcijos išpopuliarėjimas ekonomikos moksluose per paskutinius dešimtmečius sukūrė didelę socialinio kapitalo koncepcijų ir interpretacijų įvairovę, kurią, šiuo metu, sudėtinga įvertinti žvelgiant tik per vieną prizmę. Todėl socialinio kapitalo sampratos pradėtos skirtyti pagal tam tikras keliamas idėjas. Dėl šios priežasties mokslinėje literatūroje galime surasti įvairiausių būdų, pagal kuriuos yra skirstomas socialinis kapitalas bei išskiriamos jo rūšys (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Socialinio kapitalo koncepcijos ir socialinio kapitalo rūšys

	I koncepcija (Parts, 2003)	**II koncepcija** (Adler, Kwon, 2002)	**III koncepcija** (Webb, 2008)
Mikro (ir mezo) lygmuo	Visuomenės (horizontalus) socialinis kapitalas	Išorinis (angl. *external*) socialinis kapitalas	Sujungiantis (angl. *bridging*) socialinis kapitalas
		Vidinis (angl. *internal*) socialinis kapitalas	Susiejantis (angl. *bonding*) socialinis kapitalas
		Išorinis / vidinis (angl. *both*) socialinis kapitalas	
Makro lygmuo	Valstybės (vertikalus) socialinis kapitalas		Įtakos (angl. *linking*) socialinis kapitalas

Šaltinis: sudaryta pagal Parts ,2003; Adler, Kwon, 2002; Webb, 2008.

Pasak P. S. Adler ir S-W. Kwon (2002) socialinį kapitalą galima sugrupuoti pagal tai, tarp kokių subjektų yra palaikomi socialiniai ryšiai. Remdamiesi šia teorija autoriai socialinį kapitalą suskirstė į tris grupes:

1. Išorinis socialinis kapitalas – analizuojami santykiai tarp individų ir kolektyvo;
2. Vidinis socialinis kapitalas – analizuojami santykiai tarp individų;
3. Vidinis / išorinis socialinis kapitalas – analizuojami santykiai ir tarp individų, ir tarp individų bei kolektyvų.

3 lent. pateikiamos socialinio kapitalo koncepcijos suskirstytos į tris grupes, atstovaujančios vidinį, išorinį ir vidinį / išorinį socialinį kapitalą.

3 lentelė. Socialinio kapitalo koncepcijos vidinio ir išorinio socialinio kapitalo požiūriu

Socialinio kapitalo grupė	**Autorius**	**Socialinio kapitalo koncepcijos esmė**
Išorinis socialinis kapitalas	Portes (1998)	„Individų sugebėjimas gauti naudą iš dalyvavimo socialiniuose tinkluose ar struktūrose.“
	Baker (1990)	„Nematerialūs ištekliai, kurie sukuriami socialinėje struktūroje ir kuriuos tos struktūros dalyviai naudoja siekdami savo interesų; tai ištekliai, kurie yra sukuriami socialinių tinklų dalyviams bendradarbiaujant tarpusavyje.“
	Belliveau, O’Reilly, Wade (1996)	„Tai individo asmeninių socialinių tinklų sąveikos su instituciniais subjektais rezultatas.“

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

3 lentelės tęsinys

Socialinio kapitalo grupė	Autorius	Socialinio kapitalo koncepcijos esmė
Išorinis socialinis kapitalas	Bourdieu (1985)	„Tai faktinių ir potencialių išteklių visuma, kurie yra pasiekiami pasinaudojant daugiau ar mažiau formaliais santykiais, išsivystančiais dėl esamo pasitikėjimo visuomenėje.“ „Socialinis kapitalas susidaro iš socialinių įsipareigojimų, kurie, esant tam tikroms sąlygoms, gali būti konvertuojami į ekonominį kapitalą.“
	Bourdieu, Wacquant (1992)	„Realių ir virtualių išteklių visuma, kurie tenka individams ar grupėms, turintiems ilgalaikį daugiau ar mažiau institucionalizuotą socialinį tinklą, kuris yra paremtas savitarpio pažinimu ir pasitikėjimu tarp jo dalyvių.
	Boxman, De Graaf, Flap (1991)	„Individų visuma, kurie gali suteikti tam tikrą pagalbą tiems asmenims, su kuriais palaiko tam tikrus santykius.“
	Burt (1992; 1997)	„Draugai, kolegos ir bendresnio pobūdžio ryšiai, per kuriuos individas turi galimybę pasinaudoti finansiniu ir žmogiškuoju kapitalu.“ “Galimybė tarpininkauti savo socialiniame tinkle.“
	Knoke (1999)	„Procesas, kurio metu socialiniai dalyviai sukuria ir mobilizuoja savo socialinius ryšius tiek organizacijos viduje, tiek tarp pačių organizacijų, siekdami gauti prieigą prie kitų socialinių dalyvių išteklių.“
Vidinis socialinis kapitalas	Brehm, Rahn (1997)	„Socialinių santykių tinklas tarp asmenų, kuris padeda spręsti kolektyvines problemas, atsirandančias tame tinkle.
	Coleman (1990)	„Skirtingų objektų visuma, kurie turi dvi bendras charakteristikas: jie visi egzistuoja socialinėje struktūroje ir jie palengvina tam tikrus individų, organizacijų ar valstybių, priklausančių tai socialinei struktūrai, veiksmus.“
	Fukuyama (1995)	„Žmonių gebėjimas dirbti kartu grupėse ar organizacijose, siekiant bendrų tikslų.“
	Inglehart (1997)	„Socialinis kapitalas, tai neformalių vertybių ir normų visuma, kuri egzistuoja tarp grupės narių ir suteikia galimybę tiems nariams bendradarbiauti tarpusavyje.“
	Portes, Sensenbrenner (1993)	„Pasitikėjimo ir tolerancijos kultūra visuomenėje, kurioje sudaromos tinkamos sąlygos savanoriškų asociacijų ir bendradarbiavimo kūrimuisi.“
	Putnam (1995)	„Kolektyvinėje veikloje susiformuojantys lūkesčiai, kurie veikia ekonominius tikslus ir jų siekimą tarp to kolektyvo narių, net jei tie lūkesčiai nėra orientuoti į ekonomines sritis.“ „Socialinių organizacijų ypatybės, tokios kaip socialiniai tinklai, normos ir pasitikėjimas, kurie palengvina abipusės naudos siekimą ir išlaikymą.“
	Thomas (1996)	„Savanoriškos priemonės ir procesai, sukurti pilietinės visuomenės, kurie skatina kolektyvinę plėtotę.“

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

3 lentelės tęsinys

Socialinio kapitalo grupė	Autorius	Socialinio kapitalo koncepcijos esmė
Vidinis / išorinis socialinis kapitalas	Loury (1992)	"Natūraliai susiformavę socialiniai santykiai tarp asmenų, kurie skatina ar padeda įgyti tam tikras savybes bei įgūdžius vertinamus rinkoje [...] turtas, kuris gali būti toks pats svarbus siekiant išlyginti socialinę nelygybę visuomenėje, kaip finansiniai įrašai buhalterijoje."
	Nahapiet, Ghoshal (1998)	„Faktinių ir galimų išteklių visuma, prieinama per individų ar grupių socialinius santykius. Socialinis kapitalas susideda iš socialinių tinklų ir turto, kuris yra sukuriamas pasinaudojant tais tinklais."
	Pennar (1997)	„Socialinių santykių tinklas, kuris turi įtakos individų elgsenai ir veikia ekonomikos augimo procesą."
	Schiff (1992)	„Tai socialinės struktūros elementai, kurie veikia santykius tarp žmonių, ir yra gamybos bei naudingumo funkcijų argumentai."
	Mačerinskienė, Vasiliauskaitė, (2007)	„Tai įmonės ir jos vardu veikiančių individų sąmoningas naudojimasis socialinių ryšių tinklais, kurie pasitikėjimo ir bendrai pripažįstamų normų dėka, tenkinant galimybės, motyvacijos ir gebėjimo sąlygas, tampa priemonėmis įmonės tikslui pasiekti."
	Woolcock (1998)	„Informacijos sklaida, pasitikėjimas, normų laikymasis ir abipusis bendradarbiavimas socialiniame tinkle."
	Tijūnaitienė (2008)	„Socialinis kapitalas yra suvokiamas kompleksiškai kaip sistema asociacijų, veiklų ar santykių, kurie jungia žmones kartu kaip bendruomenę per tam tikras normas ir psichologinius gebėjimus, didėlį pasitikėjimą, kurie yra būtini pilietinei visuomenei ir naudingi busimiems kolektyviniams veiksmams ar turtui, kitų kapitalo formų pagalba."
	Adler, Kwon (2002)	„Socialinis kapitalas, tai visuomeninė gerovė prieinama tos visuomenės individams ar grupėms. Jos šaltinis yra individo socialiniai tinklai, kurie daro poveikį informacijos sklaidai ir jos prieinamumui."

Šaltinis: adaptuota pagal Adler, Kwon 2002, p. 17 - 40.

Literatūroje dažnai galime sutikti, kad išorinis socialinis kapitalas dar yra vadinamas sujungiančiu (angl. „*bridging*") socialiniu kapitalu. Toks socialinis kapitalas apibūdina šiek tiek tolimesnius, tačiau kompleksinius santykius tarp individų ir verslo organizacijų, pažįstamų, draugų ir t.t. išorinėje „svetimoje" aplinkoje (Webb, 2008). Išorinio socialinio kapitalo šalininkai akcentuoja, kad socialinis kapitalas yra išteklius, kuris yra sukuriamas, naudojantis individo išoriniais socialiniais tinklais, siekiant asmeninės naudos. Ši teorija padeda atskleisti individų ir organizacijų konkurencinę kovą, kuri siejasi su ego-centrine tinklų analize.

Vidinis socialinis kapitalas dar gali būti vadinamas susiejančiu (angl. „*bonding*") socialiniu kapitalu, kuris apibūdina glaudesnius ryšius tarp žmonių ir charakterizuoja stiprius ryšius tarp šeimos narių ar artimiausių draugų vidinėje aplinkoje (Webb, 2008), koncentruojantis į vidines bendruomenės

narių charakteristikas. Kitaip tariant, vidinis socialinis kapitalas apibūdina santykius tarp individų ar grupių tame kolektyve, kuriam jie priklauso, o tai siejasi su socio-centrine tinklų analize.

Trečia P. S. Adler ir S-W. Kwon (2002) išskirta socialinio kapitalo grupė apjungia abu tiek vidinį, tiek išorinį socialinį kapitalą, nes šios teorijos šalininkai akcentuoja tai, kad socialinis kapitalas turi ir vidinio ir išorinio bruožų. Kaip pavyzdį galima pateikti situaciją, kad darbuotojo ir jo kolegų santykiai priklauso išoriniam socialiniam kapitalui darbuotojo atžvilgiu, tačiau įmonės atžvilgiu, jie priklauso vidiniam socialiniam kapitalui (Adler, Kwon 2002). Taigi kartais būna labai sudėtinga išskirti, kokie santykiai siejasi su vidiniu, o kokie su išoriniu socialiniu kapitalu.

Nors Adler ir Kwon savo koncepcijoje daugiausiai dėmesio skiria horizontaliam socialiniam kapitalui, tačiau jis gali būti analizuojamas ir vertikaliame lygmenyje. Prie sujungiančio ir susiejančio socialinių kapitalų dar yra analizuojamas įtakos (angl. *„linking“*) socialinis kapitalas, kuris atspindi vertikalius ryšius su formaliomis institucijomis ir organizacijomis (Tijūnaitienė, 2008). Kitaip tariant, toks socialinis kapitalas apibūdina hierarchinius ryšius tarp institucijų, kurios turi skirtingą įtaką ir galią visuomenėje ir taip kuria formalius santykius visuomeninėje erdvėje (Webb, 2008). Toks socialinis kapitalas skiriasi nuo sujungiančio ir susiejančio socialinių kapitalų tuo, kad jis atspindi ryšius tarp ne to paties socialinio sluoksnio veikėjų.

Taigi remiantis tuo, kad socialinis kapitalas gali būti analizuojamas dviem skirtingais lygmenimis – horizontaliu ir vertikaliu – yra išskiriamas visuomenės (mikro) ir valstybės (makro) socialinis kapitalas. Parts, 2003). Visuomenės socialinis kapitalas yra siejamas su visuomenėje nusistovėjusiomis individų vertybėmis, įsitikinimais, požiūriu į juos supančią aplinką bei elgesio normomis. Tuo tarpu valstybės socialinis kapitalas apima tokius elementus kaip teisinės valstybės principai, patikimas sutarčių vykdymas, korupcijos nebuvimas, skaidrus sprendimų priėmimas, veiksminga administracinė ir patikima teisinė sistema. Trumpai tariant, vertikalus socialinis kapitalas atspindi šalies patikimumą ir gebėjimą vystyti socialiai atsakingą ir demokratinę valstybę bei visuomenę (Meier, 2002).

Skirtingi mokslininkai diskutuoja, kuris socialinis kapitalas – vertikalus ar horizontalus – yra svarbesnis ir efektyvesnis, tačiau jie pripažįsta, kad tai dažniausiai priklauso nuo konkrečios situacijos ar ekonomikos srities, kurios aspektu jis yra analizuojamas. Taip pat mokslinėje literatūroje yra teigiama, kad geriausių rezultatų galima pasiekti tuomet, kai yra naudojama visuomenės ir valstybės socialinių kapitalų kombinacija. Detaliau kalbant apie vertikalaus ir horizontalaus socialinių kapitalų sąveika, galima išskirti du mokslininkų požiūrius. Vieni teigia, kad, kuo visuomenėje yra žemesnis visuomenės socialinio kapitalo lygis, tuo yra didesnis valstybės socialinio kapitalo poreikis. Tačiau paradoksalu yra tai, kad aukštas valstybės socialinio kapitalo lygis kaip tik stabdo visuomenės socialinio kapitalo plėtrą. Kitos teorijos šalininkai, atvirkščiai, pabrėžia, kad tarp šių socialinio kapitalo formų yra sinergija.

Pagrindinė idėja yra ta, kad mikro sluoksnyje susiformavęs bendradarbiavimas stiprina valstybines institucijas, o efektyvios valstybinės institucijos sukuria palankią terpę formuotis visuomenės socialiniam kapitalui (Evans, 1996).

Taigi išanalizavus pasaulio mokslininkų darbus, galime pastebėti, kad socialinio kapitalo koncepcija yra įvairialypė ir susideda iš įvairių požiūrių į šį fenomeną. Svarbu pabrėžti, kad socialinis kapitalas formuojasi tiek horizontaliame, tiek vertikaliame lygmenyse ir apima tiek artimus santykius tarp individų ar grupių, tiek hierarchinėje struktūroje formuojamus ryšius. Šiame darbe socialinis kapitalas analizuojamas valstybės (makro) lygmeniu ir laikoma, kad socialinis kapitalas apibūdina tiek horizontalius, tiek hierarchinius ryšius tarp institutų ir institucijų, kurios turi skirtingą įtaką bei galią, ir taip kuria formalius ir neformalius santykius visuomeninėje erdvėje, per kuriuos formuojami papildomi ištekliai, nepasiekiami jokiais kitais būdais.

1.3. Socialinio kapitalo struktūra

Vertinant valstybės socialinį kapitalą svarbu atsižvelgti į tai, kaip pasaulio mokslininkai aiškina šio fenomeno struktūrą. Kokie ekonominiai, socialiniai aspektai įtraukiami į socialinio kapitalo koncepcijos kūrimo procesą. Tai padeda atskleisti šios koncepcijos svarbą, veikimo principus ir padeda pateikti struktūriškai susistemintą socialinio kapitalo vertinimą. Šioje dalyje aptariamos įvairių pasaulio mokslininkų sukurtos ir pateiktos socialinio kapitalo struktūrinės dalys, kurios apima labai panašias dimensijas, tačiau skiriasi tam tikrais aspektais ar skirstymo ypatumais. Mokslininkų darbuose pateikiamos socialinio kapitalo struktūrinės dalys susistemintos ir išdėstytos 4 lentelėje.

4 lentelė. Socialinio kapitalo struktūros dedamosios

Autoriai	Socialinio kapitalo struktūra
Putnam (2000), Mačerinskienė, Vasiliauskaitė, (2007), Oorschot, Finsveen (2010)	1. Socialiniai tinklai (angl. *social networks*) 2. Pasitikėjimas (angl. *Trust*) 3. Socialinės normos (angl. *social norms)*
Oorschot et al. (2006)	1. Socialiniai tinklai (angl. *social networks*) 2. Pasitikėjimas (angl. *Trust*) 3. Pilietiškumas (angl. *Civism*)
Knack, Keefer (1997), Paxton (1999), Evangelinos, Jones (2009)	1. Socialinis pasitikėjimas (angl. *Social trust*) 2. Institucinis pasitikėjimas (angl. *Institutional trust*) 3. Socialinės normos (angl. *Social norms*) 4. Socialiniai tinklai (angl. *social networks*)

4 lentelės tęsinys kitame puslapyje

4 lentelės tęsinys

Autoriai	Socialinio kapitalo struktūra
McElroy et al. (2006)	1. Pasitikėjimas (angl. *Trust*) 2. Įsitikinimai, vertybės (angl. *Beliefs*) 3. Normos (angl. *Norms*) 4. Taisyklės (angl. *Rules*) 5. Socialiniai tinklai (angl. *social networks*)
Coleman (1988), Zhou, Bankston (1994), Goirgras (2000)	1. Informacijos kanalai (angl. *Informational channels*) 2. Socialinės normos (angl. *Social norms*) 3. Įsipareigojimai ir lūkesčiai (angl. *Obligations and expectations*) 4. Kultūrinis identitetas (angl. *Cultural endowments*)
Hoffman et al. (2005)	1. Informacijos kanalai (angl. *Informational channels*) 2. Socialinės normos (angl. *Social norms*) 3. Įsipareigojimai ir lūkesčiai (angl. *Obligations and expectations*) 4. Identitetas (angl. *Identity*) 5. Moralinė infrastruktūra (angl. *Moral infrastructure*)
Nahapie, Ghoshal (1998), Llewellyn, Armistead (2000), Bueno et al. (2004), Liao, Welsch (2005), Manu, Walker (2006), Schenkel, Garrison (2009), Berggren, Silver (2009), Farr-Wharton, Brunetto (2009), Andrews (2010)	1. Struktūrinė dimensija (angl. *Structural dimension*) 2. Pažintinė dimensija (angl. *Cognitive dimension*) 3. Santykių dimensija (angl. *Relational dimension*)
Stone (2001), Lock Lee (2005), Tijūnaitienė (2008), Monnavarian, Ashena (2009)	1. Struktūrinė dimensija (angl. *Structural dimension*) 2. Pažintinė dimensija (angl. *Cognitive dimension*)
Wirtz et al. (2009), Gvaldaitė (2010)	1. Struktūrinė dimensija (angl. *Structural dimension*) 2. Santykių dimensija (angl. *Relational dimension*)
Hazleton, Kennan (2000), Fussell et al. (2006)	1. Struktūrinė dimensija (angl. *Structural dimension*) 2. Komunikacinė (turinio) dimensija (angl. *Communication (content) dimension*) 3. Santykių dimensija (angl. *Relational dimension*)

R. Putnam (1993, 2000) buvo vienas iš pirmųjų, kuris susistemino socialinio kapitalo koncepciją ir išskyrė tris jį sudarančias komponentes, tai socialiniai tinklai, pasitikėjimas ir socialinės normos. Jo teigimu, socialinius tinklus galima analizuoti trimis lygmenimis. Socialiniai tinklai, visų pirma, formuojasi santykiuose tarp šeimos narių ir draugų rato, kuriuos galima apibūdinti kaip neoficialų visuomeniškumą. Kitu atveju, socialinius ryšius galima sukurti bendradarbiaujant organizaciniame lygmenyje ir bendruomeniniuose susiėjimuose, kuriuos galima apibūdinti kaip tam tikrą savanorišką veiklą. Paskutiniame lygmenyje socialiniai tinklai remiasi visuomeninių dalyvavimu valstybės lygmeniu, kurį galime apibūdinti tiesiog savo pilietinės teisės išraiška – balsavimu. Pasitikėjimas R. Putnam

koncepcijoje yra šiek tiek painesnis nei socialinių tinklų teorija, tačiau trumpai jį galima apibūdinti kaip pasitikėjimą tam tikromis socialinėmis ir visuomeninėmis institucijomis bei kitais individais (Putnam, 2000, Narayan, Cassidy, 2001). Socialinės normos R. Putnam koncepcijoje atsiskleidžia per bendras pilietines vertybes ir normas bei tam tikrus visuomenės bendradarbiavimo įpročius. Tačiau tokia socialinio kapitalo struktūra nėra vieninga tarp pasaulio mokslininkų. W. Oorschot et al. (2006) analizuodami socialinio kapitalo struktūrą atsisakė socialinių normų koncepcijos ir vietoj jos įtraukė pilietiškumo dimensiją. Jų nuomonę, socialinį kapitalą galima lengviau įvertinti analizuojant paties individo, o ne visos visuomenės, elgesio charakteristikas, kurios įvertina asmenų įsipareigojimus visuomenei bei moralės normas ir individų politinį dalyvavimą sprendžiant valstybinio lygmens klausimus.

Savo darbuose tokie mokslininkai kaip S. Knack ir P. Keefer (1997), P. Paxton (1999), K. I. Evangelinos ir N. Jones (2009) taip pat pasirėmė R. Putnam sudaryta socialinio kapitalo struktūrą, tačiau jie pasitikėjimą išskirstė į dvi dalis: į socialinį ir institucinį pasitikėjimus. Pasak autorių, socialinis pasitikėjimas yra kuriamas tarp tam tikrų bendruomenės narių, individų, kurie pasinaudoję savo asmeniniais ryšiais bendruomenės viduje mažina tiek bendradarbiavimo, tiek sandorių kaštus, kai institucinis pasitikėjimas, savo ruožtu, yra susijęs su pasitikėjimu tam tikromis institucijomis ar pačia valstybe. Panašiai pasitikėjimas buvo analizuojamas ir anksčiau, tačiau, šiuo atveju, jis buvo suskirstytas, siekiant tikslingiau įvertinti šalies pasitikėjimo lygį tiek mikro, tiek makro lygmeniu.

M. W. McElroy et al. (2006) dar labiau išplėtojo R. Putnam teoriją ir prie jo jau išskirtų dimensijų priskyrė dar dvi, tai įsitikinimus ir vertybes bei taisykles. Šių autorių nuomone, tai taip pat neatsiejamos socialinio kapitalo komponentės, padedančios dar tiksliau aprašyti ir įvertinti šį multidimensinį fenomeną. Jie pateikia tokią koncepciją, kad nepaisant to, jog vertybės ir įsitikinimai dažniausiai yra siejami su individualizmu, tačiau šią dimensiją galima pritaikyti aiškinant ir kolektyvinius procesus. Vertybės yra glaudžiai susijusios su psichologinėmis ir subjektyviomis žiniomis, kuriomis, autorių teigimu, keli individai gali pasidalinti siekdami kolektyvinių tikslų. Kalbant apie taisykles, kurias M. W. McElroy et al. (2006) taip pat išskyrė kaip vieną iš socialinio kapitalo dimensijų, galime teigti, kad taisyklės, tai normos susietos su tam tikromis sankcijomis. Priešingai nei normos, taisyklės yra tik tam tikri teiginiai, o ne vertybės, kurie gali egzistuoti tik kalbinėje arba objektyvioje formose, atsisakant subjektyvumo principo. Taigi, kitaip tariant, taisyklės – tai tam tikra žinių forma, kurią sukuria patys individai, pasinaudoję savo reikalavimais tam tikroms vertybėms, ir už kurių nesilaikymą yra taikomos sankcijos (McElroy et al., 2006).

J. S. Coleman (1988) išskyrė keturias socialinio kapitalo dimensijas, kurios turi labai daug panašumų su prieš tai aptartomis koncepcijomis, tačiau šiek tiek kitaip įvardija socialinio kapitalo

dedamąsias. Jo ir kai kurių kitų autorių teigimu (Zhou, Bankston, 1994, Goirgras, 2000) socialinį kapitalą sudaro informacijos kanalai, kurie atitinka socialinius tinklus, socialinės normos, kaip ir kai kuriose prieš tai aptartose teorijose, taip pat įsipareigojimai ir lūkesčiai, kurie atitinka kolektyvinį pasitikėjimą, bei kultūrinis identitetas, kuris neturi atitikmens jau aptartose koncepcijose. Įdomu tai, kad šioje teorijoje įsipareigojimų ir lūkesčių dimensija sukuria tam tikrą reputaciją, kuri aplinkiniams suteikia tam tikro pasitikėjimo ir noro bendradarbiauti bei dalintis turimais ištekliais. Kalbant apie kultūrinio identiteto komponentę, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad ji nėra labai populiari tarp pasaulio mokslininkų, tačiau kai kurių autorių teigimu, tai labai svarbus matmuo, vertinant socialinį kapitalą ir siekiant išmatuoti jo lygį tam tikrose struktūrose. Kitaip tariant, identitetas yra procesas, kuomet individas save laiko tam tikros grupės ar bendruomenės dalimi ir naudojasi bei priima tas pačias vertybes, įsitikinimus, papročius ir t.t. (Hoffman et al., 2005). Taip individui tampa lengviau bendrauti su tos grupės nariais, dalintis tam tikra informacija, pasitikėti jais ir susilaukti tam tikro supratimo. Visa tai, savo ruožtu, sukuria palankias sąlygas socialinio kapitalo plėtrai ir jo panaudojimui įvairiems ekonominiams procesams, tarp jų ir verslumo skatinimui šalies mastu. Prie šios koncepcijos dar vieną moralinės infrastruktūros dimensiją pridėjo J. J. Hoffman et al. (2005) ir išplėtė socialinio kapitalo struktūrą iki penkių komponenčių. Jų teigimu, moralinė infrastruktūra, tai tam tikros elgesio taisyklės pagal kurias individai bendrauja savo socialiniuose tinkluose. Jos daugiausiai susijusios su paties individo, organizacijos ar valstybės moralinėmis vertybėmis ir normomis, kaip bendrauti, palaikyti tam tikrus santykius ir juos puoselėti.

Kalbėdami apie J. Nahapiet ir S. Ghoshal (1998) indėlį į socialinio kapitalo koncepcijos kūrimą, turime paminėti tai, kad jie padėjo pamatus socialinio kapitalo, kaip multidimensinio fenomeno, teorijai. Jie socialinį kapitalą suskirstė į tris dimensijas, kurias sudaro daugelis prieš tai aptartų, tačiau sistemingai sugrupuotų, socialinio kapitalo dedamųjų. Jų teigimu socialinis kapitalas susideda iš struktūrinės, pažintinės ir santykių dimensijų.

Struktūrinė socialinio kapitalo dimensija apibūdina pačią socialinių tinklų struktūrą ir kokiu būdu ji veikia. Kitaip tariant, ši socialinio kapitalo komponentė padeda išsiaiškinti kaip ir kokiu būdu yra sukuriami ir pasiekiami tie socialiniai ryšiai (Burt, 1992). Taigi savo darbe J. Nahapiet ir S. Ghoshal (1998) pabrėžia, kad individo, organizacijos ar valstybės socialiniai tinklai suteikia prieigą prie tokių išteklių, kurie gali atnešti tiek naudą, tiek tam tikrus apribojimus, todėl mokslinėje literatūroje socialinis kapitalas gali būti analizuojamas dvejopai: kokią naudą jis sukuria visuomenei ir kokią riziką turi prisiimti individas dalindamasis tam tikrais ištekliais savo socialiniame tinkle. Tai pat kalbant apie struktūrinę socialinio kapitalo dimensiją pravartu žinoti, kad socialiniai tinklai yra tam tikri informacijos perdavimo kanalai, kurie padeda sumažinti laiko bei investicines sąnaudas siekiant kolektyvinių tikslų ir susideda iš individų formalių ir neformalių ryšių, strateginių ir spontaniškų veiksmų bei asmens

racionalumo ir neracionalumo (Coleman, 1990).

Remiantis L. Prusak ir D. Cohen (2001) teorija, svarbiausias elementas, kuris sukuria socialinį kapitalą yra tam tikro socialinio tinklo narių bendravimas, kuris ir suveda juos į tam tikras bendruomenes. Bet tai būtų neįmanoma, jei visuomenė nesusikurtų tam tikrų vieningų kodų, kurie suteiktu jiems galimybę susikalbėti. Taigi visi bendravimo kodai, normos ir taisyklės yra pažintinės socialinio kapitalo dimensijos komponentės. Ši socialinio kapitalo dedamoji yra svarbi tuo, kad standartizuoti ir suvienodinti kodai mums padeda suprasti kitus socialinio tinklo narius ir siekti vieningų tikslų išpildant vieni kitų lūkesčius (Mačerinskienė, Aleknavičiūtė, 2011).

Santykių dimensija pagal J. Nahapiet ir S. Ghoshal (1998) susideda iš pasitikėjimo ir patikimumo. Taigi ir šioje koncepcijoje pasitikėjimas užima labai svarbią vietą socialinio kapitalo teorijoje, nes pasitikėjimas ir draugiški santykiai yra vieni iš svarbiausių elementų, kuriant socialinius tinklus ir pasinaudojant juose sukuriamais ištekliais. Dėl tokio glaudaus ryšio tarp socialinio kapitalo ir pasitikėjimo tarp pasaulio mokslininkų dažnai iškyla klausimas ar socialinis kapitalas yra sukuriamas dėl esamo pasitikėjimo, ar atvirkščiai – socialinis kapitalas sukuria pasitikėjimą, tačiau vieningos nuomonės kol kas nėra. Taip pat socialinio kapitalo santykių dimensija apima socialines normas ir sankcijas, nes joks ryšių tinklas negali egzistuoti nesilaikydamas tam tikrų formalių ar neformalių taisyklių (Berggrer, Silver, 2009). Jei jos yra pažeidžiamos, turi būti imamasi tam tikrų priemonių – sankcijų, kurios išlaikytų pusiausvyrą tarp įsipareigojimų ir lūkesčių tame socialiniame tinkle. Svarbu, kad sukurtos normos skatintų pasitikėjimą tarp bendruomenės narių ir jokių būdų nekurstytų dirbtinės konkurencijos (Totterman, Sten, 2005).

Tarp mokslininkų yra nemažai darbų, kuriuose remiamasi J. Nahapiet ir S. Ghoshal (1998) sukurta socialinio kapitalo struktūra, tačiau kai kurie iš jų apjungia pažintinę ir santykių dimensijas, išskirdami tik dvi: struktūrinę ir pažintinę (Stone, 2001, Lock Lee, 2005, Monnavarian, Ashena, 2009) arba struktūrinę ir santykių dimensijas (Wirtz et al., 2009). Taip pat yra mokslinių darbų, kuriuose pažintinė socialinio kapitalo dimensija yra keičiama į komunikacinę (Hazleton, Kennan, 2000, Fussell et al., 2006).

Išnagrinėjus mokslinėje literatūroje pateikiamas socialinio kapitalo struktūras buvo nuspręsta apjungti kelių mokslininkų (Putnam, 2000, Oorschot et al., 2006, Oorschot, Finsveen, 2010) iškeltas koncepcijas ir, šiame darbe, laikyti, kad valstybės socialinis kapitalas susideda iš keturių dedamųjų,: tai **pasitikėjimas** (angl. *Trust*), **socialiniai tinklai** (angl. *Social networks*), **socialinės normos** (angl. *Social norms*) ir **pilietiškumas** (angl. *Civism*). Taip buvo pasielgta, siekiant tiksliau atskleisti socialinio kapitalo daugiareikšmiškumą ir jo dedamųjų prisitaikymą prie šiuolaikinių ekonominių tendencijų. Putnam (2000) ir Oorschot, Finsveen (2010) koncepcija buvo papildyta pilietiškumo dedamąja, o Oorschot et al. (2006) – socialinių normų dedamąja.

Naujos socialinio kapitalo koncepcijos atveju, pasitikėjimo dedamoji apima šalies individų pasitikėjimą kitais žmonėmis, įvairiomis institucijomis ir organizacijomis bei bendra politine ir ekonomine situacija šalyje. Socialiniai tinklai, šiuo atveju, apibūdina individų ryšius su jais supančia aplinka (šeima, draugai, kaimynai, bendradarbiai, įvairių organizacijų nariai ir t.t.), taip pat tam tikras tiek visos šalies, tiek kiekvieno individo savanoriškos veiklos paskatas, siekiant pasidalinti su kitais savo turimais tiek materialiais, tiek nematerialiais ištekliais. Socialinės normos susijusios su tam tikromis visuomenės elgsenos taisyklėmis ir nuostatomis. Apibūdina šalyje nusistovėjusius bendravimo įpročius, visuomenines vertybes, atskleidžia, koks šalies teisės normų laikymosi lygis, kaip ji susidoroja su korupcijos problemomis, nusikalstamumu, socialine, ekonomine ir politine nelygybe ir t.t.. Paskutinė pilietiškumo dedamoji apima visuomenės aktyvų dalyvavimą politiniame gyvenime, taip pat šalies individui suteikiamas civilines, politines laisves, demokratiškumą bei valdžios efektyvumą.

Taigi, apibendrinant galime teigti, kad kol kas tarp pasaulio mokslininkų nėra vieningo socialinio kapitalo skirstymo į sudedamąsias dalis, tačiau galime pastebėti, kad nėra labai ryškaus nuomonių išsiskyrimo, nes jie visi daugiau ar mažiau kalba apie panašius socialinio kapitalo elementus. Šiuo atveju, laikoma, kad socialinis kapitalas susideda iš pasitikėjimo, socialinių tinklų, socialinių normų ir pilietiškumo dedamųjų.

1.4. Valstybės socialinio kapitalo ir verslumo formavimo sąsajos

1.4.1. Valstybės socialinio kapitalo įtaka verslumo didinimui

Ilgalaikį ekonomikos augimą šalys, ypač besivystančios, gali pasiekti tik keldamos savo verslumo lygį (Neace, 1999), t.y. visais įmanomais būdais sudaryti palankias sąlygas naujų įmonių kūrimuisi ir plėtrai. Toks poreikis labiausiai pastebimas kriziniu laikotarpiu, kai bendra viso pasaulio, tuo pačiu ir valstybės, padėtis yra nestabili ir sudėtinga surasti tinkamų priemonių ekonomikos skatinimui. Taigi, tokiu atveju, ekonomikos skatinimo funkciją sėkmingai gali perimti šalies verslas, kuris turėdamas palankias sąlygas vystytis, pritraukia investicinį kapitalą, sukuria naujas darbo vietas, kuria pridėtinę vertę ir ją eksportuoja, taip padėdamas palaikyti tinkamą šalies mokėjimų balanso lygį.

Anksčiau verslumas buvo suprantamas tik kaip prekybiniai santykiai, kuriu metu buvo uždirbami pinigai, pasinaudojant arbitražine veikla. Kitaip tariant, perkant prekes ar paslaugas pigiau ir jas parduodant brangiau. Dėl šios priežasties verslumas buvo vertinamas neigiamai ir pasaulio mokslininkai nekėlė jokio susidomėjimo šia veikla. Didžioji visuomenės dalis laikėsi nuomonės, kad asmuo užsiimantis verslumu yra neišsilavinęs ir žemesnės socialinės padėties žmogus, kuris negalėdamas įgyti

aukštojo mokslo, geriau pasirenka kurti savo įmonę ir užsiimti verslu. Tačiau šiuolaikinis pasaulis visiškai pakeitė savo požiūrį į verslumą ir verslininkus. Šiuo metu verslumas yra vienas iš pagrindinių elementų skatinančių pasaulio ekonomikos augimą bei vystymąsi, o istorija įrodė, kad kiekvieno ekonomikos nuosmukio metu būtent verslumo procesas padeda atsigauti tiek ekonomikai, tiek visuomeniniam gyvenimui (Kuratko, 2008).

Nors verslumas laikomas naujojo tūkstantmečio ekonomikos fenomenu, kai pradėjo plisti naujos technologijos bei buvo pastebimas pažangus ekonomikos augimas, jo tyrinėjimo atšakas galime rasti dar XVIII a. Prancūzijoje. Garsus airių ekonomistas, gyvenęs Prancūzijoje, R. Cantillon‘as pirmasis susiejo, taip vadinamą, rizikingą veiklą ekonomikoje su verslumu (Murphy et al., 2006). Pats žodis verslumas (angl. entrepreneurship) yra kilęs iš prancūziško žodžio entreprendre, kuris reiškia užvaldyti kažką, o žmogus, kuris užsiima verslumu yra vadinamas verslininku (angl. entrepreneur). Šie terminai labai išpopuliarėjo tuometinėje Anglijoje, vykstant Pramonės Revoliucijai, kai daugelis žmonių, užsiimančių nauja bei rizikinga veikla siekdami gauti pelno, buvo vadinami verslininkais. Būtent šiuo laikotarpių verslumo samprata buvo glaudžiai sieta su ekonomikos mokslais. Ne veltui, beveik visos teorijos ir aiškinimai, susiję su verslumu, buvo sukurti žymiausių ekonomistų. Taigi nagrinėjant mokslinę literatūrą matyti, kad šiandien verslininkas – tai novatorius ir kūrėjas, kuris sugeba įvertinti naujas galimybes, jas paversti realiomis bei konkurencingomis rinkoje, kuris kuria pridėtinę vertę ne tik sau, bet ir visai visuomenei, sėkmingai įvertindamas rinkoje egzistuojančią riziką bei gaudamas maksimalų pelną iš savo veiklos (Kuratko, 2008). Plačiai verslumo teorija buvo nagrinėjama magistro baigiamojo darbo autorės bakalauro baigiamajame darbe (Aleknavičiūtė G. (2010) Įmonės intelektinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimas), todėl čia pateikiami tik esminiai aspektai geriausiai nusakantys verslumo koncepciją.

Svarbu paminėti, kad nagrinėjant skirtingų šalių autorių verslumo sampratų aiškinimus galime išskirti dvi stambias kryptis, amerikietiškąją bei europietiškąją, kurios, nagrinėdamos verslumo fenomeną, akcentuoja šiek tiek kitokius kriterijus. Amerikietiškoji kryptis teigia, kad verslumo esmė yra organizacijų kūrimas bei jų plėtra, sėkmingas jų valdymas bei ilgalaikis išsilaikymas rinkoje. Taip, jų teigimu, verslumas skatina stabilų ekonomikos augimą, didelius pelnus bei aukštą išsivystymo lygį. Europietiškoji kryptis - daugiau vertina paties verslininko indėlį į ekonomiką. Tai reiškia, kad, šiuo atveju, mokslininkai į pirmąją vietą iškelia būtent kiekvieno individo savybes bei įdėtą indelį į ekonomiką, kuriant naujas idėjas, technologijas bei ieškant naujų, novatoriškų galimybių. Svarbios tampa individo, kaip verslininko, savybės bei jo sugebėjimas kurti naują verslą iš jau esamų išteklių. Pasaulio mokslininkų susistemintos verslumo koncepcijos pateikiamos lentelėje (žr. 1 priedas, 1 lent.).

Taigi, šiuo metu, verslumas tampa neatsiejama spartaus vystymosi bei globalios erdvės kūrimo

dalimi ir pasireiškia, kaip kintantis ekonominis procesas, apimantis naujų idėjų bei jomis paremtų organizacijų kūrimą, jų išlaikymą bei plėtrą, aplinkos kaitą bei novatorišką kūrybinį procesą, kuris skatina šalių konkurencingumą pasauliniu mastu (Mačerinskienė, Aleknavičiūtė, 2011) bei, šiame darbe, įvertinamas kaip įmonių skaičius šalyje. Tokiu atveju, valstybėms svarbu išsiaiškinti, kokias būdais galima paskatinti verslumo procesus šalyje, kad būtų sukuriama reikalinga nauda ir pasiektas tvarus ekonomikos augimas.

Paskutiniais dešimtmečiais pasaulio mokslininkai didelį dėmesį skiria socialinio kapitalo svarbai ekonominių procesų skatinime. Paskutinių metų įvykiai, didžiulė pasaulio finansų rinkų griūtis, sąlygojusi pasaulio ekonomikos nuosmukį, paskatino mokslininkus įvertinti valstybių socialinio kapitalo poveikį verslumo formavimui, kuris yra vienas iš svarbiausių ekonomikos atsigavimo veiksnių. Pasak A. Monnavarian ir M. Ashena (2009), ankstesniais metais verslininkai, kurdami savo verslą daugiausiai dėmesio skirdavo žmogiškajam kapitalui (žinioms, gebėjimams, intelektiniam meistriškumui), tačiau paskutiniais metais pradėjo vertinti ryšius su tam tikromis institucijomis ar individais, kurie stipriai papildo turimas žinias ir padeda dalintis naudinga informacija. Didelis kiekis informacijos, reikalingos naujų įmonių kūrimuisi ir jų plėtrai, gaunama iš verslininko socialinių ryšių, kuriais pasinaudojęs, jis sukuria naujas galimybes verslo vystymuisi ir ekonomikos augimui. Taigi daugelio pasaulio mokslininkų atlikti tyrimai įrodė, kad socialinis kapitalas ir pasitikėjimas tarp verslininkų, darbuotojų, tiekėjų ir klientų yra pamatinis išteklius, siekiant sukurti stabilų ir platų verslo tinklą šalyje, kuris turi įtakos stabiliam ekonomikos augimui (Neace, 1999).

Kaip jau buvo minėta anksčiau, socialinis kapitalas yra multidimensinė koncepcija, kurią sudaro daugybė elementų, galinčių daryti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį verslumui. Todėl socialinio kapitalo vertinimas atskleidžiant tik teigiamas šio fenomeno puses neparodo realaus socialinio kapitalo poveikio ekonominiams procesams (Adler, Kwon, 2002). Dėl šios priežasties socialinio kapitalo įtaka verslumui turi būti vertinama dvejopai ir atskleisti, kurie iš socialinio kapitalo veiksnių daro teigiamą, o kurie neigiamą įtaką verslumo formavimui šalyje.

Daugelis pasaulio mokslininkų, siekdami įvertinti socialinį kapitalą ir jo poveikį įvairiems ekonominiams procesams, naudoja įvairius indikatorius – veiksnius, kuriuos galima išmatuoti tam tikrais parametrais. Atlikdami mokslinius tyrimus, jie analizuoja, ar jų pasirinkti socialinio kapitalo veiksniai tinkamai atspindi paties socialinio kapitalo esmę ir ar padeda išmatuoti jo poveikį ekonominiams procesams. 5 lentelėje pateikiami mokslininkų socialinio kapitalo vertinimo rodikliai pagal atskiras socialinio kapitalo dedamąsias. Taip pat pateikta keletas papildomų indikatorių, nusakančių tos šalies aplinką, kurioje formuojasi socialinis kapitalas, ir kurie nepriskiriami prie pasirinktų socialinio kapitalo dedamųjų.

5. lentelė. Valstybės socialinio kapitalo dedamųjų vertinimo rodikliai pagal atskirus mokslininkus

Socialinio kapitalo dedamosios	Socialinio kapitalo rodikliai	Autoriai
Pasitikėjimas	Pasitikėjimas kitais žmonėmis	National Commission on Civic Renewal (1999), Narayan, Cassidy (2001), Oorschot, Finsveen (2010), Parts (2003), Paxton (1999), Knack, Keefer (1997), Babb (2005), Office of National Statistics UK (2001), Fukuyama (1995), Portela, Neira (2002), Helliwell (1996).
	Pasitikėjimas institucijomis	Sudarsky (1999), Oorschot et al. (2006), Oorschot, Finsveen (2010), Paxton (1999), Knack, Keefer (1997), Babb (2005).
	Pasitikėjimas valdžios sprendimais	National Commission on Civic Renewal (1999), Narayan, Cassidy (2001), Grootaert (1998).
	Pasitikėjimas viešosiomis paslaugomis	Office of National Statistics UK (2001).
	Pasitikėjimas verslu / verslininkais	Narayan, Cassidy (2001).
	Pasitikėjimas tarptautinėmis organizacijomis	Grootaert (1998).
	Pasitikėjimas politinėmis struktūromis	Office of National Statistics UK (2001).
	Paslaugų gavimas ir darymas	Babb (2005).
	Saugumo jausmas	Onyx, Bullen (1997).
Socialiniai tinklai	Bendravimas su kaimynais	Onyx, Bullen (1997), Narayan, Cassidy (2001).
	Bendravimas su draugais ir šeimos nariais	Onyx, Bullen (1997), Oorschot et al. (2006), Babb (2005), Office of National Statistics UK (2001).
	Darbiniai santykiai	Onyx, Bullen (1997), Office of National Statistics UK (2001).
	Dalyvavimas savanoriškoje veikloje	Inglehart (1997), Narayan, Cassidy (2001), Babb (2005).
	Nevyriausybinių organizacijų skaičius	Inglehart (1997), Parts (2003), Grootaert (1998).
	Narystė asociacijose	Narayan, Cassidy (2001), Oorschot et al. (2006), Paxton (1999), Knack, Keefer (1997), Helliwell (1996), Berger-Schmitt (2002), Hall (1999).

5 lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 lentelės tęsinys

Socialinio kapitalo dedamosios	Socialinio kapitalo rodikliai	Autoriai
Socialiniai tinklai	Labdara	National Commission on Civic Renewal (1999), Putnam (2000).
	Praktinių patarimų gavimas iš išorinės aplinkos	Office of National Statistics UK (2001).
	Lankymasis bažnyčioje ar bendruomeniniuose susirinkimuose	National Commission on Civic Renewal (1999).
	Lankymasis vienų pas kitus	Narayan, Cassidy (2001).
Socialinės normos	Socialinė kontrolė	Onyx, Bullen (1997), Sudarsky (1999).
	Tolerancija įvairovei	Onyx, Bullen (1997),
	Žmonių polinkis padėti	Narayan, Cassidy (2001).
	Socialinės ekonominės nelygybės lygis	Office of National Statistics UK (2001), Grootaert (1998).
	Politinė diskriminacija	Grootaert (1998).
	Streikų skaičius	Grootaert (1998).
	Konstitucinių pakeitimų dažnumas	Grootaert (1998).
	Korupcijos lygis	Oorschot, Finsveen (2010), Parts (2003), Paxton (1999), Knack, Keefer (1997), Putnam (2000), Bartolini, Bonatti (2006), Grootaert (1998).
	Mokesčių vengimo lygis	Oorschot, Finsveen (2010).
	Neteisėtas naudojimasis valstybės parama	Oorschot, Finsveen (2010).
	Nusikaltimų baimė	National Commission on Civic Renewal (1999).
	Nusikaltimų skaičius	National Commission on Civic Renewal (1999), Grootaert (1998), Office of National Statistics UK (2001), Babb (2005), Putnam (2000), Paxton (1999), Knack, Keefer (1997), Bartolini, Bonatti (2006).
	Žmogžudysčių skaičius tarp jaunimo	National Commission on Civic Renewal (1999), Grootaert (1998).

5 lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 lentelės tęsinys

Socialinio kapitalo dedamosios	Socialinio kapitalo rodikliai	Autoriai
Socialinės normos	Savižudybių skaičius	Grootaert (1998).
	Nuteistųjų skaičius	Grootaert (1998).
Pilietiškumas	Pilietiškumo indeksas	Sudarsky (1999), Babb (2005), Office of National Statistics UK (2001).
	Civilinių laisvių indeksas	Grootaert (1998).
	Politinio dalyvavimo lygis (balsavimas, peticijos)	Sudarsky (1999), National Commission on Civic Renewal (1999), Oorschot et al. (2006), Office of National Statistics UK (2001), Babb (2005).
	Patikimumo lygis	Oorschot et al. (2006), Paxton (1999), Knack, Keefer (1997).
	Demokratijos indeksas	Grootaert (1998), Babb (2005), Putnam (2000), Bartolini, Bonatti (2006).
	Politinio stabilumo indeksas	Grootaert (1998).
	Valdžios decentralizacijos lygis	Grootaert (1998).
	Biurokratijos kokybė	Grootaert (1998).
	Valdžios neefektyvumo indeksas	Grootaert (1998).
Papildomi socialinio kapitalo veiksniai	Gyvenimo kokybės lygis	Onyx, Bullen (1997), Babb (2005), Office of National Statistics UK (2001).
	Švietimo paslaugų lygis	Office of National Statistics UK (2001).
	Pensinio amžiaus žmonių priklausomybės indeksas	Grootaert (1998).
	Skyrybų skaičius	National Commission on Civic Renewal (1999), Grootaert (1998), Babb (2005), Putnam (2000), Bartolini, Bonatti (2006).
	Gimstamumo lygis ne santuokoje	National Commission on Civic Renewal (1999), Grootaert (1998).
	Jaunimo nedarbo lygis	Grootaert (1998), Babb (2005), Putnam (2000), Bartolini, Bonatti (2006).
	Namų ūkių išlaidos dovanoms ir pervedimams	Grootaert (1998).
	Namų ūkių pajamos iš pervedimų	Grootaert (1998).

Kaip matome (žr. 5 lent.) mokslinėje literatūroje pastebima labai didelė socialinio kapitalo vertinimo rodiklių įvairovė, kuri patvirtina socialinio kapitalo koncepcijos daugiareikšmiškumą. Vieni iš šių veiksnių buvo naudojami, siekiant įvertinti ir išmatuoti patį socialinį kapitalą, kiti – buvo skirti tam tikrų ryšių nustatymui tarp socialinio kapitalo ir įvairių ekonominių procesų, tarp jų ir verslumo. Taigi svarbu nustatyti, kurie socialinio kapitalo veiksniai daro poveikį šalies verslumo procesams ir kokio tipo tas poveikis yra: silpnas ar stiprus, teigiamas ar neigiamas.

Dėl šios priežasties iš mokslinėje literatūroje naudojamos socialinio kapitalo veiksnių gausos buvo atsirinkti, autoriaus nuomone, svarbiausi ir geriausiai apibūdinantys bei nusakantis atskiras socialinio kapitalo dedamąsias veiksniai. Taip pat buvo atsižvelgta į tai, ar pasirinktus socialinio kapitalo veiksnius galima įvertinti remiantis statistiniais duomenimis, pateikiamais trijų Baltijos valstybių. Taigi, tokiu atveju, kiekviena socialinio kapitalo komponentė yra apibūdinama dviem trimis indikatoriais. Taip pat buvo pasirinkti keli papildomi rodikliai, padedantys nustatyti šalies socialinio kapitalo lygį. Visi šie rodikliai pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Valstybės socialinio kapitalo vertinimo rodikliai

Socialinio kapitalo dedamosios	Socialinio kapitalo rodikliai	Socialinio kapitalo rodiklių aprašymas
Pasitikėjimas	Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis	Apima šalies gyventojų pasitikėjimą šalies ekonomine situacija, vyriausybės politika, mokestine sistema, gyvenimo lygio augimu ir bendros visuomeninės gerovės didėjimu.
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	Apima šalies gyventojų pasitikėjimą vietinės ir centrinės valdžios institucijomis bei Europos Sąjungos institucijomis.
Socialiniai tinklai	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	Apima visuomenės polinkį dalyvauti įvairioje visuomeninėje ir savanoriškoje veikloje, burtis į grupes.
	Labdaros perspektyvos šalyje	Apima perspektyvas gauti įvairią labdarą iš nevyriausybinių ir nepelno siekiančių organizacijų.
Socialinės normos	Šalies korupcijos lygis	Apima šalies korupcijos mastus, taip pat visuomenės požiūrį į korupciją. Korupcija - piktnaudžiavimas patikėta galia siekiant asmeninės naudos.

6 lentelės tęsinys kitame puslapyje

6 lentelės tęsinys

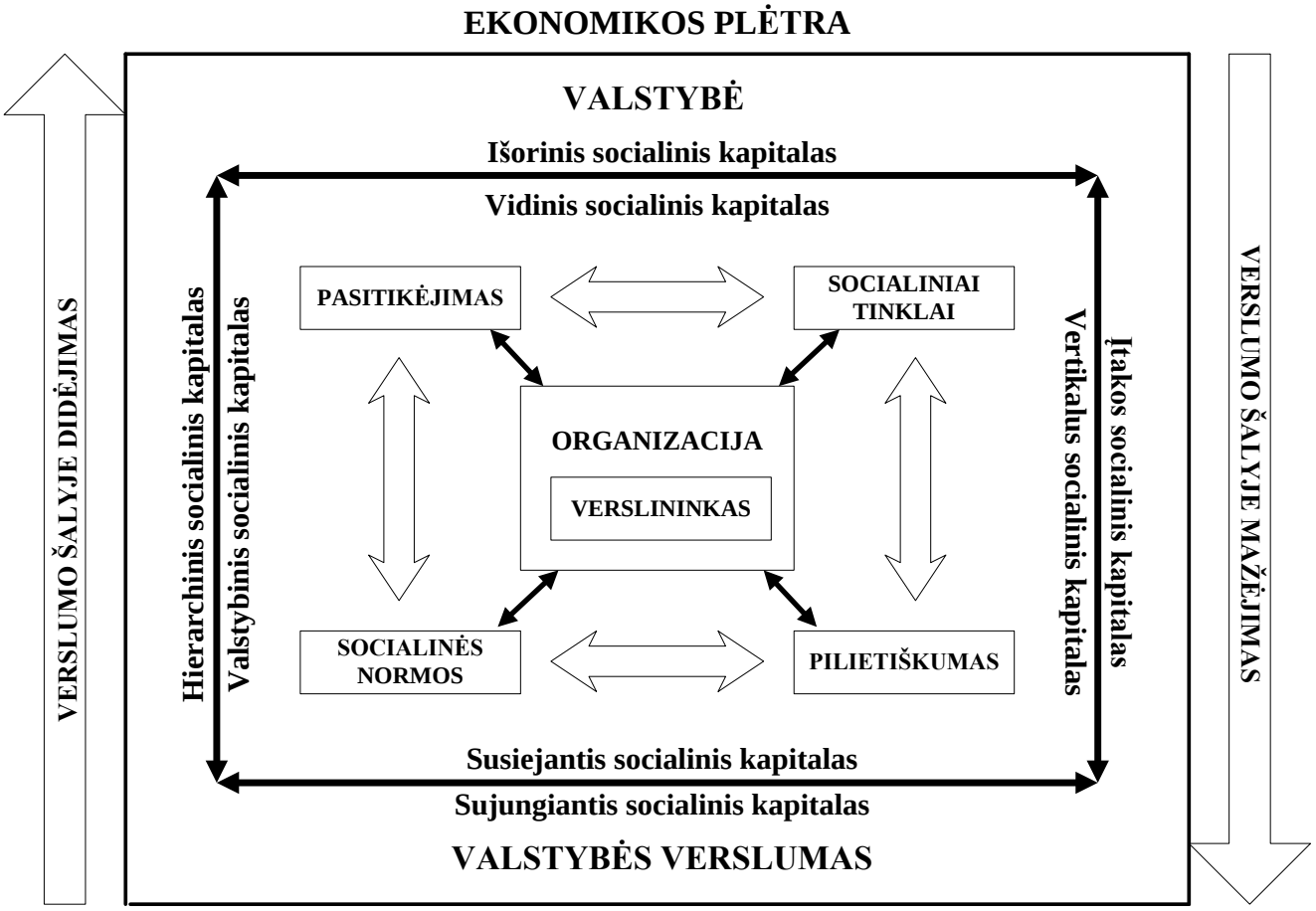
Socialinio kapitalo dedamosios	Socialinio kapitalo rodikliai	Socialinio kapitalo rodiklių aprašymas
Socialinės normos	Patikima šalies teisinė sistema	Apima konstitucinės ir kriminalinės teisės reformas, žmogaus teisių apsaugos lygį, taip pat teisinę nepriklausomybę ir etninių mažumų teisinį statusą toje šalyje. Atsižvelgiama į lygumo prieš įstatymus lygį, įtariamųjų ir kalinių padėtį ir kaip laikomasi teismų sprendimų.
	Šalies nusikalstamumo lygis	Apima šalyje įvykdomų nusikalstamų veikų skaičių ir sąlygas įvykdyti nusikaltimą.
Pilietiškumas	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	Apima visuomenės dalyvavimą rinkimuose ir politiniuose sprendimuose, rinkimų demokratiškumą, taip pat požiūrį, pagal kurį viešosios gėrybės (kolektyviniai interesai, bendruomeninės vertybės) turi prioritetą, jeigu kyla interesų ar vertybių konfliktas.
	Šalies demokratijos lygis	Apima šalies demokratinio valdymo lygį, visuomenės teisių ir laisvių užtikrinimą.
	Valdžios valdymo efektyvumas	Apima centrinės ir vietinės valdžios sprendimų efektyvumą, biurokratinio aparato kokybę, decentralizacijos procesus.
Papildomi socialinio kapitalo veiksniai	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas	Apima šeimos instituto svarbą visuomeniniame šalies gyvenime, stiprius santykius tarp šeimos narių.
	Jaunimo integracija į šalies ūkį	Apima jaunimo įsitraukimą į darbo rinką, šalies švietimo sistemos kokybę.

Šie pasirinkti veiksniai bus naudojami siekiant įvertinti Baltijos šalių socialinio kapitalo įtaką jų verslumo procesams. Bus atliekama trijų Baltijos šalių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos, analizė, siekiant tiksliau atskleisti socialinio kapitalo poveikį verslumo formavimui valstybės lygmeniu, neapsiribojant vienos konkrečios valstybės fenomenu, kuris gali iškreipti analizuojamą situaciją ar būti tinkamas tik vienos šalies analizei.

1.4.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos šalies verslumo formavimui teorinis modelis

Analizuojant socialinio kapitalo ir verslumo sąveiką būtina įvertinti kiekvieną socialinio kapitalo ir verslumo tarpusavio aspektą, jų tarpusavio ryšius bei bendras kryptis, kurios galutinėje stadijoje turi įtakos šalies ekonomikos augimo ir vystymosi procesams. Siekdami kuo tiksliau ir aiškiau atskleisti tokių procesų svarbą ir būtinumą šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje pasaulio mokslininkai kuria įvairius modelius, kurie padeda paprasčiau paaiškinti sudėtingų multidimensinių reiškinių veikimo principus. Dažniausiai yra kuriami įvairūs vadybiniai ir ekonominiai modeliai, kurie sistemingai atskleidžia ir nuosekliai nurodo vykstančius procesus ir jų tarpusavio sąveiką (Ferri et al., 2009, Monnavarian, Ashena, 2009, Mačerinskienė, Vasiliauskaitė, 2007, Llewellyn, Armistead, 2000 ir t.t.). Tokie modeliai dažniausiai įtraukia didelį kiekį informacijos, paaiškinančios tam tikrų procesų veikimo principus, jų savybes ar tarpusavio sąveiką. Tokius modelius naudoti yra patogu, nes sudėtingų procesų vizualizacija padeda lengviau juos suprasti ir aiškiau pateikti plačiajai visuomenei.

Siekiant kuo aiškiau atskleisti socialinio kapitalo ir verslumo sąveiką bei jų svarbą šiuolaikinėje ekonomikoje, šiame darbe, buvo sudarytas valstybės socialinio kapitalo ir verslumo sąveikos teorinis modelis, atspindintis šių ekonominių procesų veikimą makro, t.y. valstybės, lygmenyje (žr. 3 pav.). Šis modelis yra teorinis todėl, kad jame atsispindi tik teoriniai socialinio kapitalo ir verslumo procesų aspektai. Jame atskleidžiamos svarbiausios pasaulio mokslininkų darbuose esančios nuostatos apie socialinį kapitalą, jo svarbą valstybei ir jos ekonomikai bei verslumo priklausomybę nuo socialinio kapitalo išsivystymo lygio toje šalyje. Kitaip tariant, šis modelis glaustai apibendrina pasaulyje vyraujančias socialinio kapitalo koncepcijas bei jų svarbą šalies verslumo formavimo galimybėms.

3 pav. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui teorinis modelis

Taigi kaip matome iš pateikto modelio (žr. 3 pav.), analizuojant socialinio kapitalo ir verslumo sąveika valstybės apsektu pačiame centre atsiranda verslininkas (individas), kuris aplink save formuoja visa tai, iš ko susideda pati valstybė. Individas yra svarbiausia ašis, kuris savo pastangomis, kuria tam tikrą sistemą. Visų pirma jis kuria verslą, kitaip tariant įmones, kurios yra vienos iš pagrindinių ekonomikos augimo ir vystymosi variklių. Tam, kad įmonės veiktų sąžiningai ir efektyviai reikalinga jų kontrolė, taigi dėl šios priežasties sukuriama valstybė, atliekanti kontrolieriaus funkciją. Tačiau vien valstybinės kontrolės ir šalies įstatyminės sistemos nepakanka siekiant efektyviai vystyti verslą, o kartu ir šalies ekonomiką. Dėl to patys individai pradeda sąveikauti tarpusavyje, dalinasi informacija, patirtimi, nesėkmėmis ir laimėjimais. Visi šie procesai vykdami nuolatos sukuria, šiuo atvejų, keturis labai svarbius komponentus, t.y. tarpusavio pasitikėjimą, socialinius tinklus, socialines normas ir visuomenės pilietiškumą, kurie ir suformuoją valstybės socialinį kapitalą (žr. 3 pav.). Pats valstybės socialinis kapitalas gali būti analizuojamas dvejomis kryptimis – vertikaliai ir horizontaliai. Vertikalus (hierarchinis) socialinis kapitalas atskleidžia ryšių ir pasitikėjimo egzistavimą tarp skirtingose hierarchijos pakopose esančių asmenų: tarp individo ir grupės, tarp grupės ir organizacijos, tarp organizacijos ir

valstybės ir t.t.. Horizontalus socialinis kapitalas dažniausiai apibūdina santykius tarp to paties lygmens asmenų, tačiau jis gali būti vidinis arba išorinis, sujungiantis arba susiejantis, kitaip tariant esantys ryšiai gali būti labai artimi ir stiprūs, kaip pavyzdžiui tarp šeimos narių ar draugų, ir šiek tiek tolimesni ir oficialesni, kaip tarp bendradarbių, pažystamų ir t.t.. Toks valstybės socialinis kapitalas, esantis tiek horizontalioje, tiek vertikalioje plotmėje, labai stipriai veikia pačios valstybės, joje esančių organizacijų ir jas valdančių individų padėtį bei galimybes vystytis. Taigi tokia situacija sukuria tam tikras sąlygas verslumo formavimuisi ir turi poveikį verslumo lygiui valstybėje.

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad šis modelis yra tik teorinis ir nėra pagrįstas empiriniais tyrimais, todėl toliau, šiame darbe, bus sudarytas ekonometrinis valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui valstybės lygmeniu modelis, kuris remsis atliktais tyrimais ir trijų Baltijos šalių statistiniais duomenimis. Šis modelis yra skirtas pateikti socialinio kapitalo ir verslumo procesų tarpusavio sąveiką.

***

Apibendrinant galime teigti, kad nemaža dalis pasaulio mokslininkų remiasi koncepcija, kurioje teigiama, kad verslumas gali būti vienas iš svarbiausių veiksnių, padedančių valstybėms susidoroti su finansų krizės sukeltomis pasekmėmis. Verslumas – tai kintantis ekonominis procesas, apimantis naujų idėjų bei jomis paremtų organizacijų kūrimą, jų išlaikymą bei plėtrą, aplinkos kaitą bei novatorišką kūrybinį procesą, kuris skatina šalių konkurencingumą pasauliniu mastu. Taigi būtent dėl šios priežasties verslumo formavimo galimybės valstybinių lygmeniu tampa labai svarbiu mokslininkų analizės objektu. Ieškoma įvairiausių būdų, kuriais valstybės galėtų sukurti palankias sąlygas jo formavimui ir paskatintų kuo didesnę visuomenės dalį įsitraukti į tokio tipo veiklą. Šiuo metu, tarp pasaulio mokslininkų vis labiau populiarėja socialinio kapitalo koncepcija ir jo panaudojimas verslumo formavimui šalies lygmenyje. Stengiamasi įvertinti kiekvienos šalies socialinio kapitalo lygį, kokį poveikį jis daro tos šalies verslumo procesams ir ar jis gali paskatinti verslumo formavimą valstybės lygmeniu. Taip socialinis kapitalas tampa labai svarbia ekonomine kategorija, kuri kol kas yra pradinėje gyvavimo ciklo stadijoje ekonomikos moksluose ir reikalauja gilesnės analizės, nes tarp pasaulio mokslininkų nėra vieningos nuomonės kalbant apie paties socialinio kapitalo koncepciją. Taigi, šiame darbe, socialinis kapitalas yra analizuojamas valstybės (makro) lygmeniu ir laikomas savarankiška ekonominė koncepcija, kuri remiasi ekonomikos plėtros teorija. Socialinis kapitalas susideda iš pasitikėjimo, socialinių tinklų, socialinių normų ir pilietiškumo, kurie visi kartu apibūdina tiek horizontalius, tiek hierarchinius ryšius tarp institutų ir institucijų, kurios turi skirtingą įtaką bei galią, ir taip kuria formalius ir neformalius santykius visuomeninėje erdvėje, per kuriuos formuojami papildomi ištekliai, nepasiekiami jokiais kitais būdais.

2. VALSTYBĖS SOCIALINIO KAPITALO ĮTAKOS VERSLUMO FORMAVIMUI VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1. Socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo metodų analizė

Jau daugelį metų Europos Sąjunga skiria didelį dėmesį ir didelį lėšų kiekį verslumo skatinimui šalyse narėse. Kuriamos įvairios valstybinės paramos programos, struktūriniai fondai, kiekvienos valstybės viduje formuojama atskira paramos verslui programa. Taip elgiamasi todėl, kad Europos Komisijos požiūriu, verslumas ir jo skatinimas visuomenei gali atnešti ne tik ekonominę, bet ir socialinę gerovę, kadangi jis ne tik kuria naujas darbo vietas, skatina organizacijų konkurencingumą bei plėtrą, bet taip pat ugdo visuomenės savarankiškumą bei saviraišką, kuria naujas idėjas bei skatina siekti socialinių tikslų (European Commission, 2003). Taip pat tai vienas iš svarbiausių veiksnių padedančių pasaulio šalių ekonomikoms atsigauti po jas ištikusios finansų krizės. Tačiau vien finansinės paramos neužtenka. Pati valstybė turi suvokti, jog tik tinkamai skatindama verslo vystymąsi šalyje, ieškodama įvairių priemonių kaip sukurti palankią tiek ekonominę, tiek socialinę verslo aplinką valstybėje, sugebės pasiekti tinkamą ekonomikos raidos lygį ir tapti konkurencinga nacionaline ekonomika pasauliniu mastu.

Dėl to vis dažniau atkreipiamas dėmesys į nematerialią verslo skatinimo pusę ir nematerialias verslumo formavimo galimybes. Mokslininkai savo darbuose pradėjo analizuoti, kokie veiksniai nulemia tai, kad vienose šalyse verslumo procesai vykdomi daug sėkmingiau nei kitose. Jie stengėsi atsiriboti nuo finansinio verslo skatinimo aspekto ir pažvelgti į pačią valstybę, t.y. kokios sąlygos yra sudarytos įmonėms, norinčioms plėtoti savo veiklą ir siekiančioms būti konkurencingomis ne tik vidinėje, bet ir pasaulinėje rinkoje, koks yra tos šalies visuomenės mentalitetas, vertybės ir gebėjimai, kuriais šalis gali pasinaudoti kurdama konkurencingos ir stabilios valstybės įvaizdį. Viena iš naujesnių koncepcijų, kuria, šiuo metu, labai susidomėjęs Pasaulio bankas, yra šalių socialinio kapitalo lygis ir jo įtaka tokiems procesams, kaip ekonomikos augimas, jos išsivystymo lygis ar verslumo galimybės toje šalyje. Tai paskatino pasaulio mokslininkus aktyviau plėtoti šią temą, stengiantis atskleisti šalies socialinio kapitalo svarbą įvairiems ekonominiams procesams. Viena iš mokslinių darbų krypčių, šiuo metu, aktyviai analizuoja, kaip valstybės socialinio kapitalo lygis šalyje gali paveikti verslumą ir daugelį kitų šalies ekonominių procesų. Kuriami įvairiausi modeliai, atskleidžiantys socialinio kapitalo ir verslumo tarpusavio sąveiką. Stengiamasi išsiaiškinti ar šalies socialinio kapitalo lygis gali turėti įtakos šalies verslumo procesams ir kokius rezultatus gali pasiekti šalys, turinčios aukštą socialinio kapitalo lygį.

Taigi mokslinėje literatūroje galime rasti įvairiausių metodų, kurie yra taikomi, siekiant įvertinti patį socialinį kapitalą ir jo svarbą įvairiems ekonominiams procesams, tarp jų ir verslumui (žr. 7 lent.). Kaip ir daugelių kitų atveju, yra naudojami tiek kiekybiniai, tiek kokybiniai metodai. Tuose darbuose, kuriuose socialinis kapitalas analizuojamas valstybės (makro) lygmenyje, daugiau yra taikomi įvairūs kiekybiniai metodai (Neira et al., 2009, Fidrmuc, Gerxhani, 2007, Schaik, 2002, Oorschot et al., 2006, Akcomak, Weel, 2008, Monnavarian, Ashena, 2009) kai, tuo tarpu, straipsniuose apie organizacijų ar individų socialinį kapitalą daugiau pastebimi kokybiniai analizės metodai ar kokybinių ir kiekybinių - deriniai (Foley, 2008, Eyal, 2008, Bowey, Easton, 2007, Farr-Wharton, Brunetto, 2009).

7 lentelė. Socialinio kapitalo įtakos ekonominiams procesams vertinimo metodai

Metodai	Autoriai	Mokslinis straipsnis
Kokybiniai metodai		
Situacijų analizė (angl. *Case study*)	D. Foley (2008) *Australija*	„Does culture and social capital impact on the networking attributes of indigenous entrepreneurs?“
	O. Eyal (2008) *Izraelis*	„When parents choose to start up a school. A social-capital perspective on educational entrepreneurship“
	J. L. Bowey ir G. Easton (2007) *Kanada ir Jungtinė Karalystė*	„Net social capital processes“
	B. Bergger ir L. Silver (2009) *Švedija*	„The effect of bridging networks on entrepreneurial activity. The rational-legal framework and embeddedness in local social capital networks“
	H. Totterman ir J. Sten (2005) *Suomija*	„Start-ups. Business Incubation and Social Capital“
	L. J. Spence ir R. Schmidpeter (2003) *Jungtinė Karalystė*	„SME‘s, Social Capital and Common Good“
Ekspertinis vertinimas (Giluminiai ir struktūrizuoti interviu) (angl. *In-depth interview, semi-structured interview*)	H. Neergaard *et al*. (2005) *Danija ir Jungtinė Karalystė*	„The impact of gender, social capital and networks on business ownership: a research agenda“
	N. Llewellyn ir C. Armstead (2000) *Jungtinė Karalystė*	“Business Process Management. Exploring Social Capital within Processes”
	R. Farr-Wharton ir Y. Brunetto (2009) *Australija*	“Female entrepreneurs as managers. The role of social capital in facilitating a learning culture”

7 lentelės tęsinys kitame puslapyje

7 lentelės tęsinys

Metodai	Autoriai	Mokslinis straipsnis
Kokybiniai metodai		
Ekspertinis vertinimas (Giluminiai ir struktūrizuoti interviu) (angl. *In-depth interview, semi-structured interview*)	J. Wirtz *et al*. (2010) *Singapūras ir JAV*	"Organizational learning from customer feedback received by service employees. A social capital perspective"
	R. Farr-Wharton ir Y. Brunetto (2007) *Australija*	"Women entrepreneurs, opportunity recognition and government-sponsored business networks. A social capital perspective"
	H. Totterman ir J. Sten (2005) *Suomija*	„Start-ups. Business Incubation and Social Capital"
	R. Lee ir O. Jones (2008) *Jungtinė Karalystė*	„Networks, Communication and Learning during Business Start-up. The Creation of Cognitive Social Capital"
	A. R. Anderson ir S. L. Jack (2002) *Jungtinė Karalystė (Škotija)*	„The articulation of social capital in entrepreneurial networks: a glue or a lubricant?"
Scenarijų metodas (angl. *Scenario method*)	J. Wirtz *et al*. (2010) *Singapūras ir JAV*	"Organizational learning from customer feedback received by service employees. A social capital perspective"
Kiekybiniai metodai		
Hipotezių tikrinimas (ANOVA, Pearson χ^2, Stjudento t kriterijus ir t.t.) (angl. *Analysis of the hypothesis*)	E. Bueno *et al*. (2004) *Ispanija*	"The role of social capital in today's economy. Empirical evidence and proposal of a new model of intellectual capital"
	J. Wirtz *et al*. (2010) *Singapūras ir JAV*	"Organizational learning from customer feedback received by service employees. A social capital perspective"
	R. Lee ir O. Jones (2008) *Jungtinė Karalystė*	„Networks, Communication and Learning during Business Start-up. The Creation of Cognitive Social Capital"
	W. Oorschot ir E. Finsveen (2010) *Nyderlandai*	„Does the welfare state reduce inequalities in people's social capital?"
Faktorinė analizė (angl. *Factor analysis*)	A. Monnavarian ir M. Ashena (2009) *Iranas*	"Intrapreneurship: the role of social capital – empirical evidence and proposal of a new model of intrapreneurship and its relationship with social capital"
	J. Wirtz *et al*. (2010) *Singapūras ir JAV*	"Organizational learning from customer feedback received by service employees. A social capital perspective"
	J. Imbrasaitė (2004) *Lietuva*	"Socialinis kapitalas ir politinis dalyvavimas Lietuvoje"

7 lentelės tęsinys kitame puslapyje

7 lentelės tęsinys

Metodai	Autoriai	Mokslinis straipsnis
Kiekybiniai metodai		
Faktorinė analizė (angl. *Factor analysis*)	W. Oorschot *et al*. (2006) *Nyderlandai*	"Social Capital in Europe. Measurement and Social and Regional Distribution of a Multifaceted Phenomenon"
	D. Narayan ir M. F. Cassidy (2001) *Jungtinė Karalystė*	"A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory:
	J. Sudarsky (1999) *Kolumbija*	"Colombia's Social Capital. The National Measurement with the Barcas"
Koreliacinė-regresinė analizė (angl. *Regression analysis*)	M. T. Schenkel ir G. Garrison (2009) *JAV*	„Exploring the roles of social capital and team-efficacy in virtual entrepreneurial team performance"
	R. Farr-Wharton ir Y. Brunetto (2007) *Australija*	"Women entrepreneurs, opportunity recognition and government-sponsored business networks. A social capital perspective"
	B. Batjargal (2003) *JAV*	"Social Capital and Entrepreneurial Performance in Russia: A Longitudinal Study"
	R. Andrews (2010) *Jungtinė Karalystė*	"Organizational social capital structure and performance"
	Q. Zhang ir H-G. Fung (2006) *Kinija ir JAV*	"China's social capital and financial performance of private enterprises"
	I. Neira *et al*. (2009) *Ispanija*	"An Empirical Analysis of Social Capital and Economic Growth in Europe (1980–2000)"
	E. Delattre ir M. Sabatier (2007) *Prancūzija*	"Social Capital and Wages: An Econometric Evaluation of Social Networking's Effects"
	J. Imbrasaitė (2004) *Lietuva*	"Socialinis kapitalas ir politinis dalyvavimas Lietuvoje"
	J. Fidrmuc ir K. Gerxhani (2007) *Jungtinė Karalystė ir Nyderlandai*	"Mind the Gap! Social Capital, East and West"
	A. Danchev (2006) *Turkija*	"Social capital and sustainable behavior of the firm"
	H. Fussell *et al*. (2006) *JAV*	"The relationship between social capital, transaction costs, and organizational outcomes"
	J. Sudarsky (1999) *Kolumbija*	"Colombia's Social Capital. The National Measurement with the Barcas"
Struktūrinių lygčių modeliavimas (angl. *Structural equation modeling*)	M. Lopez-Fernandez ir G. Sanchez-Gardey (2010) *Ispanija*	„Managing the effects of diversity on social capital"

Šiuo metu, tarp pasaulio mokslininkų, analizuojančių socialinį kapitalą ir jo poveikį įvairiems ekonominiams procesams, vyrauja tendencija labiau vertinti kokybinius tyrimo metodus nei kiekybinius (Neergaard et al., 2005, Ferri et al., 2009). Jų teigimu, daugelis jau atliktų tyrimu apie socialinį kapitalą remiasi makro indikatoriais, surinktais dažniausiai visiškai kitam tikslui, o ne socialinio kapitalo vertinimui. Todėl taip gaunami iškreipti rezultatai, neatspindintys realios situacijos ir verčiantys mokslininkus ieškoti alternatyvų tarp kokybinių metodų, tikintis, kad jie sugebės atskleisti realesnę socialinio kapitalo fenomeno situaciją. Dėl šios priežasties tarp mokslininkų vis labiau populiarėja tiek kiekybinių, tiek kokybinių metodų derinimas, kuris, savo ruožtu, padeda surinkti pakankamai tikslią informaciją, naudojantis kokybiniais metodais, ir atlikti išsamų bei daugiakriterinį vertinimą, naudojantis kiekybiniais metodais.

Vienas iš populiariausių kokybinių metodų tarp šiuolaikinių pasaulio mokslininkų yra situacijų analizės (angl. *case study*) metodas. Nors situacijų analizės metu gali būti pritaikomi ne tik kokybiniai, bet ir kiekybiniai duomenų apdorojimo metodai, tačiau ši metodika daugiau priskirtina prie kokybinių, kadangi ji remiasi tam tikro individo, grupės ar įvykio gilia sistemine analize, siekiant atskleisti visas to objekto ypatybes. Ji gali būti tiek tiriamojo, tiek aprašomojo, tiek paaiškinamojo pobūdžio. J. L. Bowey ir G. Easton (2007) savo darbe analizavo vieno verslininko, turinčio nedidelę IT technologijų įmonę viename Kanados verslo inkubatorių, sąveiką su jį supančia aplinka. Jų tikslas buvo įvertinti ar tam tikroje aplinkoje esantys individai buriasi kartu ir bendradarbiauja, siekdami savo tikslų, taip kurdami savo socialinį tinklą, paremtą abipusiu pasitikėjimu, kuris bėgant laikui sukurią jiems pridėtinę vertę. Atlikę išsamią analizę jie nustatė, kad tam tikroje grupėje esantys individai kurią ir vėliau patys naudojasi savo sukurtu socialiniu kapitalu ne tik bendraudami tarpusavyje, bet ir ieškodami galimybių išorinėje aplinkoje, taip suteikdami sau galimybę sėkmingiau valdyti savo verslą, atrasti didesnes plėtros erdves ar tiesiog gauti didesnį pelną (Bowey, Easton, 2007). L. J. Spence ir R. Schmidpeter (2003) siekdami atskleisti, kaip socialinis kapitalas veikia smulkų ir vidutinį verslą (SVV) ir kartu didina visuomeninę gerovę, taip pat pasinaudojo situacijų analizės metodu. Jie išanalizavo šešias Vokietijos ir Jungtinės karalystės SVV bendroves, kurios atstovauja maisto produktų gamybos, rinkodaros ir autoserviso paslaugų teikimo įmones. Gauti rezultatai parodė, kad investicijos į socialinį kapitalą turi teigiamos įtakos ne tik SVV sėkmei, bet ir visai visuomenei. Kitaip tariant, jeigu verslas bendradarbiauja su jį supančia aplinka ir sugeba pasinaudoti šio bendravimo teikiama nauda, galima teigti, kad tai yra vienas iš svarbiausių veiksnių, kuriančių visuomeninę gerovę ir skatinančių šalių ekonomikas „eiti pirmyn“ (Spence, Schmidpeter, 2003).

Dar vienas kokybinis metodas, kuris naudojamas moksliniuose straipsniuose apie socialinio kapitalo koncepcijos svarbą šiuolaikinėje ekonomikoje, yra ekspertinis vertinimas, kuris įgyvendinamas

atliekant tos srities ekspertų apklausą. Tokia apklausa dažniausiai vykdoma išsamaus arba struktūrinio interviu metodu, kurio metu mokslininkai gali pakankamai išsamiai susipažinti su ekspertų socialinės tikrovės suvokimu bei išsiaiškinti visas kontrastingas situacijas. Tokia metodika dažnai yra taikoma kartu su įvairiais kiekybiniais metodais, kurie padeda nustatyti tam tikrus aplinkos veiksnius, kurie padeda sukurti bendresnį analizuojamo proceso vaizdą (Neergaard et al., 2005). Kaip pavyzdį galima pateikti Australijoje atliktą ekspertinį tyrimą, kurio metu buvo apklaustos 10 moterų verslininkių, siekiant išsiaiškinti, kokią įtaką pasitikėjimas ir bendradarbiavimas su valdžios institucijomis turi moterims verslininkėms ir jų verslo sėkmei (Farr-Wharton, Brunetto, 2007). Tyrimas atskleidė, kad moterys verslininkės svarbia informacija dalinasi tik su labai patikimais asmenimis, siekdamos išvengti konkurentų apgaulės, tačiau tai turi labai teigiamos įtakos jų verslo gerovei. Tik dalis jų savo veikloje jaučia valstybės institucijų paramą ir teigia, kad didesnis bendradarbiavimas su valstybę suteiktų joms daugiau verslo plėtros galimybių ir padėtų jaustis labiau užtikrintomis savo versle.

Scenarijų metodas nėra toks populiarus socialinio kapitalo analizėje, nes jis dažniausiai naudojamas ekspertiniam prognozavimui, tačiau pasitaiko mokslininkų, kurie pritaiko ir šį kokybinį metodą. Scenarijų metodas prognozavimo uždavinį sprendžia taikant dekompozicijos principą, kai išskiriami atskiri galimi įvykių vystymosi variantai (scenarijai). Visa scenarijų aibė apima visus įmanomus variantus. Tik svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kiekvienas atskiras scenarijus turi pateikti pakankamai tikslią ateities prognozę, o bendras scenarijų skaičius turi būti aprėpiamas. J. Wirtz et al. (2010) savo darbe pasinaudoję scenarijų metodu siekė išsiaiškinti, kaip socialinis kapitalas veikia darbuotojų norą atskleisti klientų atsiliepimus apie jų darbą ir apie pačią organizaciją. Jie analizavo skirtingas dirbtinai sukurtas situacijas ir įrodė, kad darbuotojai linkę dalintis klientų atsiliepimais tik tuo atveju, jei jie pasitiki savo įmone ir dažniausiai tik su artimiausiais savo kolegomis.

Nepaisant to, kad mokslininkai savo naujausiuose veikaluose kritikuoja kiekybinius tyrimo metodus ir siekia išaukštinti kokybinius, galime pastebėti, kad, daugeliu atveju, jiems nepavyksta atsisakyti kiekybinių metodikų ir jos yra derinamos kartu su kokybinėmis, papildydamos viena kitą. Kaip ir anksčiau įvairiuose moksliniuose darbuose, taip pat ir socialinio kapitalo analizėje, plačiai naudojami hipotezių tikrinimo metodai (Pearson χ^2 (Chi-square) kriterijus, Spearman koreliacijos koeficientas, Stjudento t kriterijus ir t.t.), kurių metu įvertinama tyrėjo išsikelta hipotezė, remiantis pasirinktų imčių duomenimis. Tradiciškai sąvoka hipotezė yra suvokiama kaip teoriškai pagrįstas spėjimas apie tam tikro reiškinio būvį ar jo sąsajas su kitais reiškiniais. Siauresne prasme hipotezė yra bet kokia prielaida apie reiškinio požymio reikšmių pasiskirstymo pobūdį, jo apibendrintas charakteristikas ir tų apibendrintų charakteristikų palyginimą su kitų reiškinių požymių apibendrintomis charakteristikomis. Paprasčiau

tariant, tai prielaidos apie tiriamų reiškinių požymių parametrus arba jų skirstinių pobūdį ir tų parametrų arba skirstinių lygybę kitų reiškinių požymių parametrams arba skirstiniams (Janilionis et al., 2011). E. Bueno et al., (2004) savo darbe, pasinaudoję hipotezių tikrinimo metodika įrodė, kad socialinis kapitalas yra vieša gėrybė, padedanti išspręsti sudėtingas situacijas rinkoje bei sumažinanti reikalingos informacijos, gaunamos rinkoje, kainą, o tai, savo ruoštų, sumažina organizacijų kaštus ir padeda įmonėms lengviau siekti savo tikslų.

Dar vienas mokslininkų darbuose apie socialinį kapitalą taikomas kiekybinis tyrimo metodas yra faktorinė (veiksnių) analizė (Monnavarian, Ashena, 2009, Wirtz et al., 2010, Oorschot et al., 2006). Tokio tipo analizė padeda išnagrinėti ir išskirti tam tikro reiškinio dėsningumus ir struktūrą. Faktorinė analizė ypatinga tuo, kad ji neturi vienintelio sprendinio, o koreliacinę matricą galima pavaizduoti faktoriais be galo daug būdų, kurie remiasi faktorių svorių matricos apskaičiavimu. Faktorinės analizės metodais sprendžiami dviejų tipų uždaviniai: tiriamieji ir patvirtinamieji, pagal kuriuos ji skirstoma į tiriamąją ir patvirtinamąją. Tiriamoji faktorinė analizė taikoma tuomet, kai turimoje kintamųjų aibėje neaišku, nei kiek gali būti veiksnių, nei kokie kintamieji juos sudaro, ir ar apskritai tie kintamieji yra kolinearūs. Patvirtinančioji faktorinė analizė, priešingai, taikoma tada, kai iš anksto žinomi tam tikri teoriniai aspektai ar anksčiau jau yra atlikti empiriniai tyrimai ir norima patvirtinti ar išplėsti jau turimas žinias. Pasinaudoję šiuo metodu A. Monnavarian ir M. Ashena (2009) nustatė, kad tarp socialinio kapitalo, kuris, anot autorių, susideda iš struktūrinio ir pažintinio kapitalų, ir organizacijų verslumo yra teigiamas ryšys. Jų tyrimas parodė, kad struktūrinė socialinio kapitalo dimensija yra svarbesnė už pažintinę organizacijos verslumo kontekste, o inovacijos yra pats svarbiausias veiksnys šiame procese. Nagrinėdami socialinį kapitalą Europos valstybių lygmeniu W. Oorschot et al. (2006), pritaikė antros eilės patvirtinančiąją faltorinę analizę (angl. *second-order confirmatory factor analysis*) ir įrodė, kad socialinis kapitalas yra multidimensinis fenomenas, kurio analizei turėtų būti taikomi multidimensiniai modeliai su daugelių veiksnių. Jie nustatė, kad Skandinavijos šalys labiausiai išsiskiria kaip turinčios aukštą socialinio kapitalo lygį, tačiau, kalbant bendrai apie visas Europos šalis, nepastebėjo ryškaus atotrūkio tarp Europos valstybių.

Išanalizavus mokslinius darbus apie socialinį kapitalą ir jo svarbą šiuolaikiniams ekonominiams procesams buvo pastebėta, kad didžioji dalis tyrimu remiasi koreliacine – regresine analize (Fidrmuc, Gerxhani, 2007, Fussell et al., 2006, Delattre, Sabatier, 2007, Neira et al., 2009, Andrews, 2010, Lee, Jones, 2008, Batjargal, 2003, Zhang, Fung, 2006). Tai kiekybinio tyrimo metodas, kuris leidžia nustatyti, ar tarp nagrinėjamų kintamųjų egzistuoja priklausomybė, t.y. stochastinis ryšys. Dažniausiai tokios analizės metu yra pasirenkamas tam tikras objektas ar procesas, kuris priklauso nuo tam tikrų veiksnių, ir siekiama sudaryti jo priklausomybės lygtį. Savo darbe I. Neira et al. (2009) sukūrė ekonometrinį

regresijos medelį, siekdami įvertini socialinio kapitalo įtaką ekonomikos augimui. Gauti rezultatai parodė, kad nors socialinis kapitalas yra labai svarbus ekonomikos augimo procese, tačiau jis pats savaime negarantuoja ekonomikos augimo, o veikia tik kaip tam tikras ekonominės pažangos svertas. Autorių teigimu, tiktai tinkamas įvairių kapitalo rūšių suderinimas gali paskatinti ilgalaikį ekonomikos augimą (Neira et al., 2009). H. Fussell et al. (2006) nagrinėdami socialinio kapitalo įtaką organizacijų sandorių kaštams ir galutiniams rezultatams taip pat pasinaudojo koreliacinės – regresinės analizės metodu ir nustatė, kad tarp visų šių elementų yra labai stiprus ryšys, kuris įrodo, kad socialinis kapitalas turi labai didelę reikšmę organizacijoms ir jų verslumui.

Pakankamai sudėtingas, todėl ne toks populiarus tarp pasaulio mokslininkų yra struktūrinių lygčių modeliavimo metodas (angl. *Structural Equation Modeling, SEM*), kuris gali būti apibūdinamas kaip įvairių statistinių procedūrų šeima. Šio metodo tikslai labai panašūs į koreliacinės-regresinės analizės tikslus, tačiau apima žymiai platesnes sritis ir atlieka gilesnę analizę. Skirtingai nei regresinės analizės atveju, struktūrinių lygčių modeliavimo metodas gali turėti daugiau nei vieną priklausomąjį kintamąjį, o nepriklausomi kintamieji gali koreliuoti tarpusavyje. Taip pat čia yra naudojami latentiniai kintamieji, kurie yra tiesiogiai nestebimi ir gali būti aprašomi keliais indikatoriais, išreiškiamais per kitus duomenų kintamuosius. Ši metodika gali apimti tokius metodus kaip kelio analizė (angl. *path analysis*), faktorinė analizė, laiko eilučių modeliavimas, kovariacinė analizė ir t.t.. Savo darbe M. Lopez-Fernandez ir G. Sanchez-Gardey (2010) pasinaudojo šiuo metodu ir atskleidė, kad strateginis žmogiškųjų išteklių valdymas organizacijoje gali paskatinti ir kontroliuoti socialinio kapitalo įvairovę ir plėtrą toje įmonėje.

Taigi išanalizavus įvairių pasaulio mokslininkų darbus apie socialinį kapitalą ir jo svarbą ekonominiams procesams, tarp jų ir verslumui, galime teigti, kad, daugeliu atveju, mokslininkai yra linkę naudoti kokybinių ir kiekybinių tyrimo metodų derinį. Toks pasirinkimas suteikia autoriams galimybę pagrįsti tam tikrus statistinius duomenis, naudojamus kiekybiniams tyrimų metodams, kokybiniais duomenimis, kurie yra surenkami iš tos srities ekspertų ar atliekant išsamią tam tikro objekto ar proceso situacijos analizę.

2.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui tyrimo metodikos pagrindimas

Atlikta mokslinės literatūros analizė parodė, kad socialinio kapitalo ir jo sąveikos su įvairiais ekonominiais procesais tyrimuose galime atrasti labai daug įvairių metodų ir jų derinių. Pastebėta, kad daugelis pasaulio mokslininkų yra linkę integruoti kokybinius ir kiekybinius metodus, siekdami įvairiapusiškų ir tikslesnių duomenų. Taip atsitiko todėl, kad anksčiau atlikti kiekybiniai tyrimai susilaukė labai didelės dabartinių mokslininkų kritikos dėl netikslinių duomenų panaudojimo. Todėl, šiuo metu,

labiau pradėti vertinti kokybiniai metodai, kurie tiksliau ir išsamiau gali apibūdinti tam tikrus reiškinius. Tačiau vien kokybiniais metodais gautus duomenis labai sudėtinga interpretuoti plačiajai visuomenei, nes jie turi tam tikro subjektyvumo. Dėl šios priežasties mokslininkai pradėjo rinktis tiek kokybinių, tiek kiekybinių metodų darinius.

Remiantis pasauline praktika, šiame darbe, taip pat bus naudojamas kokybinių ir kiekybinių metodų darinys. Atsižvelgiant į mokslininkų labiausiai naudojamus metodus socialinio kapitalo analizei, duomenų surinkimo galimybes ir šalių ypatumus, buvo pasirinkti du tyrimo metodai: ekspertinis vertinimas ir koreliacinė regresinė analizė. Toliau bus aptariamas kiekvienas pasirinktas metodas ir jo pritaikymas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimo vertinimui Baltijos šalyse.

2.2.1. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui kokybinio tyrimo metodika

Taigi, kaip jau buvo minėta anksčiau, kokybiniai tyrimai ekonomikos moksluose išpopuliarėjo tik paskutiniais dešimtmečiais. Mokslininkai suvokė, kad kiekybiniais tyrimais jie negali atskleisti ir paaiškinti žmonių elgsenos, jų pasaulio suvokimo ar vertinimo, todėl savo darbuose pradėjo naudoti kokybines tyrimų metodikas. Kokybinis tyrimas – tai sistemingas situacijos, įvykio, individo ar grupės tyrimas natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį iš situacijų analizės kylantį paaiškinimą (Žukauskienė, 2008). Kokybiniai tyrimai gali apimti labai skirtingas tyrimo metodikas pradedant nuo giluminio ar struktūrinio interviu ir baigiant stebėjimais, eksperimentais ar ekspertiniais vertinimais. Taigi ekspertinis vertinimas yra vienas iš kokybinių tyrimų metodų, kuris ir bus naudojamas siekiant įvertinti socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui Baltijos šalyse.

Ekspertiniai vertinimai yra viena iš naujausių greitai besivystančių mokslinių – praktinių disciplinų, kurios tikslas - žinių iš žmogaus eksperto gavimo sisteminis organizavimas, kodavimas, struktūrinis perdirbimas ir interpretavimas taikant loginius ir matematinius metodus (Rudzkienė, 2009). Ekspertinį vertinimą galima traktuoti kaip apibendrintą ekspertų grupės nuomonę, kuri gaunama pasinaudojant atitinkamų specialistų – ekspertų žiniomis, patirtimi bei intuicija. Taigi, tokiu atveju, gauname, kad ekspertinio vertinimo metodas – tai procedūra, leidžianti suderinti atskirų ekspertų nuomones ir suformuoti bendrą sprendimą, kuris turi atsakyti į pagrindinį tyrimo klausimą.

Terminas ekspertas, verčiant iš lotynų kalbos (*lot. exppertus*), reiškia patyręs, todėl ekspertinių tyrimų metodikoje ekspertas yra specialistas, turintis tam tikros srities žinių ir patirties. Kitaip tariant, šiame tyrime svarbi kiekvieno eksperto kompetencija atitinkamoje srityje. Ekspertinio vertinimo metodai dažniausiai taikomi ieškant efektyvaus sprendimo sudėtingose neformalizuotose situacijose, sprendžiant

nestandartines problemas, kurios gali turėti daugiareikšmius atsakymus. Ekspertinio vertinimo metodai pagrįsti intuityviais ir loginiais problemų analizės metodais, išskiriant ir analizuojant reikšmingiausius reiškinių ar procesų veiksnius.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad ekspertiniu vertinimu galima analizuoti dviejų tipų problemas: pirmajai grupei priskiriami atvejai, kai informacijos yra daug, tačiau ji pasižymi kokybine prigimtimi arba daugiakriteriškumu. Tokiais atvejais plačiai taikomi matematinės statistikos metodai. Antrajai grupei priskiriami atvejai, kai informacijos nepakanka. Tai dažniausiai sutinkami prognozavimo uždaviniai. Šiame darbe, ekspertinis vertinimas bus naudojamas siekiant išspręsti pirmajai grupei priskiriamą problemą, kai nagrinėjama tema pasižymi daugiakriteriškumu ir sudėtinga objektyviai atrinkti svarbiausius socialinio kapitalo veiksnius, veikiančius verslumo procesus Baltijos šalyse. Dėl šios priežasties ir bus pasinaudota ekspertų kompetentinga nuomone, siekiant atrinkti svarbiausius ir daugiausiai įtakos verslumui turinčius socialinio kapitalo veiksnius, kurie bus panaudoti socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui valstybės lygmeniu vertinimo modelio kūrime.

Taip pat kalbant apie ekspertinį vertinimą ir jo pritaikymą įvairių mokslinių problemų spendimui, svarbu žinoti, kokias funkcijas atlieka tokio tipo tyrimas. Yra išskiriamos keturios ekspertinio vertinimo funkcijos (Rudzkienė, 2009):

- Diagnostinė – įvertina objekto, proceso ar reiškinio būklę;
- Informacinė-kontrolinė – išskiria informaciją apie objektą, procesą ar reiškinį, įvertina informacijos pakankamumą ir patikimumą;
- Prognostinė – išskiria galimas objekto, proceso ar reiškinio būsenas vidutinės trukmės ir ilgalaikėje perspektyvoje, įvertina situacijos vystymosi scenarijų;
- Projektinė – pateikia planuojamus gauti rezultatus ir rekomendacijas sprendimų priėmėjams.

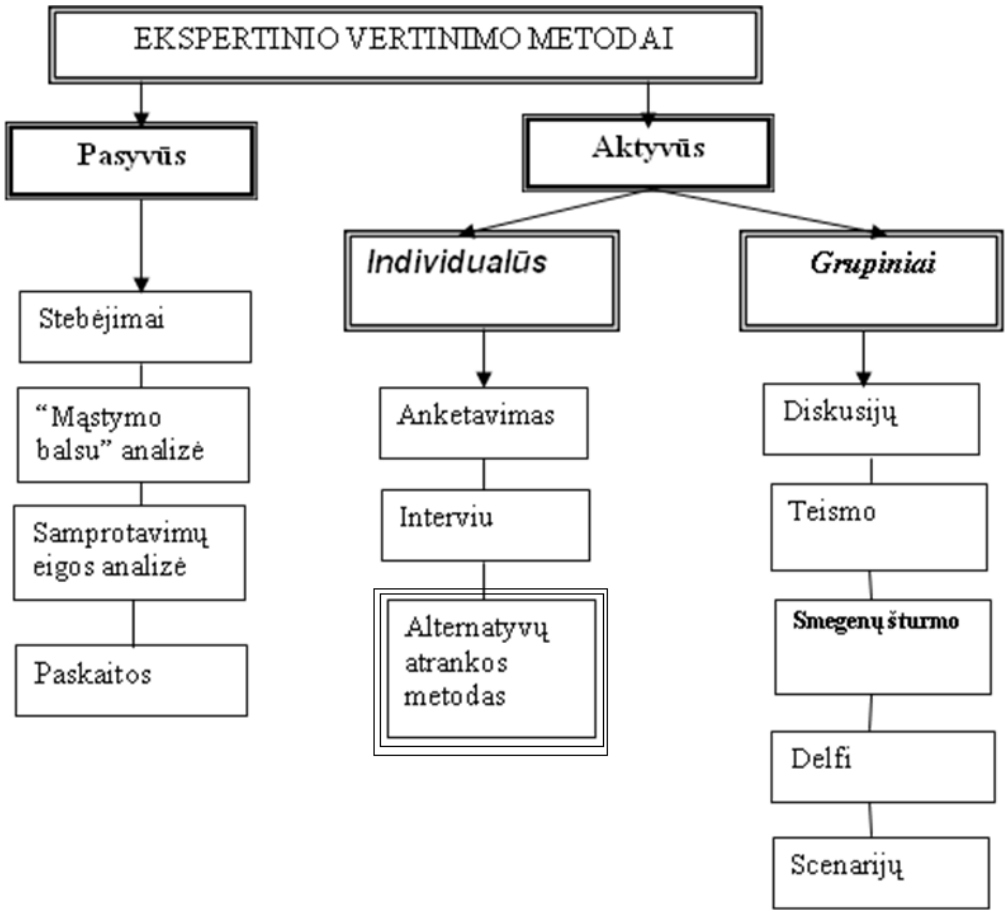
Šiame darbe bus pasinaudota dvejomis ekspertinio vertinimo funkcijomis diagnostine ir projektine, siekiant atskleisti kurie socialinio kapitalo veiksniai turi daugiausiai įtakos verslumui ir kurie iš jų verslumą veikia teigiamai, o kurie neigiamai. Taip pat remiantis ekspertiniu vertinimu, bus priimtas tolesnis sprendimas, kurie socialinio kapitalo veiksniai toliau dalyvaus socialinio kapitalo įtakos verslumui matematinio modelio kūrime.

Ekspertinis vertinimas yra ypatingas tuo, kad reikalingų rezultatų gavimui gali būti naudojami įvairūs metodai. Tam tikrais atvejais ekspertas gali dirbti atskirai, kartais net nežinodamas, kad jis yra ekspertas. Toks metodas padeda išvengti žinomų autoritetų nuomonės įtakos ir informacijos iškraipymo. Kitais atvejais ekspertai gali rinktis kartu ir aptarti nagrinėjamą problemą. Vėliau bendromis jėgomis įvertinti išsakytus samprotavimus ir atmesti neteisingus. Kai kuriais atvejais ekspertų skaičius gali būti

griežtai fiksuotas, apskaičiuotas ir turi tenkinti statistinių suderinamumo metodų prielaidas, o kartais jis gali būti visiškai atsitiktinis. Taip pat yra atveju kai ekspertų skaičius didėja ekspertizės atlikimo metu, pavyzdžiui, kai taikomas „sniego kamuolio“ metodas. Taigi ekspertinio vertinimo metodologijoje tyrėjas turi pakankamai daug laisvės pasirinkti, kaip jis atliks savo tyrimą, tačiau jo tyrimas būtinai turi remtis dvejomis prielaidomis:

- Tyrime dalyvaujantys ekspertai turi būti sukaupę didelį kiekį racionaliai apdorotos informacijos, t.y. turi turėti žinių ir patirties bei galėti remtis savo intuicija, ir tik atitikdami šį reikalavimą gali būti laikomi kokybinės informacijos šaltiniais.
- Tyrimo metu turi būti reziumuojama, kad ekspertų grupės nuomonė nedaug skiriasi nuo tikrojo problemos sprendinio ir yra objektyvi.

Atsižvelgiant į ekspertinio vertinimo metodologijos įvairovę ekspertiniai vertinimais gali būti skirstomi į pasyvius ir aktyvius metodus, o šie, savo ruožtu, į individualius ir grupinius (žr. 4 pav.).

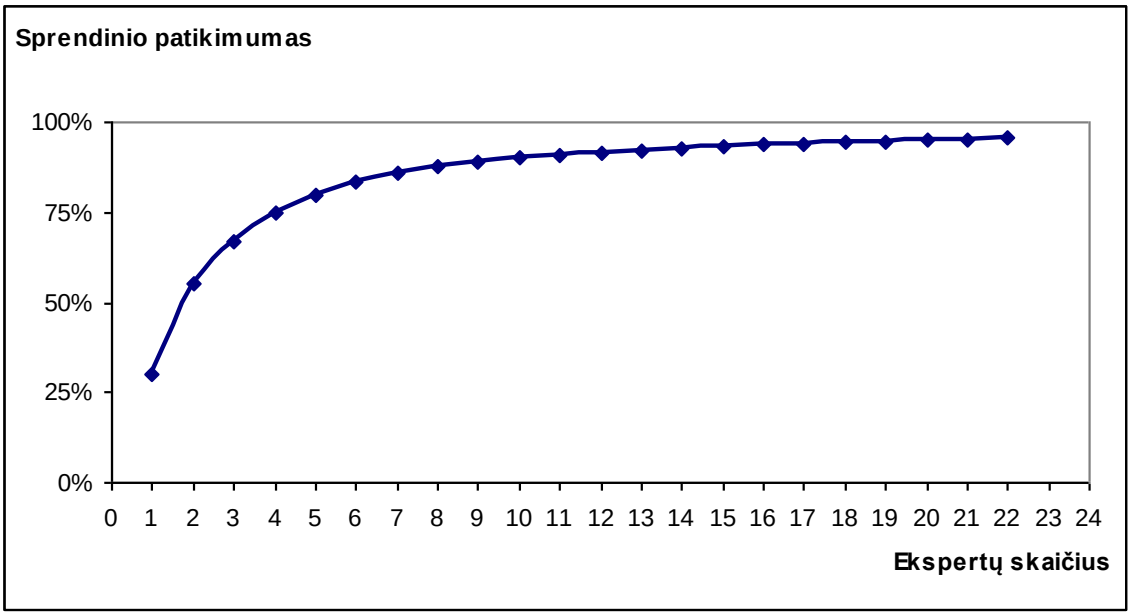
4 pav. Ekspertinio vertinimo metodų skirstymas

Šaltinis: Rudzkienė, 2009, p. 48.

Šiame darbe bus naudojamas aktyvus, individualus, šiek tiek modifikuotas alternatyvų atrankos metodas, kurio matu kiekvienas ekspertas tyrime dalyvaus individualiai ir tyrimo metu turės įvertinti socialinio kapitalo veiksnių įtaką verslumui. Alternatyvų atrankos metodas, šiuo atveju, yra modifikuotas todėl, kad ekspertui nereikės socialinio kapitalo veiksnių suranguoti pagal jų svarbumą, kaip tai yra daroma naudojant Čerčmeno-Jakobo metodą. Eksperto užduotis bus kiekvieną pateiktą socialinio kapitalo veiksnį bei jo teigiamą ar neigiamą įtaką verslumui įvertinti 7 balų Likert‘o skalėje. Tokia skalė buvo pasirinkta, siekiant sumažinti galimus didelius ekspertų nuomonių išsiskyrimus, kurie gali atsirasti, kai naudojama standartinė 5 balų Likert‘o skalė.

Ekspertinio vertinimo atlikimui buvo sudarytas trumpas klausimynas, kuriame pateikiamos dvi pagrindinės užduotys ekspertams. Pirmoje užduotyje pateikiami 12 atrinktų socialinio kapitalo veiksnių, kurie buvo išdėstyti 1.4 poskyryje (žr. 6 lent.). Tyrime dalyvaujantis ekspertas turi įvertinti kiekvieno pateikto socialinio kapitalo veiksnio įtaką šalies verslumo formavimui 7 balų Likert‘o skalėje, kur 1 - reiškia, kad tas socialinio kapitalo veiksnys visiškai neturi įtakos verslumui, o 7 – reiškia, kad šis veiksnys turi labai didelį poveikį verslumo procesams valstybės lygmeniu. Antroje užduotyje tyrime dalyvaujantys ekspertai tuos pačius socialinio kapitalo veiksnius turi įvertinti pagal tai, kokio tipo įtaką jie daro verslumui – teigiamą ar neigiamą. Ši užduotis atliekama taip pat pasinaudojant 7 balų Likert‘o skale, kurioje 1 – reiškia, kad tas socialinio kapitalo veiksnys turi visiškai neigiamą poveikį verslumui, t.y. jis neskatina, o atvirkščiai mažina verslumo formavimo galimybes šalyje, o 7 – reiškia, kad atitinkamas veiksnys verslumą veikia labai teigiamai, t.y. sukuria labai palankias sąlygas verslumo vystymuisi valstybės mastu. Svarbu paminėti, kad šiame darbe atliekama ne tik Lietuvos, bet visų trijų Baltijos šalių analizė, dėl to ekspertiniame tyrime dalyvauja trijų Baltijos šalių ekspertai. Dėl šios priežasties turimo klausimynai buvo sudaryti dvejomis kalbomis: lietuvių kalba – Lietuvos rinkai, anglų kalba – Latvijos ir Estijos rinkoms (žr. 2 ir 3 priedai).

Atliekant ekspertinį tyrimą svarbu nustatyti ekspertinio vertinimo patikimumą, kuris priklauso nuo ekspertų grupės dydžio, ekspertų sudėties pagal jų specialybes ir ekspertų savybių. Testų teorijoje teigiama, kad agreguotų sprendimų patikimumą ir ekspertų skaičių sieja greitai gęstantis netiesinis ryšys, kuris nusako, kada padidėjęs ekspertų skaičius nebeturi įtakos galutiniam sprendimo patikimumui (žr. 4 pav.).

5 pav. Ekspertų vertinimų standartinio nuokrypio priklausomybė nuo ekspertų skaičiaus

Šaltinis: Rudzkienė, 2009.

Kaip matome (žr. 5 pav.), ekspertų sprendimo patikimumas beveik pradeda nekisti, kai ekspertų skaičius pasiekia 12 / 13. Dėl šios priežasties, geriausi rezultatai gaunami, kai vertinime dalyvauja vidutiniškai nuo 10 iki 15 ekspertų. Kiekvieno ekspertinio tyrimo metu svarbu nustatyti atskirų ekspertų kompetencijas, savybes ir tarpusavio ryšius, siekiant gauti kuo patikimesnius rezultatus. Kiekvienas ekspertas, turi būti pakankamai susipažinęs su vertinamais procesais, suvokti juos supančią aplinką bei gebėti tinkamai interpretuoti įvykius, vykstančius analizuojamo proceso metu. Šiame darbe, ekspertais yra laikomi Baltijos šalių ekonomikos, finansų, socialinių mokslų profesoriai - akademikai, gebantys įvertinti socialinio kapitalo svarbą ekonominiams procesams bei verslo atstovai, veikiantys Baltijos rinkoje.

Ekspertinio tyrimo rezultatai bus teisingi tik tuomet, jei bus gautas ekspertų nuomonių suderinamumas, kadangi toks tyrimas remiasi nuomonių suderinamumo prielaida. Tai padeda įvertinti Kendall konkordancijos koeficientas, kuris naudojamas daugiau negu dviejų raginių kintamųjų priklausomybei įvertinti (Pukėnas, 2005). Jis padeda nustatyti ar ekspertų nuomonės dera tarpusavyje. Skaičiuojant konkordancijos koeficientą ekspertų vertinimai yra ranguojami ir iškeliamos hipotezės apie ekspertų vertinimo panašumą ir prieštaringumą. Pats koeficientas (W) gali įgyti reikšmes intervale tarp nulio ir vieneto, kur nulis reiškia, kad ekspertų nuomonės yra visiškai nesuderinamos, o vienetas – kad tarp ekspertų yra visiškas sutarimas. Kendall konkordancijos koeficientas gali būti skaičiuojamas dviem būdais, priklausomai nuo to ar vertinimuose yra sutampančių rangų, ar nėra. Kadangi, šiame darbe,

atliekamas ekspertinis vertinimas turi sutampančių rangų, tai koeficientas bus apskaičiuojamas pagal formulę (1):

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k) - m\sum_{l=1}^{r} T_l}; \quad (1)$$

Čia: W – Kendall konkordancijos koeficientas;

S^2 – maksimali galima nuokrypio nuo rangų vidurkio kvadratų suma;

T_l – sutampančių rangų l-tojoje rangų eilutėje skaičius;

m - ekspertų skaičius;

k – ekspertizės objektų skaičius;

r – eilučių, turinčių sutampančių rangų, skaičius.

Maksimali galima nuokrypio nuo rangų vidurkio kvadratų suma (S^2) apskaičiuojama pagal formulę (2):

$$S^2_{\max;sutamp} = \frac{m^2(k^3 - k) - m\sum_{l=1}^{r} T_l}{12}; \quad (2)$$

Sutampančių rangų l-tojoje rangų eilutėje skaičius (T_l) apskaičiuojamas pagal formulę (3):

$$T_l = \sum_{q=1}^{u} (t_q^3 - t_q) \quad (3)$$

Čia: t – skaičius q tipo vienodų rangų grupių l-tojoje rangų eilutėje;

u – susijusių rangų tipų skaičius eilutėje.

Jei gautas konkordancijos koeficientas parodo, kad ekspertų nuomonės yra nesuderinamos, tokiu atveju, galima iš tyrimo pašalinti kelis ekspertus, kurių nuomonės labiausiai išsiskyrė ir dar kartelį pakartoti suderinamumo testą. Jei tai padeda ir ekspertų nuomonės tampa labiau suderinamos, tuomet galima giliau analizuoti gautus duomenis ir daryti atitinkamas išvadas. Tolimesnėje ekspertinio tyrimo analizėje bus atliekama lyginamoji vidurkių analizė. Šiame darbe, ekspertinio tyrimo duomenys bus apdorojami SPSS Statistics 17.0 paketu ir *MS Excel* 2007 skaičiuokle.

Apibendrinant galime teigti, šiame darbe, ekspertinio vertinimo tikslas atrinkti ekspertų nuomone svarbiausius socialinio kapitalo veiksnius darančius įtaką verslumui ir nustatyti kiekvieno veiksnio poveikio kryptį. Tai padės atsirinkti tinkamiausius socialinio kapitalo veiksnius, sudarant socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį.

2.2.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui kiekybinio tyrimo metodika

Šiame darbe atliktas ekspertinis vertinimas tik padės susidaryti tam tikrą nuomonę apie socialinio kapitalo atitinkamų veiksnių poveikį verslumui valstybės lygmeniu, tačiau neatskleis tų veiksnių poveikio mąsto ir realios situacijos atitinkamoje šalyje. Dėl šios priežasties taip pat bus atliekamas kiekybinis tyrimas, t.y. bus panaudotas koreliacinės regresinės analizės metodas, siekiant tiksliau ir objektyviau įvertinti socialinio kapitalo poveikį verslumui Baltijos šalyse. Šis metodas pasirinktas todėl, kad jo metu galima nustatyti ryšius tarp pasirinktų kintamųjų, įvertinti jų įtakos kryptį ir nustatyti jų priklausomybės stiprumą. Kitaip tariant, koreliacinė regresinė analizė padeda nustatyti priklausomybę tarp nagrinėjamų kintamųjų ir kaip jie veikia vieni kitus. Koreliacija, šiuo atveju, apibūdina ryšio tarp kintamųjų stiprumą, o regresinė analizė įgalina nustatyti šio ryšio pobūdį ir aprašyti priklausomojo kintamojo vidutinių reikšmių priklausomybę nuo vieno ar kelių nepriklausomųjų kintamųjų reikšmių pasinaudojant matematinėmis formulėmis (Pukėnas, 2005). Taigi atlikus koreliacinę regresinę analizę yra sudaroma regresijos lygtis, kuri apibrėžia sąryšį tarp veiksnių ir atsako į klausimą, kaip keičiasi nagrinėjamo ekonominio reiškinio vidutinė reikšmė, kintant veiksniams, nuo kurių ji priklauso. Šiame tyrime siekiama atskleisti ar šalies socialinis kapitalas ir jo komponentės turi įtakos verslumo formavimui valstybės lygmeniu ir kurios iš socialinio kapitalo komponenčių labiausiai veikia verslumo procesą ir prisideda prie jo skatinimo šalies mastu.

Koreliacinė regresinė analizė plačiai naudojama socialiniuose, ekonominiuose bei fiziniuose moksluose tiriant įvairius reiškinius. Pats terminas regresija reiškia sugrįžimą (angl. *regression*) ir jį įvedė Hamiltonas, tyrinėjęs tėvų ir vaikų ūgio tarpusavio priklausomybę (Pabedinskaitė, 2009). Tyrinėdamas jis nustatė, kad vaikų ūgis yra nutolęs nuo tos kartos ūgio vidurkio mažiau (santykiniais vienetais), nei tėvų ūgis nutolęs nuo tėvų ūgio vidurkio. Taigi, jei tėvai yra labai aukšti, tai jų vaikai vidutiniškai bus aukštesni už vidurkį, bet jų ūgis jau bus mažiau nutolęs nuo vidurkio (Pabedinskaitė, 2009). Kitaip tariant, gamtoje vyksta natūralus grįžimas prie vidurkio – regresija, siekiant tam tikrų nukrypimų išlyginimo ir pusiausvyros palaikymo. Būtent dėl to regresinė analizė yra naudojama daugybėje mokslinių tyrimų, nes ji prisitaiko prie aplinkos ir galį atspindėti natūralią tam tikrų reiškinių kaitą.

Sudėtinguose moksliniuose tyrimuose koreliacinė regresinė analizė yra ne vienkartinis veiksmas, o

apima keletą labai svarbių etapų. Jau vien šio metodo pavadinimas byloja, kad bus atliekama tiek koreliacinė, tiek regresinė analizės, o jos, savo ruožtu, susideda dar iš kelių elementų. Visų pirma yra nustatoma, kurie iš atrinktų veiksnių, t.y. nepriklausomų kintamųjų, labiausiai veikia tiriamąjį priklausomą kintamąjį. Šiuo atveju, yra analizuojama, kurie socialinio kapitalo veiksniai labiausiai veikia atitinkamos šalies verslumo procesus. Šiame etape yra skaičiuojami poriniai koreliacijos koeficientai, t.y. atliekama porinė koreliacinė analizė tarp verslumo proceso ir kiekvieno atrinkto socialinio kapitalo veiksnio. Vėliau atliekama porinė regresinė analizė, kurios metu sudaromos porinės regresijos lygtys, nusakančios verslumo priklausomybę nuo kiekvieno socialinio kapitalo veiksnio atskirai. Taip yra gaunamos kelios lygtys (priklausomai nuo pasirinkto nepriklausomų kintamųjų kiekio), kurios yra naudojamos, siekiant atskleisti, kaip kiekvienas socialinio kapitalo veiksnys veikia verslumą atskirai, t.y. nepriklausomai nuo kitų sąlygų. Paskutiniame etape, atlikus porines analizes, atliekama daugianarė koreliacinė regresinė analizė, kurioje dalyvauja jau visi, porinės analizės metu atrinkti, reikšmingiausi veiksniai. Atliekama daugianarė koreliacinė analizė, kurios metu skaičiuojamas daugianarės koreliacijos koeficientas, nurodantis ryšio stiprumą tarp tiriamojo reiškinio, šiuo atveju, verslumo ir visų socialinio kapitalo veiksnių. Taip pat sudaroma daugianarė regresijos lygtis, parodanti verslumo priklausomybę nuo socialinio kapitalo veiksnių, tų veiksnių poveikio kryptį ir stiprumą, atsižvelgiant į reikšmingiausių veiksnių sąlygas. Gautas koreliacijos koeficientas ir jo kvadratas, t.y. determinacijos koeficientas, leidžia įvertinti sudarytos daugianarės regresijos lygties patikimumą ir gauto modelio galimybę atspindėti realią situaciją. Kuo jis didesnis, tuo sudarytas modelis realiau atspindi esamą padėtį ir tuo tiksliau paaiškiną tiriamąjį reiškinį.

Šiame tyrime naudojami trijų Baltijos šalių, t.y. Lietuvos, Latvijos ir Estijos Statistikos departamentų bei Eurostato pateikiami statistiniai duomenys, tarptautinės organizacijos „Freedom House Europe“ atliekamo tyrimo, apie buvusias komunistinio rėžimo šalis vidurio, rytų ir pietinėse Europos teritorijose („Nations in Transit“), duomenys ir tarptautinės organizacijos prieš korupciją „Transparency International“ parengti duomenys apie korupcijos lygį įvairiose pasaulio šalyse. Tyrimo metu bus analizuojami 2001 – 2010 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos duomenys.

Visų pirma, prieš atliekant tokį tyrimą ir sudarant socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui valstybės lygmeniu modelį, būtina nusistatyti ir pasirinkti ekonometriniame modelyje naudojamus kintamuosius. Kadangi priklausomas kintamasis, kuriam įtakos turi socialinis kapitalas, šiuo atveju, yra valstybės verslumas, tai jo įvertinimui yra pasirinktas atitinkamoje šalyje veikiančių ūkio subjektų skaičius. Tai yra, šiame darbe, bus naudojamas trijų Baltijos šalių veikiančių ūkio subjektų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų. Šis rodiklis yra pasirinktas todėl, kad jis atspindi verslo populiarumą atitinkamoje šalyje ir nusako, kokia dalis tos valstybės visuomenės yra įtraukta į verslumo procesus.

Renkantis nepriklausomus kintamuosius, kurie nusako socialinio kapitalo koncepciją, buvo remiamasi šiame darbe jau atrinktais socialinio kapitalo veiksniais, suskirstytais pagal socialinio kapitalo dedamąsias (žr. 1.4.1. skyrelis, 6 lent.). Pasitikėjimo dedamąją, šiame darbe, nusako du veiksniai – pasitikėjimas atitinkamos šalies ekonominės situacijos perspektyvomis ir pasitikėjimas valdžios institucijomis. Pirmąjį veiksnį, šiame tyrime, atitinka kiekvienos iš analizuojamų valstybių vartotojų pasitikėjimo indeksas, kurį pateikia šalių nacionalinės statistikos tarnybos, o antrąjį – pasitikėjimo Europos Sąjungos institucijomis rodiklis, kurį pateikia Eurostatas. Socialinių tinklų dedamoji, šiuo atveju, taip pat apima du veiksnius – dalyvavimą visuomeninėje veikloje, kurį nusako nevyriausybinių organizacijų ar asociacijų skaičius tiriamoje valstybėje ir kurį skelbia nacionalinės statistikos tarnybos, bei labdaros gavimo perspektyvas šalyje, kurį atspindi pilietinės visuomenės indeksas, skaičiuojamas „Freedom House Europe“ organizacijos. Trečioji socialinio kapitalo dedamoji – socialinės normos – apima tris veiksnius: šalies korupcijos lygį, patikimą šalies teisinę sistemą ir valstybės nusikalstamumo lygį. Šalies korupcijos lygį, šiame tyrime, atspindi korupcijos indeksas (angl. *Corruption Perception Index, CPI*), kurį pateikia „Transparency International“ organizacija, patikimą šalies teisinę sistemą nusako teisinės sistemos indeksas, skaičiuojamas „Freedom House Europe“ organizacijos, o šalies nusikalstamumo lygį, šalyje įvykdytas nusikaltimų skaičius, pateikiamas nacionalinių statistikos departamentų. Paskutinė socialinio kapitalo dedamoji - pilietiškumas – šiame darbe, susideda iš visuomenės pilietiškumo ir politiškumo, šalies demokratijos lygio ir valdžios valdymo efektyvumo veiksnių, kuriuos visus atitinka „Freedom House Europe“ organizacijos pateikiami indeksai: rinkiminių procesų indeksas, demokratijos indeksas ir centrinės ir vietinės valdžios valdymo indeksas. Taip pat, šiame darbe, buvo pasirinkti dar du papildomi veiksniai, tai šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas ir jaunimo integracija į šalies ūkį, kuriuos įvertinti padės tokie kintamieji, kaip skyrybų skaičius šalyje, gimstamumo lygis ne santuokoje ir jaunimo nedarbas. Juos pateikia nacionalinės statistikos tarnybos. Siekiant išsamiai atskleisti pasirinktus kintamuosius, žemiau pateikiama kiekybinio tyrimo rodiklių pagrindimo lentelė (žr. 8 lent.).

8. lentelė. Kiekybinio tyrimo rodiklių pagrindimas

Veiksnys	Rodiklis	Rodiklio reikšmė	Rodiklio aprašymas
Priklausomi kintamieji (verslumo rodikliai)			
1. Verslumo lygis valstybėje	Veikiančių ūkio subjektų skaičius (VERSL)	Įmonių skaičius 100 tūkst. gyventojų	Į šį rodiklį įeina per 2001 – 2010 m. šalyje (atitinkamoje Baltijos valstybėje) veikusių ūkio subjektų skaičius, apskaičiuotas 100 tūkst. gyventojų. Į šį skaičių įeina: tikrosios ūkinės bendrijos, komanditinės ūkinės bendrijos, uždaros akcinės bendrovės, akcinės bendrovės, kooperacijos uždaros akcinės bendrovės, kooperacijos uždaros akcinės bendrovės įsteigtos uždaros akcinės bendrovės, kooperacijos įmonės, specialios paskirties akcinės bendrovės, specialios paskirties uždaros akcinės bendrovės, žemės ūkio bendrovės, užsienio juridinio asmens filialai, ne pelno įmonės, kooperatinės bendrovės, kooperatinių bendrovių sąjungos, individualios įmonės, individualios įmonės, turinčios juridinio asmens statusą. Šis rodiklis pateikiamas atitinkamų nacionalinių statistikos tarnybų ir parodo šalies verslumo lygį.
Nepriklausomi kintamieji (socialinio kapitalo rodikliai)			
2. Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis	Vartotojų pasitikėjimo indeksas (PAST)	Nuo –100 % iki +100% (-100% - labai žemas, +100% - labai aukštas)	Šį indeksą sudaro 4-ių atsakymų balansų įverčių aritmetinis vidurkis. Atsakymų balansas – gyventojų teigiamų ir neigiamų atsakymų į klausimą lyginamųjų dalių skirtumas, išreikštas procentais. Visi klausimai, atsakymų į kuriuos balansų įverčiai sudaro vartotojų pasitikėjimo rodiklį, yra klausimai apie numatomus pokyčius per artimiausius 12 mėn. ir parodo vartotojo materialinės (finansinės) padėties ar ją lemiančių veiksnių numatomus pokyčius (Vartotojų nuomonių statistinio tyrimo metodika, 2008). Vartotojų pasitikėjimo indeksą skaičiuoja ir pateikia valstybių nacionaliniai statistikos departamentai. Šis rodiklis parodo šalies gyventojų pasitikėjimą šalies ekonomine situacija ir vyriausybės politika.

8 lentelės tęsinys kitame puslapyje

8 lentelės tęsinys

Veiksnys	Rodiklis	Rodiklio reikšmė	Rodiklio aprašymas
Nepriklausomi kintamieji (socialinio kapitalo rodikliai)			
3. Pasitikėjimas valdžios institucijomis	Pasitikėjimas Europos Sąjungos (ES) institucijomis (PASTES)	Nuo 0 % iki 100% (0% - labai žemas, 100% -labai aukštas)	Šį rodiklį sudaro 2001 – 2010 m. ES šalių narių visuomenės pasitikėjimas ES institucijomis: Europos komisija, Europos parlamentu ir Europos taryba (Baltijos šalių atveju – 2004 – 2010 m., nuo įstojimo į ES). Šis rodiklis nusako, kokia dalis šalies visuomenės procentais pasitiki ES institucijomis. Šį indikatorių pateikia ES statistikos tarnyba – Eurostatas.
4.Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	Nevyriausybinių organizacijų ar asociacijų skaičius (NVO)	Nevyriausybinių organizacijų ar asociacijų skaičius 100 tūkst. gyventojų	Į šį rodiklį įeina per 2001 – 2010 m. šalyje (atitinkamoje Baltijos valstybėje) veikusių Nevyriausybinių organizacijų ar asociacijų skaičius, apskaičiuotas 100 tūkst. gyventojų. Į šį skaičių įeina: daugiabučių namų savininkų bendrijos, gyvenamųjų namų statybos bendrijos, garažų statybos ir eksploatavimo bendrijos, sodininkų bendrijos, bendrijos, viešosios įstaigos, šaulių sąjungos, nekomercinės asociacijos, asociacijos, labdaros ir paramos fondai, religinės bendruomenės ar bendrijos, tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos, profesinės sąjungos, advokatų profesinės bendrijos ir Europos ekonominių interesų grupės. Toks rodiklis pateikiamas atitinkamų nacionalinių statistikos tarnybų ir parodo visuomenės polinkį dalyvauti įvairioje visuomeninėje ir savanoriškoje veikloje, burtis į grupes.
5. Labdaros perspektyvos šalyje	Pilietinės visuomenės indeksas (PVI)	Nuo 1 iki 7 (1 - labai aukštas (geras) lygis, 7 - labai žemas (blogas) lygis	Šis indeksas įvertina nevyriausybinių organizacijų organizacinius gebėjimus, finansinį tvarumą bei teisinę ir politinę aplinką, kurioje jos funkcionuoja. Taip pat atsižvelgia į laisvos prekybos zonų plėtrą ir įvertina interesų grupių dalyvavimą politiniame gyvenime, t.y. lobizmo lygį šalyje (Freedom House, 2010). Atskleidžia šalies perspektyvas gauti įvairią labdarą bei paramą.

8 lentelės tęsinys kitame puslapyje

8 lentelės tęsinys

Veiksnys	Rodiklis	Rodiklio reikšmė	Rodiklio aprašymas
Nepriklausomi kintamieji (socialinio kapitalo rodikliai)			
6. Šalies korupcijos lygis	Korupcijos indeksas (CPI)	Nuo 1 iki 10 (1 - labai aukštas korupcijos lygis 10 - labai žemas korupcijos lygis	Šį indeksą sudaro 13 skirtingų tyrimų, atliekamų 10–ties nepriklausomų institucijų, kurie įvertina visuomenės požiūrį į korupciją taip pat verslo interesus, susijusius su informacijos atskleidimu, įstatyminės bazės laikymusi ir bendradarbiavimu su politinėmis jėgomis. Atsižvelgia į antikorupcinės iniciatyvos veiksmingumą. Šis indeksas nusako šalies korupcijos mastus ir pačios valstybės padėtį lyginant su kitomis pasaulio šalimis. Šį indeksą pateikia „Transparency International“ organizacija.
7. Patikima šalies teisinė sistema	Teisinės sistemos indeksas (TSI)	Nuo 1 iki 7 (1 - labai aukštas (geras) lygis, 7 - labai žemas (blogas) lygis	Šis indeksas atskleidžia konstitucinės ir kriminalinės teisės reformas, žmogaus teisių apsaugos lygį. Įvertina teisinę nepriklausomybę ir etninių mažumų teisinį statusą. Nustato lygumo prieš įstatymus lygį, įtariamųjų ir kalinių padėtį ir kaip laikomasi teismų sprendimų (Freedom House 2010).
8. Šalies nusikalstamumo lygis	Nusikalstamų veikų skaičius (NUSIK)	Nusikalstamų veikų skaičius 100 tūkst. gyventojų	Į šį rodiklį įeina per 2001 – 2010 m. šalyje (atitinkamoje Baltijos valstybėje) įvykdytų nusikalstamų veikų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų, kurį sudaro: nusikalstamos veikos, nusikaltimai, sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai, nužudymai, plėšimai, vagystės, vagystės iš gyvenamųjų patalpų, transporto priemonių ir automobilių vagystės, kelių transporto eismo saugumo pažeidimai, viešosios tvarkos pažeidimai, nusikalstamos veikos susijusios su disponavimu narkotinėmis medžiagomis ir kontrabanda, baudžiamieji nusižengimai. Šis rodiklis pateikiamas nacionalinių statistikos tarnybų ir nusako ne tik nusikalstamų veikų mastą šalyje, bet ir jų įvykdymo galimybes.

8 lentelės tęsinys kitame puslapyje

8 lentelės tęsinys

Veiksnys	Rodiklis	Rodiklio reikšmė	Rodiklio aprašymas
Nepriklausomi kintamieji (socialinio kapitalo rodikliai)			
9. Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	Rinkiminių procesų indeksas (RPI)	Nuo 1 iki 7 (1 - labai aukštas (geras) lygis, 7 - labai žemas (blogas) lygis	Šis indeksas apima visuomenės dalyvavimą rinkimuose ir politiniuose sprendimuose, rinkimų demokratiškumą, partinės sistemos vystymąsi (Freedom House, 2010). Taip pat požiūrį, pagal kurį viešosios gėrybės (kolektyviniai interesai, bendruomeninės vertybės) turi prioritetą, jeigu kyla interesų ar vertybių konfliktas.
10. Šalies demokratijos lygis	Demokratijos indeksas (DI)	Nuo 1 iki 7 (1 - labai aukštas (geras) lygis, 7 - labai žemas (blogas) lygis	Šis indeksas susideda iš 7 sub-indeksų: rinkiminių procesų indeksas, pilietinės visuomenės indeksas, nepriklausomos žiniasklaidos indeksas, nacionalinis demokratinio valdymo indeksas, lokalus demokratinio valdymo indeksas, teisinės sistemos indeksas, korupcijos indeksas (Freedom House 2010). Nusako šalies demokratinio valdymo lygį, bei visuomenės teisių ir laisvių užtikrinimą.
11. Valdžios valdymo efektyvumas	Centrinės ir vietinės valdžios valdymo indeksas (CVVVI)	Nuo 1 iki 7 (1 - labai aukštas (geras) lygis, 7 - labai žemas (blogas) lygis	Šis indeksas susideda iš 2 sub-indeksų: nacionalinio demokratinio valdymo indekso ir lokalaus demokratinio valdymo indekso. Jis apima centrinės ir vietinės valdžios sprendimų efektyvumą, biurokratinio aparato kokybę, decentralizacijos procesus (Freedom House 2010).
12. Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas	Skyrybų skaičius (SS)	Skyrybų skaičius 100 tūkst. gyventojų	Skyrybų skaičiaus rodiklis apima 2001 – 2010 m. šalyje (atitinkamoje Baltijos valstybėje) įvykusių skyrybų skaičių, tenkanti 100 tūkst. gyventojų. Gimstamumo lygio ne santuokoje rodiklis apima 2001 – 2010 m. šalyje (atitinkamoje Baltijos valstybėje) gimusių vaikų skaičių ne santuokoje , tenkantį100 tūkst. gyventojų. Abu šie rodikliai nusako šeimos instituto svarbą visuomeniniame šalies gyvenime bei stiprius santykius tarp šeimos narių. Šiuos rodiklius pateikia nacionaliniai valstybių statistikos departamentai.
	Gimstamumo lygis ne santuokoje (GNS)	Gimusių vaikų skaičius ne santuokoje 100 tūkst. gyventojų	
13. Jaunimo integracija į šalies ūkį	Jaunimo nedarbo lygis (JN)	Jaunų bedarbių skaičius 100 tūkst. gyventojų	Šis rodiklis apima 2001 – 2010 m. šalyje (atitinkamoje Baltijos valstybėje) 15 – 24 m. amžiaus darbingų asmenų, neturinčių darbo, skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų. Toks rodiklis nusako jaunimo įsitraukimą į darbo rinką, šalies švietimo sistemos kokybę. Jį pateikia nacionaliniai valstybių statistikos departamentai.

Taigi naudojantis aprašytais kintamaisiais bus atliekama koreliacinė regresinė analizė, kuri, kaip jau buvo minėta anksčiau, susideda iš kelių pagrindinių etapų. Visų pirma, tokio tipo analizėje naudojami kintamieji turi atitikti tam tikrus reikalavimus, t.y. regresinės analizės metu gautos paklaidos turi turėti normalųjį skirstinį, o jų vidurkis lygus nuliui arba priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų skirstinys turi būti daugiamatis normalusis. Tai įvertinti padeda Kolmogorovo – Smirnovo testas, kuris parodo ar pasirinkti kintamieji suderinami su normaliuoju skirstiniu. Tačiau atliekant koreliacinę regresinę analizę su realiais duomenimis dažnai pasitaiko, kad kintamieji nėra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, nes tikrovė ne visuomet atspindi teorines prielaidas. Todėl yra leidžiama su tokiais duomenimis atlikti koreliacinę regresinę analizę, jei jos metu gautos liekanos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį.

Atlikus kintamųjų normalumo tikrinimą vykdomas porinių koreliacijos koeficientų apskaičiavimas tarp analizuojamo priklausomo kintamojo, t. y., verslumo šalyje ir nepriklausomų kintamųjų, t.y., socialinio kapitalo komponenčių, kurios turi įtakos nagrinėjamam reiškiniui. Koreliacijos koeficientas parodo ryšio stiprumą tarp analizuojamų kintamųjų, t.y. ar jie sąveikauja tarpusavyje ir yra apskaičiuojamas pagal formulę (4):

$$r_{xy} = \frac{\sum (x_i - \overline{x})(y_i - \overline{y})}{\sqrt{\sum (x_i - \overline{x})^2 * \sum (y_i - \overline{y})^2}}; \qquad (4)$$

Čia: r_{xy} – imties koreliacijos koeficientas;

x_i – atsitiktinis dydis;

y_i – atsitiktinis dydis;

$\overline{x}$ - atsitiktinio dydžio x_i vidurkis;

$\overline{y}$ - atsitiktinio dydžio y_i vidurkis.

Šio koeficiento reikšmės priklauso intervalui nuo 1 iki -1. Jei analizės matu gaunamos reikšmės artimos 1 ar -1, tai tarp dviejų kintamųjų yra stiprus tiesioginis (1) arba atvirkštinis (-1) ryšis. Jei koeficiento reikšmės artimos 0 – priklausomybė tarp kintamųjų yra labai silpna arba jos išvis nėra.

Atlikus porinę koreliacinę analizę ir išsiaiškinus, kurie nepriklausomi kintamieji turi reikšmingą įtaką verslumui, atliekama daugialypė regresinė analizė, kurios metu sudaromos regresijos lygtys ir įvertinami jų parametrai. Šiame darbe pasirinktas atgalinis (angl. *backward*) regresinės analizės sudarymo būdas, kurio esmė yra ta, kad, visų pirma, regresijos lygčiai sudaryti naudojami visi koreliacinės analizės metu gauti reikšmingi nepriklausomi kintamieji. Vėliau iš eilės atmetami labiausiai nereikšmingi veiksniai ir galutiniame variante paliekami tik reikšmingi kintamieji, kurie geriausiai paaiškina

priklausomo kintamojo kitimą. Taip sudaroma galutinė daugianarė (daugialypė) regresijos lygtis, kuri nusako dviejų ar daugiau nepriklausomų kintamųjų poveikį priklausomam kintamajam. Ji sudaroma iš tų rodiklių, kurie prieš tai atliktuose analizės etapuose buvo įvertinti, kaip labiausiai susiję ir turintys didžiausią įtaką priklausomam kintamajam, t.y., verslumui. Šiame tyrime naudojamos tiesinės daugianarės regresijos lygties pavidalas yra (5):

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \ldots + \beta_n x_n ; \quad (5)$$

Čia: y – priklausomas kintamasis;

x_n – nepriklausomi kintamieji;

β_n – regresijos lygties koeficientai.

Iš tokios lygties galime sudaryti bendrą tiesinės regresijos modelį, kuris užrašomas tokia formule (6):

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \ldots + \beta_n x_n + \epsilon \quad (6)$$

Čia: ϵ – paklaida.

Svarbu paminėti tai, kad į regresijos modelį, skirtingai nuo lygties, yra įtraukiama paklaida – ϵ, kuri yra apskaičiuojama ir įvertinama modelio tikrinimo metu. Tokiu būdu, atlikus visus prieš tai išvardintus koreliacinės regresinės analizės etapus, bus sudarytas socialinio kapitalo įtakos šalies verslumo formavimui ekonometrinis modelis, skirtas įvertinti socialinio kapitalo ir jo komponenčių įtaką verslumo galimybėms Baltijos šalyse. Visi skaičiavimai ir sudaryto modelio įverčių tikrinimas bus atliekamas su statistinių duomenų analizės paketu SPSS Statistics 17.0 ir *MS Excel* 2007 skaičiuokle.

Taigi atliekant kiekybinę tyrimo analizę bus naudojamas koreliacinės regresinės analizės metodas, padedantis nustatyti ryšį tarp verslumo proceso ir socialinio kapitalo, sukuriamo toje šalyje. Taip pat jis padės atskleisti, kurie socialinio kapitalo elementai labiausiai veikia verslumo formavimą Baltijos šalyse abejomis kryptimis - tiek teigiamai, tiek neigiamai.

***

Apibendrinant galime teigti, kad pastaraisiais metais mokslininkai aktyviai analizuoja, kaip socialinio kapitalo lygis gali paveikti verslumą ir daugelį kitų šalies ekonominių procesų. Šios problemos atskleidimui naudojami įvairūs tiek kiekybiniai, tiek kokybiniai metodai, kurie padeda sudaryti įvairius modelius, aiškinančius socialinio kapitalo ir verslumo sąveiką. Atlikta literatūros analizė parodė, kad tuose darbuose, kuriuose socialinis kapitalas analizuojamas valstybės (makro) lygmenyje, daugiau yra

taikomi įvairūs kiekybiniai metodai, kai, tuo tarpu, straipsniuose apie organizacijų ar individų socialinį kapitalą daugiau pastebimi kokybiniai analizės metodai ar kokybinių ir kiekybinių – deriniai. Nors, šiame darbe, socialinio kapitalo ir verslumo sąveika analizuojama makro lygmeniu, tačiau siekiant gauti kuo kokybiškesnius duomenis, bus naudojamas kokybinių ir kiekybinių metodų derinys. Visų pirma bus atliekamas ekspertinis vertinimas, kurio tikslas išsiaiškinti, kurie socialinio kapitalo veiksniai yra svarbiausi, sudarant socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį. Toliau bus atliekama koreliacinė regresinė analizė, kuri padės sudaryti patį modelį ir atskleis, kurie socialinio kapitalo elementai labiausiai veikia verslumo formavimą Baltijos šalyse abejomis kryptimis - tiek teigiamai, tiek neigiamai.

3. VALSTYBĖS SOCIALINIO KAPITALO ĮTAKOS VERSLUMO FORMAVIMUI BALTIJOS ŠALYSE ANALIZĖ

3.1. Baltijos šalių verslo aplinkos ir verslumo formavimo galimybių vertinimas

Paskutinių metų pasaulio ekonomikos tendencijos, 2008-2009 metų pasaulinė finansų krizė turėjo didelę įtaką tolimesniam ekonomikos augimui ir plėtrai. Daugelis ekonominių procesų patyrė didelę šios krizės žalą, kas paveikė daugelio pasaulio valstybių ekonomikas. Kritusios pasaulio finansų rinkos, sugriežtėjusi valstybių fiskalinė politika, ekonomikos stagnacijos procesai paskatino valstybių vadovus ieškoti ekonomikos atsigavimą skatinančių veiksnių, kurie sugebėtų sugražinti šalies ekonomikas į prieš krizinį lygį. Vienas iš būdų, dažnai minimas įvairioje pasaulio mokslinėje literatūroje, yra aukštas verslumo lygis šalyje, kuris pritraukia investicinį kapitalą, kuria naujas darbo vietas, plėtoja inovacinius bei technologinius procesus ir taip išjudina valstybių ekonomikas iš „mirties“ taško. Taigi aišku, kad verslumas, kriziniu laikotarpiu, gali išspręsti nemažai problemų, susijusių su ekonomikos skatinimo procesais. Teigiama, kad aktyvus naujų įmonių kūrimasis bei nuolatinė jų plėtra gali turėti didelę įtaką nacionalinių ekonomikų konkurencingumui bei augimui (The World Bank, 2011).

Baltijos šalys, buvo vienos iš tų, kurios bene labiausiai susidūrė su finansų krizės sukeltomis pasekmėmis, išskyrus Estija, kuriai pavyko sėkmingiau nei Latvijai ir Lietuvai susidoroti su iškilusiomis problemomis dėl pakilimo laikotarpių sukauptų rezervų ir žemo valstybės skolos lygio. Taigi šioms šalims labai svarbu įvairiomis priemonėmis skatinti ekonomikos atsigavimą ir siekti tvaraus tolimesnio jos augimo. Dėl šios priežasties svarbu įvertinti šių šalių verslumo formavimo galimybes, jo lygį ir aplinkos veiksnius, kurie turi didelę įtaką verslumo stiprėjimui šalyje, o galiausiai ir bendrai ekonomikos plėtrai.

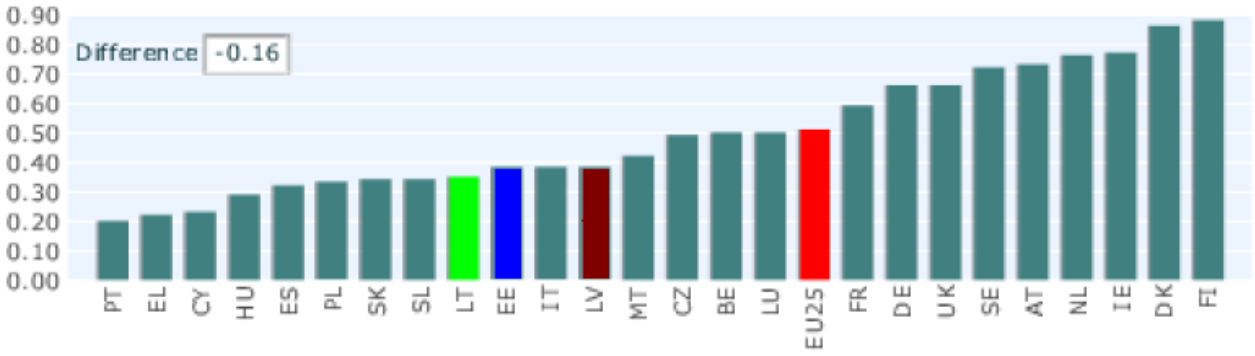
Vertinant šias tris Baltijos valstybes tiek Europos Sąjungos, tiek viso pasaulio atžvilgiu, svarbu atskleisti tam tikrus šių šalių ekonomikų aspektus. Visų pirma, tai nedidelės teritorijos ir mažo gyventojų skaičiaus šalys, kurių rinkos yra pakankamai ribotos, be to rinkos santykių patirtis šiose valstybėse turi trumpą istoriją. Nors Baltijos valstybių geografinė padėtis yra pakankamai palanki – jungtis tarp rytų ir vakarų pasaulių – tačiau šia padėtimi šios valstybės pasinaudoja nepakankamai. Taigi šie aspektai turi labai didelės įtakos, kalbant apie šių šalių verslo kūrimo galimybes ir bendrą jų padėti pasauliniu mastu.

Siekiant įvertinti Baltijos šalių padėtį ir verslo kūrimo galimybes, atsižvelgiant į kitas šalis, galima pateikti Paveldo fondo (angl. *The Heritage Foundation*) skaičiuojamą ekonominių laisvių indeksą, pagal

kurį Estija užima 14 vietą tarp viso pasaulio šalių ir 5 tarp Europos valstybių, Lietuva – 24 tarp pasaulio šalių ir 13 tarp Europos, o Latvija – 56 tarp pasaulio šalių ir 24 – tarp Europos valstybių (The Heritage Foundation, 2011) (žr. 4 priedas). Kaip matome, šiuo atžvilgiu geriausiai tarp Baltijos šalių atrodo Estija, o prasčiausiai Latvija. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad Latviją iš visų Baltijos šalių 2008-2009 m. finansų krizė paveikė labiausiai. Stipriausiai krito jos nekilnojamo turto rinka, sustreikavo bankinė sistema, buvo paimta paskola iš Tarptautinio valiutos fondo (TVF), kuris šiai šaliai nustatė labai griežtą fiskalinę politiką. Jos metu buvo drastiškai mažinamos valstybės išlaidos, didinami mokesčiai bei panaikinamos jų lengvatos, taip pat įvesta griežta finansų kontrolė. Visi šie aspektai paskatino Latvijos visuomenę daugelį veiklų perkelti į „šešėlį“, dėl kurio šalies korupcijos lygis labai išaugo (Latvija yra 59 tarp 178 pasaulio valstybių), o tai, savo ruožtu, labai apsunkino legalaus verslo kūrimąsi, jo vystymą bei plėtrą, kurie galėtų padėti šalies ekonomikai išsivaduoti iš krizės sukeltų padarinių. Labai panaši situacija susidariusi ir Lietuvoje, tik šios šalies Vyriausybė pati sugebėjo sugriežtinti savo fiskalinę politiką ir nepasinaudojo TVF siūloma parama. Tačiau Lietuva, kaip ir Latvija, dėl griežtos Vyriausybės politikos labai sustiprino savo šešėlinę ekonomiką ir, šiuo metu, pagal korupcijos lygį šalyje užima 46 vietą. Estija šioje situacijoje atrodo geriausiai. Sugebėjusi tinkamai suvaldyti savo finansų sistemą krizės laikotarpių, nuo 2011 m. įsivedusi eurą, Estija sudarė tinkamas sąlygas verslo kūrimuisi, sumažino biurokratinį aparatą, palengvino įmonių bankroto procedūras ir kas svarbiausia, finansų krizės laikotarpių neįklimpo į skolas bei sugebėjo išlaikyti labai žemą biudžeto deficito lygį (apie 3 % nuo BVP). Pagal korupcijos indeksą ji užima 26 vietą tarp 178 pasaulio valstybių ir lygiuojasi su tokiomis šalimis kaip Prancūzija (25 vieta) bei stipriai lenkia savo kaimynes, tokias kaip Lietuva (46 vieta), Latvija (59 vieta), Lenkija (41 vieta), Čekija (53 vieta) ar Rusija (154 vieta).

Taigi tokia situacija Baltijos šalyse sukuria tam tikrą verslo kūrimo klimato lygį, kuris parodo, kaip palanku toje šalyje plėtoti verslumą. Europos Komisijos užsakymu Europos Sąjungoje yra skaičiuojamas kiekvienos šalies narės verslumo klimato indeksas (angl. *Entrepreneurial Climate Index*) (žr. 5 pav.). Jis susideda iš keturių kategorijų, kurias vertina kiekvienos Europos Sąjungos šalies narės gyventojai:

1. Pradėti verslą toje šalyje yra sudėtinga;
2. Verslininkai toje šalyje turi neigiamą reputaciją;
3. Verslininkui turi būti suteikta antra galimybė, patyrus nesėkmę;
4. Verslo pradėjimo priežastys: laisvas pasirinkimas ar ekonominės priežastys.

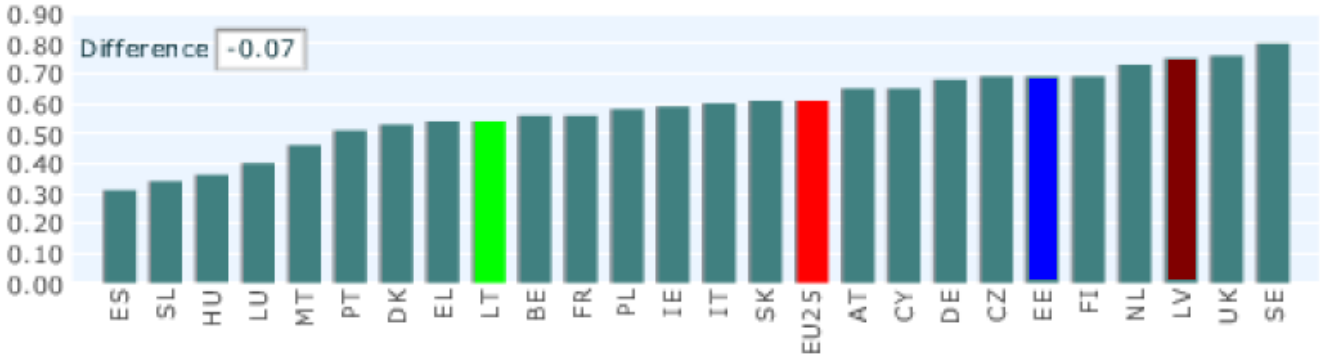
6 pav. Verslumo klimato indeksas

Šaltinis: adaptuota pagal The Gallup Organization, 2009.

Iš pateikto grafiko galime pastebėti (žr. 6 pav.), kad visose trijose Baltijos valstybėse verslumo klimato indeksas yra žemesnis nei Europos Sąjungos vidurkis. Prasčiausiai šioje kategorijoje atrodo Lietuva, o geriausiai Latvija. Lietuvoje yra susidaręs labiausiai neigiamas verslininkų įvaizdis tarp visų Europos Sąjungos šalių dėl aukšto verslo korupcijos lygio ir istoriškai susiformavusio požiūrio į verslininką kaip į spekuliantą, kuris ieško naudos tik sau. Latvijoje pastebimas labai aukštas savarankiško darbo šalininkų skaičius, kurie teigia, kad turint savo verslą galima gauti daug didesnes pajamas, būti nepriklausomam, pasiekti didesnį pasitenkinimą veikla, kuria užsiimama ir pačiam priimti sau svarbius sprendimus. Estai, savo ruožtu, teigia, kad pradėti verslą yra pakankamai sudėtinga ir kad verslininkams neturėtų būti suteiktas antras šansas pradėti verslą, jei jiems nepavyko pirmą kartą. Taip pat jie labai akcentuoja, kad verslas yra pradedamas dėl ekonominių priežasčių, tokių kaip palankus verslo klimatas ar didesnių pajamų perspektyvos, o ne dėl noro patirti pasitenkinimą iš savo veiklos (The Gallup Organization, 2009).

Dar vienas rodiklis skaičiuojamas pagal Europos komisijos užsakymą yra verslumo veiklos indeksas, kuris parodo šalies verslumo lygį ir kokią vietą ta šalis užima tarp Europos Sąjungos valstybių (žr. 6 pav.). Šis indeksas susideda iš trijų kategorijų:

1. Verslumo veiklos šalyje lygis;
2. Verslumo dinamiškumo šalyje lygis;
3. Verslo pradžia: savo noru ar priverstinė situacija.

7 pav. Verslumo veiklos indeksas

Šaltinis: adaptuota pagal The Gallup Organization, 2009.

Kaip matome iš 7 pav., Baltijos šalių verslumo veiklos indeksas yra aukštesnis už Europos Sąjungos šalių vidurkį, išskyrus Lietuvą. Lietuva pagal verslumo veiklą šalyje užima tik 17 vietą iš 25 valstybių. Tokia situacija susiklostė ne tik dėl to, kad šalies verslumo klimatas yra nepalankus (žr. 6 pav.), bet ir dėl aukšto verslo nesėkmių rodiklio, kuris yra žemesnis tik už Airijos, Lenkijos ir Ispanijos. Taip pat atliktas tyrimas parodė, kad daugelis šalies verslininkų „atėjo“ į verslą ne dėl didelio noro būti verslininku, bet dėl susiklosčiusių aplinkybių, kurios nepaliko kitos išeities (The Gallup Organization, 2009). Be to buvo nustatytą, kad Lietuvoje aukštąjį išsilavinimą turi daug mažiau verslininkų nei kitose Europos Sąjungos šalyse.

Latvija šioje situacijoje atrodo netgi labai neblogai. Remiantis šiuo tyrimu, kas penktas Latvijos gyventojas vienokiu ar kitokiu būdu užsiima verslumo veikla ir ją lenkia tik Jungtinė Karalystė ir Švedija. Taip pat svarbu paminėti, kad Latvijoje didžioji dalis verslininkų į verslą įsitraukė vedini noru, priešingai nei Lietuvoje veikiantys verslininkai. Estijos verslumo lygis, vertinat pagal šiuos kriterijus, yra, taip pat kaip ir Latvijos, aukštesnis už Europos Sąjungos vidurkį, Estija užima 6 vietą tarp 25 valstybių. Šioje šalyje yra daugiausiai asmenų, kurie yra pradėję savo verslą ar ketina artimiausiu laiku tuo užsiimti, lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, ir didesnė jų dalis „ateina“ į šią veiklą vedini savo noro.

Taigi pagal šiuos du indeksus visos Europos Sąjungos šalys gali būti suskirstytos į keturias grupes (žr. 8 pav.):

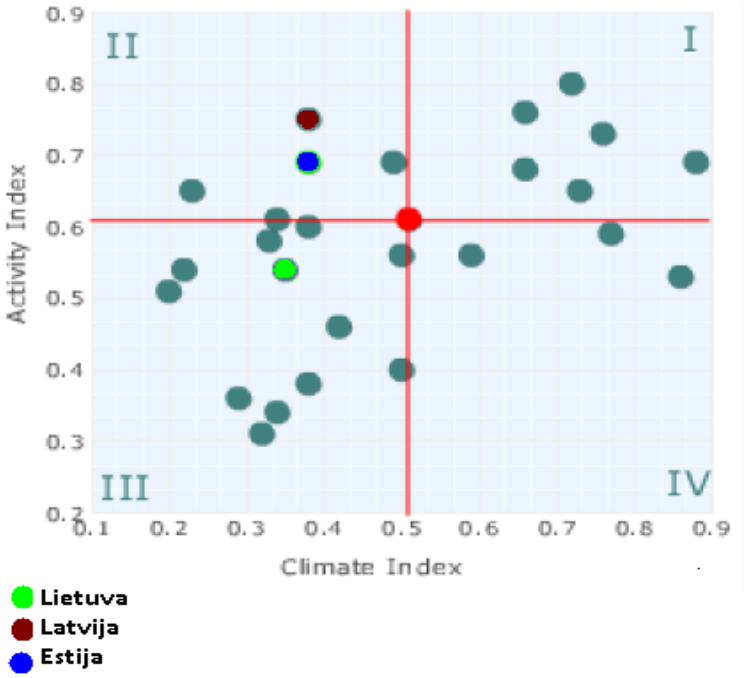
I – Patenka tos šalys, kurių verslumo veiklos ir klimato indeksai yra aukštesni už Europos Sąjungos vidurkį;

II - Patenka tos šalys, kurių verslumo veiklos indeksas yra aukštas, o klimato rodiklis yra žemesnis už Europos Sąjungos vidurkį;

III - Patenka tos šalys, kurių verslumo veiklos ir klimato indeksai yra žemesni už Europos Sąjungos

vidurkį;

IV - Patenka tos šalys, kurių verslumo veiklos indeksas yra žemesnis už Europos Sąjungos vidurkį, o klimato rodiklis yra aukštas.

8 pav. Europos Sąjungos šalių pasiskirstymas pagal verslumo veiklos ir klimato indeksus

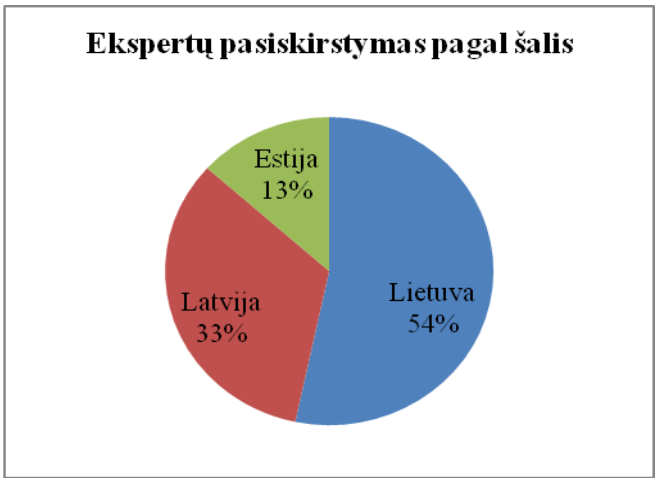
Šaltinis: adaptuota pagal The Gallup Organization 2009.

Taigi, kaip matome iš 8 pav., Lietuva yra priskiriama prie III grupės valstybių, o Latvija ir Estija – prie II grupės. Tai rodo, kad nepaisant to, jog Latvijoje ir Estijoje nėra pačios palankiausios sąlygos verslumo formavimui ir vystymui, tačiau šios šalys sugeba pasinaudoti net menkiausiomis galimybėmis ir kelti savo šalies verslumo lygį, ko negalėtume pasakyti apie Lietuvą.

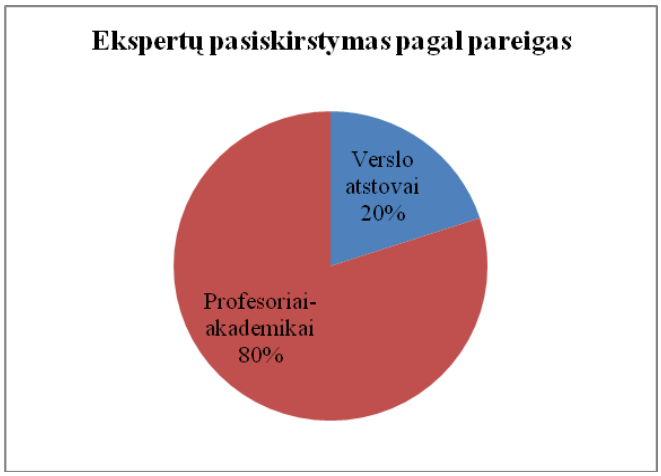
Apibendrinant galime teigti, kad šalies verslumas yra labai svarbus veiksnys, padedantis atsigauti šalių ekonomikoms po krizės. Dėl šios priežasties kiekvienoje šalyje jam turi būti sudarytos pačios palankiausios sąlygos, kurios netrukdytų, o atvirkščiai skatintu verslumo formavimą šalyje ir taip didintų visuomeninę gerovę. Šiam tikslui pasiekti gali būti naudojamos ne tik finansinės priemonės, bet ir šalies socialinio kapitalo potencialas, kuris sudaro palankias sąlygas verslo vystymuisi, kūrimuisi, o tuo pačiu ir ekonomikos augimui. Tačiau labai dažnai iškyla problema, kaip įvertinti šalyje esantį socialinį kapitalą ir jo poveikį verslumui? Todėl, šiame darbe, yra atliekami kokybinis ir kiekybinis tyrimai, kurie turėtų padėti įvertinti socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui Baltijos šalyse.

3.2. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumui Baltijos šalyse ekspertinio vertinimo rezultatai

Šiame darbe buvo atliktas ekspertinis tyrimas, kurio metu buvo siekiama įvertinti socialinio kapitalo svarbą verslumui Baltijos šalyse. Šio tikslo įgyvendinimui buvo atrinkti ekspertai iš trijų Baltijos valstybių, t.y. Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Kaip jau buvo minėta anksčiau (žr. 2.2.1 skyrelis), šiame tyrime, ekspertais yra laikomi Baltijos šalių ekonomikos, finansų, socialinių mokslų profesoriai - akademikai, gebantys įvertinti socialinio kapitalo svarbą ekonominiams procesams bei verslo atstovai, veikiantys Baltijos rinkoje. Atliekant tyrimą iš viso buvo apklausta 15 ekspertų: 8 ekspertai iš Lietuvos, 5 – iš Latvijos ir 2 – iš Estijos, tarp jų 12 profesorių – akademikų ir 3 verslo atstovai (žr. 9 ir 10 pav.).

9 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal šalis (%)

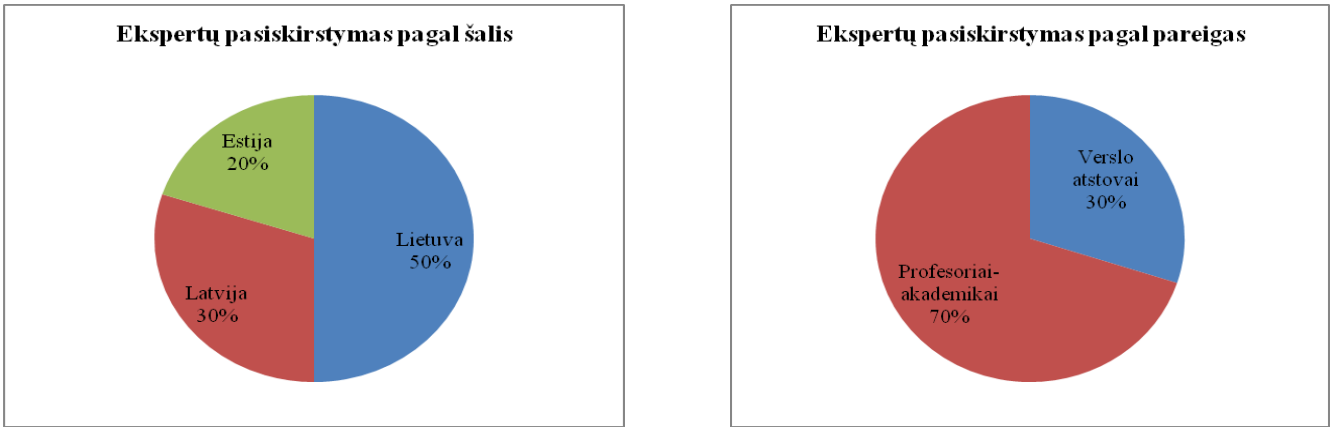
10 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal pareigas (%)

Tarp 8 Lietuvos ekspertų, dalyvavusių tyrime, buvo 1 verslo atstovas, tai vienos Lietuvos įmonės, užsiimančios lengvųjų ir komercinių automobilių transportavimu bei prekyba įvairiose šalyse, vadovas ir 7 ekonomikos, finansų ir socialinių mokslų profesoriai – akademikai, atstovaujantys tokias Lietuvos aukštąsias mokyklas, kaip Vilniaus universitetas (VU), Vilniaus Gedimino Technikos universitetas (VGTU), Vytauto Didžiojo universitetas (VDU), Kauno Technologijos universitetas (KTU), Vadybos ir Ekonomikos universitetas (ISM), Šiaulių universitetas (ŠU) ir Aleksandro Stulginskio universitetas (ASU). Tyrime dalyvavę 5 Latvijos ekspertai taip pat atstovauja akademinę visuomenę. Tai Rygos Technikos universiteto (RTU) ekonomikos ir kitų socialinių mokslų profesoriai, turintys didelę

akademinę patirtį ir gebantys kritiškai vertinti šiuolaikinės ekonomikos tendencijas ir kryptis. Estiją atstovauja 2 verslo atstovai, tai tarptautinės Estijos kompanijos vadovai, kuri savo veiklą plėtoja ne tik trijose Baltijos šalyse, bet ir Rusijoje, Baltarusijoje, Norvegijoje bei Suomijoje. Šios įmonės pagrindinė veikla elektroninių duomenų mainų ir sistemų integravimo paslaugų tiekimas ir jų susiejimas su įvairiomis verslo sistemomis.

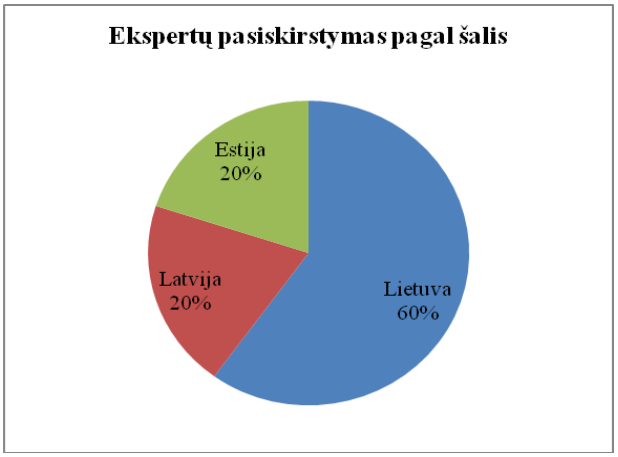
Taigi kiekvieno eksperto tikslas buvo atlikti 2 pagrindines užduotis. Pirmoje įvertinti, kokią įtaką (didelę ar mažą) kiekviena socialinio kapitalo komponentė turi verslumui, o antroje – kokia tos įtakos kryptis: teigiama ar neigiama. Kad galėtume toliau analizuoti gautus ekspertinio vertinimo rezultatus, visų pirma, reikia įvertinti ekspertų nuomonių suderinamumą. Tam, kiekvienos užduoties atžvilgiu, buvo skaičiuojamas Kendall konkordacijos koeficientas (W), kurio dydis pirmos užduoties atveju buvo 0,381, antros – 0,368 (žr. 5 priedas, 1 ir 2 lent.). Kaip matome, gauti suderinamumo koeficientai yra labai nedideli, o tai reiškia, kad ekspertų nuomonės nelabai dera tarpusavyje. Tačiau, norint gauti patikimus rezultatus, reikia siekti kuo didesnio ekspertų suderinamumo. Dėl šios priežasties buvo nuspręsta iš tyrimo pašalinti tuos ekspertus, kurių vertinimai labiausiai išsiskyrė. Kadangi ekspertų suderinamumas buvo tikrinamas kiekvienai užduočiai atskirai, tai ir ekspertų atranka buvo atliekama kiekvienai užduočiai atskirai.

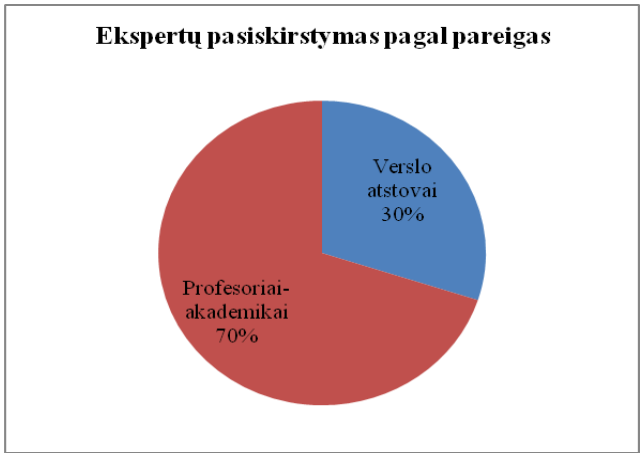
Atlikus labiausiai išsiskiriančių ekspertų nuomonių pašalinimą, abiejų užduočių vertinimui buvo palikta po 10 ekspertų. Pirmą užduotį po atliktos atrankos vertino 5 Lietuvos ekspertai, 3 – Latvijos ir 2 – Estijos, tarp kurių buvo 3 verslo atstovai ir 7 profesoriai – akademikai. Antrą užduotį vertino 6 Lietuvos ekspertai, 2 – Latvijos ir 2 – Estijos, tarp kurių taip pat buvo 3 verslo atstovai ir 7 profesoriai – akademikai (žr. 11 (a, b) ir 12 (a, b) pav.).

a **b**

11 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal šalis ir pareigas (1 užduotis)

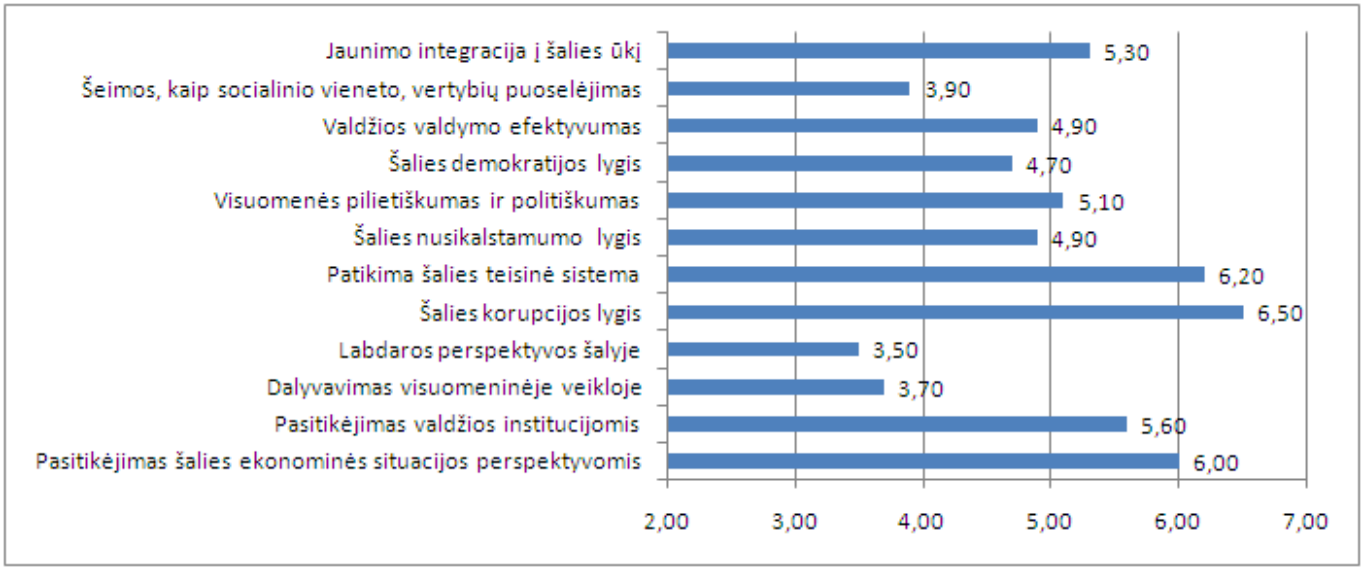

a **b**

12 pav. Tyrime dalyvavusių ekspertų pasiskirstymas pagal šalis ir pareigas (2 užduotis)

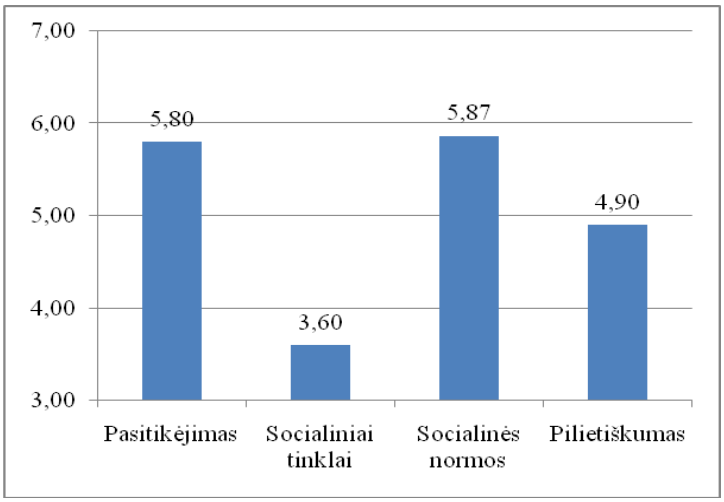
Kaip matome, ekspertų pasiskirstymas pagal šalis ir pareigas po atrankos buvo išlaikytas panašių proporcijų, siekiant išlaikyti rezultatų autentiškumą. Nauji apskaičiuoti konkordancijos koeficientai, taip pat rodė geresnį ekspertų nuomonių suderinamumą, atitinkamai pirmos užduoties vertinime 0,503, o antros – 0,568 (žr. 5 priedas 3 ir 4 lent.).

Atrinkus tinkamą kiekį ekspertų ir įvertinus jų nuomonių suderinamumą, galima toliau analizuoti ekspertinio vertinimo rezultatus. Visų pirma ekspertai turėjo 7 balų sistemoje įvertinti kokią įtaką socialinio kapitalo veiksniai daro verslumui Baltijos šalyse: 7 reiškia labai didelę įtaką, 1 – neturi jokios įtakos, 4 – tarpinis, neutralus – nei turi, nei neturi įtakos. Buvo gauti tokie rezultatai (žr. 13 pav.).

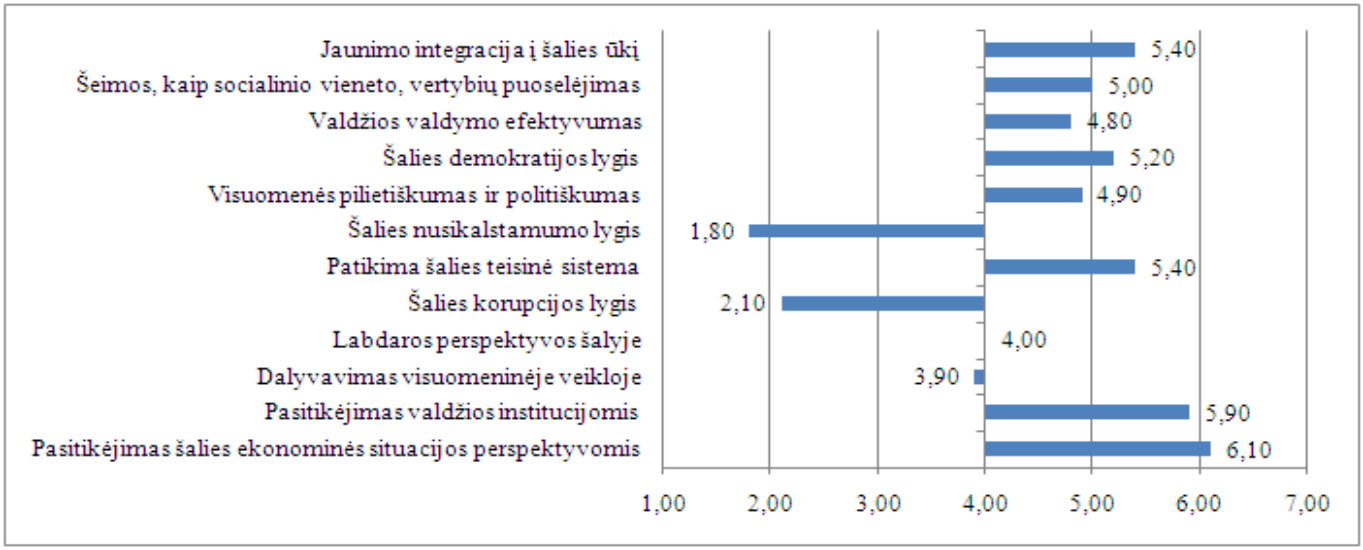
13 pav. Socialinio kapitalo veiksnių įtakos verslumui vertinimo rezultatai (1 užduotis)

Kaip matome iš pateikto grafiko (žr. 13 pav.), ekspertų nuomone, pačią didžiausią įtaką verslumo formavimo galimybėms Baltijos šalyse daro trys socialinio kapitalo komponentai, tai korupcijos lygis šalyje, kuris buvo įvertintas net 6,50 balo, patikima šalies teisinė sistema – 6,20 balo ir pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis – 6,00 balo. Tai rodo, kad ekspertai svarbiausiomis socialinio kapitalo komponentėmis verslumo skatinimo ir palaikymo procese laiko socialines normas ir pasitikėjimą. Kaip mažiausią įtaką verslumui turinčius veiksnius ekspertai įvertino labdaros perspektyvas šalyje – 3,50 balo ir dalyvavimą visuomeninėje veikloje – 3,70 balo. Taigi, kitaip tariant, ekspertų nuomone, socialiniai tinklai yra mažiausiai svarbūs, siekiant paskatinti verslumo vystymąsi Baltijos šalyse. Taip pat žemu balu buvo vertinamas ir šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas, kas taip pat patvirtina ekspertų požiūri, kad socialiniai ryšiai nėra tokie svarbus verslo kūrimo ir išlaikymo procese, kaip pasitikėjimas ar socialinės normos. Kalbant apie ketvirtą socialinio kapitalo komponentę – pilietiškumą, ekspertai ją vertino kaip turinčia vidutinę įtaką verslumui ir jo vystymuisi (4,90 balo) (žr. 14 pav.).

14 pav. Socialinio kapitalo dedamųjų vertinimas pagal įtakos verslumui svarbą

Antroje ekspertinio tyrimo dalyje ekspertai 7 balų sistemoje turėjo įvertinti tų pačių socialinio kapitalo veiksnių įtaką verslumui, tik, šiuo atveju, turėjo nustatyti jų įtakos kryptį, t.y. kaip tie socialinio kapitalo veiksniai veikia verslumą – teigiamai ar neigiamai. Kitaip tariant, jų pareiga buvo pateikti savo nuomonę apie tai, kurie socialinio kapitalo elementai skatina verslumo procesą Baltijos šalyse, o kurie stabdo. 7 reiškė, kad socialinio kapitalo elementas labai teigiamai veikia verslumą ir jo vystymąsi, o 1 – labai neigiamai, 4, šiuo atveju, taip pat kaip ir pirmoje užduotyje, išliko neutralus – nei teigiamai, nei neigiamai. Žemiau esančiame paveikslėlyje pateikiami gauti rezultatai (žr. 15 pav.).

15 pav. Socialinio kapitalo veiksnių teigiamos ir neigiamos įtakos verslumui vertinimo rezultatai (2 užduotis)

Kaip matome iš pateikto grafiko (žr. 15 pav.), ekspertai pasitikėjimą šalies ekonominės situacijos perspektyvomis ir pasitikėjimą valdžios institucijomis vertina kaip labiausiai teigiamai verslumą veikiančius socialinio kapitalo veiksnius, atitinkamai 6,10 ir 5,90 balų. Labiausiai neigiamai verslumo vystymąsi, anot ekspertų, veikia aukštas šalies nusikalstamumo ir korupcijos lygis, kurie buvo įvertinti atitinkamai 1,80 ir 2,10 balų. Neutraliausiai buvo įvertinti 2 socialinio kapitalo veiksniai, tai labdaros perspektyvos šalyje ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje, atitinkamai 4,00 ir 3,90 balų. Tai papildo prieš tai gautus duomenis, kad mažiausią įtaką verslumui turi būtent socialinių tinklų komponentės. Nors didžioji dalis socialinio kapitalo veiksnių buvo vertinami kaip teigiamai veikiantys verslumo formavimosi valstybės lygmeniu galimybes, tačiau dalis veiksnių taip pat buvo vertinami ir neigiamai, kas patvirtina mokslininkų iškeltas teorijas, jog socialinis kapitalas įvairius ekonominius procesus gali veikti tiek teigiamai, tiek neigiamai (žr. 1.4.1 skyrelis).

Tokiu atveju, kiekvienai valstybei svarbu išsiaiškinti, kurie socialinio kapitalo elementai skatina, o kurie stabdo verslumo vystymąsi ir tinkamai juos suvaldžius pasiekti geriausių rezultatų. Šiam tikslui ir yra kuriami įvairūs matematiniai modeliai, padedantys nustatyti kiekvienos šalies ar regiono verslumo ir socialinio kapitalo lygį bei jų tarpusavio sąryšį. Tokie modeliai, savo ruožtu, padeda valstybėms išsiaiškinti, kokie socialinio kapitalo elementai turi didžiausią svorį verslumo formavimui ir kuriuos iš jų reikia labiausiai kontroliuoti ar skatinti.

Apibendrinant galime teigti, kad atliktas ekspertinis tyrimas parodė, jog, ekspertų nuomone, verslumo formavimo procese didžiausią įtaką daro dvi socialinio kapitalo komponentės - socialinės normos ir pasitikėjimas, o mažiausią – socialiniai tinklai. Taip pat jie nustatė, kad didžioji dalis socialinio

kapitalo veiksnių teigiamai veikia verslumo procesus Baltijos šalyse, išskyrus aukštą korupcijos lygį ir didelį nusikalstamumą. Taigi, tokiu atveju, pasitvirtina, šiame darbe, iškelta hipotezė, kad valstybės socialinis kapitalas teigiamai veikia verslumo procesą šalyje.

3.3. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelio sudarymas

Atliktas ekspertinis tyrimas padėjo nustatyti Lietuvos, Latvijos ir Estijos ekspertų požiūrį į socialinį kapitalą ir jo įtaką verslumo formavimui. Atskleidė, kurios socialinio kapitalo dedamosios, pasak ekspertų, yra svarbiausios verslumo skatinimo procese bei kaip, teigiamai ar neigiamai, socialinis kapitalas veikia verslumą. Tačiau gauti rezultatai atspindi tik tam tikros visuomenės dalies nuomonę ir požiūrį, kuriais galima vadovautis tik tam tikrose situacijose arba pagrindus šiuos duomenis matematiniais – statistiniais skaičiavimais. Dėl šios priežasties, siekiant tiksliau išmatuoti socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui, buvo nuspręsta panaudoti visų trijų Baltijos valstybių 10 metų statistinius duomenis ir remiantis jais sudaryti ekonometrinį socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelį.

Kaip buvo minėta anksčiau (žr. 2.2.2 skyrelis), matematinio modelio sudarymui bus naudojama koreliacinė regresinė analizė, todėl prieš pradedant taikyti tokio tipo metodą, būtina patikrinti ar pasirinkti statistiniai duomenys yra tinkami tokiai statistinei analizei. Visų pirma, reikia išsiaiškinti ar priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų skirstiniai yra pasiskirstę pagal daugiamatį normalųjį skirstinį, kitaip dar vadinamą Gauso vardu. Tam yra atliekamas Kolmogorov-Smirnov testas, pasinaudojant SPSS Statistics 17.0 programiniu paketu. Žemiau esančioje lentelėje (žr. 9 lent.) pateikiami šio testo rezultatai.

Kad kintamasis būtų laikomas pasiskirstęs pagal normalųjį skirstinį, gauto Kolmogorov-Smirnov testo reikšmingumas turi būti didesnis nei pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$. Kaip matome iš lentelės (žr. 9 lent.), keturi nepriklausomi kintamieji neatitinka šios sąlygos. Tai dalyvavimas visuomeninėje veikloje (0,004), labdaros perspektyvos šalyje (0,045), patikima šalies teisinė sistema (0,009) bei visuomenės pilietiškumas ir politiškumas (0,002). Tačiau tokie rezultatai neužkerta kelio toliau atlikti numatytą analizę. Kaip buvo minėta, realūs duomenis ne visuomet gali pasiskirstyti pagal normalųjį skirstinį, todėl atliekant tolimesnę analizę remiamasi prielaida, kad atlikus regresinę analizę gausime paklaidas, kurios bus pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį, o jų vidurkis bus lygus nuliui. Taip bus patenkinta antra duomenų tinkamumo koreliacinei regresinei analizei sąlyga ir tuomet su tokiais duomenimis bus galima sudaryti regresinį modelį.

9 lentelė. Priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų suderinamumo su normaliuoju skirstiniu tikrinimas

	Kintamieji	N	Kolmogorov-Smirnov (Z)	Reikšmingumas
Kolmogorov-Smirnov Testas	Verslumas	30	0,736	0,650
	Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis	30	0,899	0,394
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	30	1,320	0,061
	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	30	1,775	0,004
	Labdaros perspektyvos šalyje	30	1,379	0,045
	Šalies korupcijos lygis	30	1,085	0,190
	Patikima šalies teisinė sistema	30	1,643	0,009
	Šalies nusikalstamumo lygis	30	1,227	0,099
	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	30	1,892	0,002
	Šalies demokratijos lygis	30	0,794	0,554
	Valdžios valdymo efektyvumas	30	1,134	0,153
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	30	0,843	0,477
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (gimstamumas ne santuokoje)	30	0,627	0,826
	Jaunimo integracija į šalies ūkį	30	0,657	0,781

Atlikus duomenų tinkamumo koreliacinei regresinei analizei patikrą, toliau galima skaičiuoti porinius koreliacijos koeficientus tarp priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų. Šiuo atveju, pasirinktas Pearson koreliacijos koeficientas, nes visi skaičiavimuose naudojami kintamieji yra kiekybiniai. Kaip žinome, koreliacijos koeficiento reikšmės gali kisti nuo -1 iki 1, o 0 reiškia, kad tarp pasirinktų kintamųjų ryšio nėra. Taip pat koreliacijos koeficientas yra reikšmingas, jei jo reikšmingumas yra mažesnis nei pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$. Gauti koreliacijos koeficientai pateikiami žemiau esančioje lentelėje (žr. 10 lent.). Kaip matome, iš pasirinktų 13 nepriklausomų socialinio kapitalo kintamųjų keturi yra nereikšmingi analizuojant verslumo formavimo galimybes Baltijos šalyse. Tai pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis (-0,122), labdaros perspektyvos šalyje (0,296), valdžios valdymo efektyvumas (-0,300) ir jaunimo integracija į šalies ūkį (0,197). Stipriausia koreliacija pastebima tarp verslumo ir dalyvavimo visuomeninėje veikloje (0,930), šalies korupcijos lygio (0,816), šalies demokratijos lygio (-0,807) bei šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimo (gimstamumas ne

santuokoje) (0,955).

10 lentelė. Koreliacijos koeficientai tarp priklausomo kintamojo ir nepriklausomų kintamųjų

Koreliacija		
Kintamieji		**Verslumas**
Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis	Pearson koreliacija	-0,122
	Reikšmingumas	0,522
Pasitikėjimas valdžios institucijomis	Pearson koreliacija	0,478
	Reikšmingumas	0,008
Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	Pearson koreliacija	0,930
	Reikšmingumas	0,000
Labdaros perspektyvos šalyje	Pearson koreliacija	0,296
	Reikšmingumas	0,112
Šalies korupcijos lygis	Pearson koreliacija	0,816
	Reikšmingumas	0,000
Patikima šalies teisinė sistema	Pearson koreliacija	-0,541
	Reikšmingumas	0,002
Šalies nusikalstamumo lygis	Pearson koreliacija	-0,404
	Reikšmingumas	0,027
Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	Pearson koreliacija	-0,403
	Reikšmingumas	0,027
Šalies demokratijos lygis	Pearson koreliacija	-0,807
	Reikšmingumas	0,000
Valdžios valdymo efektyvumas	Pearson koreliacija	-0,300
	Reikšmingumas	0,107
Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	Pearson koreliacija	-0,418
	Reikšmingumas	0,022
Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (gimstamumas ne santuokoje)	Pearson koreliacija	0,955
	Reikšmingumas	0,000
Jaunimo integracija į šalies ūkį	Pearson koreliacija	0,197
	Reikšmingumas	0,296

Gauti koreliacijos koeficientai padėjo galutinai atrinkti socialinio kapitalo veiksnius, kurie bus taikomi regresinio modelio sudaryme, kadangi tolimesniame etape gali dalyvauti tik reikšmingą tarpusavio ryšį su verslumu turintys socialinio kapitalo kintamieji. Kaip buvo nuspręsta anksčiau (žr. 2.2.2 skyrelis), ekonometrinio modelio kūrimui naudojamas atgalinis (angl. *backward*) regresinės analizės sudarymo metodas, kurio esmė yra ta, kad, visų pirma, regresijos lygčiai sudaryti naudojami visi koreliacinės analizės metu gauti reikšmingi nepriklausomi kintamieji. Vėliau mažiausiai reikšmingi palaipsniui atmetami, kaip silpnai paaiškinantys priklausomą kintamąjį. Galutiniame variante paliekami tik reikšmingi kintamieji, kurie geriausiai paaiškina priklausomo kintamojo kitimą. Pilnas regresinės analizės skaičiavimo procesas, atliktas su SPSS Statistics 17.0 programiniu paketu pateikiamas 6 priedo,

3 lentelėje.

Kad regresinės analizės metu sudarytas modelis tinkamai paaiškintų socialinio kapitalo ir verslumo tarpusavio sąveika, analizės metu gauti rezultatai turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Visų regresinės analizės metu gautų koeficientų reikšmingumas turi būti mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį α = 0,05. Taip pat modelyje naudojami nepriklausomi kintamieji turi tenkinti kolinearumo sąlygas, t.y. tarp kintamųjų negali būti multikolinearumo. Tai parodo du rodikliai: „Tolerance“ ir VIF (žr. 11 lent.). Jei „Tolerance“ rodiklis prie kiekvieno nepriklausomo kintamojo yra didesnis nei 0,25, o VIF rodiklis mažesnis už 4, tuomet tarp modelyje dalyvaujančių kintamųjų nėra multikolinearumo. Kaip matome iš pateiktos lentelės (žr. 11 lent.), buvo atrinkti 5 socialinio kapitalo veiksniai, kurie atitinka visas prieš tai išvardintas sąlygas. Tai pasitikėjimas valdžios institucijomis, dalyvavimas visuomeninėje veikloje, šalies nusikalstamumo lygis, visuomenės pilietiškumas ir politiškumas bei šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybų skaičius šalyje). Taigi tokie rezultatai rodo, kad atrinkti socialinio kapitalo kintamieji yra tinkami, siekiant paaiškinti socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui Baltijos šalyse.

11 lentelė. Galutiniai atgalinės (angl. *backward*) regresinės analizės rezultatai

Koeficientai							
Modelis	**Nestandartizuoti koeficientai**		**Standartizuoti koeficientai**	**t**	**Reikšmingumas**	**Kolinearumo statistika**	
	B	**Standartinė paklaida**	**Beta**			**"Tolerance"**	**VIF**
Konstanta	-11957720,818	4429301,813		-2,700	0,013		
Pasitikėjimas valdžios institucijomis	1451,007	403,824	0,165	3,593	0,001	0,529	1,890
Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	6,749	0,391	0,976	17,260	0,000	0,348	2,878
Šalies nusikalstamumo lygis	-0,100	0,037	-0,143	-2,701	0,012	0,394	2,536
Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	7024922,389	1206753,977	0,277	5,821	0,000	0,490	2,040
Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	-63,235	27,800	-0,099	-2,275	0,032	0,589	1,696

Įvertinus sudaryto modelio kintamųjų tinkamumą, toliau galima tikrinti, ar pats modelis atitinka jam keliamus reikalavimus ir ar yra tinkamas regresiniai analizei. Tai padeda nustatyti regresijos modelio determinacijos koeficientas (R^2) ir dispersinės analizės ANOVA rezultatai (žr. 6 priedas, 1 ir 2 lent.). Atlikus regresinę analizę, gautas modelio koreguotas determinacijos koeficientas R^2 = 0,968, (žr. 6 priedas, 1 lent.) kuris reiškia, kad šis modelis yra tinkamas, siekiant įvertinti socialinio kapitalo įtaką verslumui Baltijos šalyse ir paaiškina 96,8 % priklausomo kintamojo sklaidos apie jo vidurkį. Dispersinės analizės ANOVA rezultatai taip pat rodo, kad sudarytas modelis yra tinkamas, nes gautas reikšmingumo lygmuo yra mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį α = 0,05 (žr. 6 priedas, 2 lent.).

Galiausiai sudarius regresinį modelį, būtina įsitikinti ar analizės metu gautos paklaidos atitinka joms keliamus reikalavimus, t.y. ar jos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį. Tam yra skaičiuojamas Kolmogorov-Smirnov testas, kaip ir kintamųjų normalumo tikrinimo atveju. Atlikus šį testą, gauname, kad tiek nestandartizuotos liekanos, tiek nestandartizuotos prognozuojamos vertės yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį, nes gauti reikšmingumai yra atitinkamai 0,854 ir 0,329, kas yra daugiau už pasirinktą reikšmingumo lygmenį α = 0,05 (žr. 7 priedas, 1 lent.). Tai patvirtina ir grafinis liekanų pasiskirstymas (žr. 7 priedas, 1 ir 2 pav.). Taip pat grafiškai įvertinamas liekanų homoskedastiškumas, t.y. liekanų dispersijos pastovumas (žr. 7 priedas, 3 pav.). Pateiktame grafike vizualiai galime pastebėti, kad nėra liekanų debesies formos asimetrijos ar kitos aiškios priklausomybės nuspėtų priklausomo kintamojo reikšmių atžvilgiu. Tokie rezultatai patvirtina, kad sudarytas modelis yra tinkamas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimo Baltijos šalyse įvertinimui. Tokiu atveju, atlikus visus modelio tinkamumo patikrinimus, sudaroma regresijos lygtis (7):

$$\textbf{\textit{VERSL}} = -11957720{,}82 + 1451{,}01\ \textbf{\textit{PASTES}} + 6{,}75\ \textbf{\textit{NVO}} - 0{,}10\ \textbf{\textit{NUSIK}} + 7024922{,}39\ \textbf{\textit{RPI}} - -63{,}235\ \textbf{\textit{SS}} \quad (7)$$

Čia: ***VERSL*** **-** verslumo lygis valstybėje (veikiančių ūkio subjektų skaičius);

PASTES **-** pasitikėjimas valdžios institucijomis (pasitikėjimas Europos Sąjungos (ES) institucijomis);

NVO **-** dalyvavimas visuomeninėje veikloje (nevyriausybinių organizacijų ar asociacijų skaičius);

NUSIK - šalies nusikalstamumo lygis (nusikalstamų veikų skaičius);

RPI - visuomenės pilietiškumas ir politiškumas (rinkiminių procesų indeksas);

SS - šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybų skaičius).

Pasinaudojant šia regresijos lygtimi, sudaromas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelis (8):

$$\boldsymbol{VERSL} = -11957720{,}82 + 1451{,}01\,\boldsymbol{PASTES} + 6{,}75\,\boldsymbol{NVO} - 0{,}10\,\boldsymbol{NUSIK} + 7024922{,}39\,\boldsymbol{RPI} - -63{,}235\,\boldsymbol{SS} + \boldsymbol{\epsilon} \quad (8)$$

Čia: $\boldsymbol{\epsilon}$ – paklaida.

Interpretuojant gautą modelį paaiškėjo, kad verslumui trijose Baltijos šalyse turi įtakos tokie socialinio kapitalo veiksniai: pasitikėjimas valdžios institucijomis (PASTES), dalyvavimas visuomeninėje veikloje (NVO), šalies nusikalstamumo lygis (NUSIK), visuomenės pilietiškumas ir politiškumas (RPI) bei šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybų skaičius šalyje) (SS). Tai parodo, kad visos keturios socialinio kapitalo dedamosios turi reikšmingą poveikį verslumo formavimui, nes į modelį pateko po vieną, kiekvienos socialinio kapitalo dedamosios veiksnį. Pasitikėjimo dedamoji šiame modelyje apibūdinama pasitikėjimu valdžios institucijomis, socialinių tinklų - dalyvavimu visuomeninėje veikloje, socialinių normų - šalies nusikalstamumo lygiu, o pilietiškumo - visuomenės pilietiškumu ir politiškumu. Taip pat į modelį įtrauktas socialinio kapitalo aplinką apibūdinantis veiksnys, t.y. skyrybų skaičius, kuris nusako šeimos vertybių buvimą arba nebuvimą.

Kaip matome iš gauto modelio (8), aukštas šalies nusikalstamumo lygis bei didelis skyrybų skaičius neigiamai veikia verslumo procesus Baltijos šalyse. Kitaip tariant, tik tinkamai sukurta valstybės teisinė sistema, visuomenėje puoselėjamos socialinės normos gali užkirsti kelią nusikalstamumo didėjimui ir taip padėti verslui teisėtai vystyti savo veiklą bei pasiekti geriausių rezultatų. Taip pat yra kalbant ir apie didelį skyrybų skaičių, kuris parodo, kad visuomenėje nėra tvirto šeimos instituto, kuris turėtų kiekvienam žmogui padėti įsitvirtinti visuomenėje. Dėl to yra sudėtingiau užmegzti įvairius ryšius, pasitikėti bendruomeniniais santykiais ir pačių savimi bei sukurti palankias sąlygas verslo kūrimui. Taigi gautas modelis įrodo, kad socialinių normų bei šeimos vertybių puoselėjimas daro reikšmingą įtaką verslumo formavimo galimybėms ir aukštas jų lygis sudaro palankias sąlygas verslumo skatinimui Baltijos šalyse.

Kitas socialinio kapitalo veiksnys, patekęs į modelį, tai aukštas pasitikėjimas valdžios institucijomis, kuris teigiamai veikia verslumo procesą. Tai reiškia, kad toje šalyje, kurioje pasitikima valdžios priimamais sprendimais ir neabejojama valstybinių institucijų veiklos sąžiningumu yra sukuriamos palankios sąlygos verslumo vystymuisi. Kaip matome (8), modelyje prieš šį veiksnį esantis koeficientas yra vienas iš didžiausių, o tai parodo, pasitikėjimo svarbą verslumo formavimui. Kitaip tariant, modelis atskleidžia, kad viena iš svarbiausių socialinio kapitalo dedamųjų yra pasitikėjimas,

siekiant skatinti verslumo veiklą Baltijos šalyse. Taip pat teigiamai verslumo procesą veikia ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje, o tai reiškia, kad verslui svarbu palaikyti ryšius su įvairiomis organizacijomis, dalintis patirtimi ir informacija bei burtis į grupes, siekiant bendrų tikslų. Tokiu būdu yra formuojama dar viena socialinio kapitalo dedamoji - socialiniai tinklai. Nors sudarytame modelyje ši komponentė turi mažesnį svorį nei pasitikėjimas, nes prieš kintamąjį esantis koeficientas nėra didelis, tačiau verslumo formavimo procese, tai taip pat labai svarbus veiksnys, padedantis surasti ir sukurti palankias sąlygas verslo kūrimuisi bei plėtrai.

Paskutinis į regresijos medelį patekęs socialinio kapitalo veiksnys – visuomenės pilietiškumas ir politiškumas, kuris nusako socialinio kapitalo pilietiškumo dedamąją. Kaip matome iš pateikto modelio (8), prieš šį rodiklį esančio koeficiento skaitinė išraiška yra labai didelė, todėl net menkiausias jo pokytis turės didelę įtaką priklausomam kintamajam, t.y. verslumui. Svarbu atkreipti dėmesį, kad nors prieš visuomenės pilietiškumo ir politiškumo veiksnį esantis koeficientas yra su teigiamu ženklu ir pagal tai turėtų skatinti verslumo procesą, tačiau pati kintamojo skaitinė reikšmė nusako aukštą šalies visuomenės pilietiškumą, kai yra kuo žemesnė. Todėl interpretuojant šį rodiklį būtina atsižvelgti į jo skaitinę reikšmę. Tokiu atveju gauname, kad sudarytas modelis, aiškindamas socialinio kapitalo pilietiškumo dedamosios įtaką verslumui, parodo, kad žemesnis pilietiškumo lygis visuomenėje sukuria palankesnes sąlygas verslo kūrimuisi, jo išlaikymui bei plėtrai. Kitaip tariant, aktyvus dalyvavimas politiniame gyvenime, viešųjų gėrybių iškėlimas aukščiau individualių, nesukuria palankesnių sąlygų verslumo vystymuisi. Taip vyksta todėl, kad verslas, kaip taisyklė, turi būti orientuotas į individualią naudą ir maksimalią gerovę pačiam verslininkui ir tik pasiekus šiuos tikslus pradedama orientuotis į viešąsias gėrybes.

Taigi galime daryti išvadą, kad sudarytas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelis yra tinkamas Baltijos šalių analizei, nes atitinka visus tokio tipo modeliams keliamus reikalavimus. Jis įrodo, kad visos keturios socialinio kapitalo dedamosios yra reikšmingos verslumo veiklos skatinimo procese, tarp kurių viena iš svarbiausių yra pasitikėjimas, ir patvirtina tyrimo hipotezę apie socialinio kapitalo dedamųjų reikšmingumą verslumui. Panašią nuomonę dėl pasitikėjimo dedamosios išreiškė ir ekspertiniame tyrime dalyvavę ekspertai, tik jie dar pabrėžė, kad socialiniai tinklai daro mažiausią įtaką verslumui, lyginat su kitomis socialinio kapitalo dedamosiomis. Pilietiškumo dedamąją ekspertai vertino kaip vidutiniškai svarbią verslumo plėtrai, tačiau ekonometrinis modelis parodė, kad nors pilietiškumo buvimas visuomenėje iš esmės yra pozityvus dalykas, tačiau žemesnis jo lygis sukuria palankesnes sąlygas verslui. Įdomu tai, kad ekspertai vertindami socialinio kapitalo dedamųjų svarbą verslumui, aukščiausiais balais įvertino socialines normas, tačiau tai neatsispindi matematiniame modelyje, kuriame socialinių normų komponentė turi nedidelį svorį. Galiausiai sudarytas modelis, kaip ir ekspertinis tyrimas patvirtina ir antrą išsikeltą hipotezę, kad valstybės socialinis kapitalas

teigiamai veikia verslumo procesą šalyje, nes gauti rezultatai atspindi teigiamą socialinio kapitalo dedamųjų poveikį verslumo skatinimui.

***

Apibendrinant skyriuje pateiktą medžiagą galime teigti, kad verslumo skatinimas yra vienas iš svarbiausių ir prioritetinių valstybių uždavinių, siekiant atgaivinti šalių ekonomikas po krizės. Dėl šios priežasties kiekvienoje šalyje jam turi būti sudarytos pačios palankiausios sąlygos, kurios netrukdytų, o atvirkščiai skatintu verslumo formavimą šalyje ir taip didintų visuomeninę gerovę. Šiam tikslui pasiekti gali būti naudojamos ne tik finansinės priemonės, bet ir šalies socialinio kapitalo potencialas. Ypač Baltijos šalys šiam tikslui turėtų skirti ypatingą dėmesį, nes jų verslumo vystymosi situacija šalyje yra nepalanki. Dėl šios priežasties, šiame darbe, buvo siekiama išsiaiškinti ar šalies socialinis kapitalas gali padėti paskatinti verslumo procesus Baltijos valstybėse ir kokiu būdu tai galima įvertinti. Tai padėjo atskleisti ekspertinis tyrimas ir koreliacinė regresinė analizė, kurios metu buvo sudarytas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelis. Ekspertiniame tyrime dalyvavo 15 ekspertų iš trijų Baltijos valstybių, o kokybiniam tyrimui buvo naudojami 10 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistiniai duomenys, kurie padėjo įvertinti šalių socialinį kapitalą ir jų poveikį verslumui. Atlikus tyrimus, sudarytas modelis patvirtino, tyrimo pradžioje išsikeltas hipotezes, kad valstybės socialinis kapitalas teigiamai veikia verslumo procesą šalyje, ir kad visos keturios socialinio kapitalo dedamosios yra reikšmingos verslumo veiklos skatinimo procese, tarp kurių viena iš svarbiausių yra pasitikėjimas.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Atliekamuose moksliniuose tyrimuose ieškoma įvairiausių būdų, kuriais valstybės galėtų sukurti palankias sąlygas verslumo formavimui. Vienas iš metodų – valstybės socialinio kapitalo vystymas. Bandoma nustatyti koks yra kiekvienos šalies socialinio kapitalo lygis ir ar jis gali būti panaudotas verslumo skatinimui. Taigi socialinis kapitalas – tai savarankiška ekonominė koncepcija, kuri remiasi ekonomikos plėtros teorija ir susideda iš pasitikėjimo, socialinių tinklų, socialinių normų ir pilietiškumo, kurie visi kartu apibūdina tiek horizontalius, tiek hierarchinius ryšius tarp institutų ir institucijų, kurios turi skirtingą įtaką bei galią, ir taip kuria formalius ir neformalius santykius visuomeninėje erdvėje, per kuriuos formuojami papildomi ištekliai, nepasiekiami jokiais kitais būdais.
2. Atlikta mokslinės literatūros analizė parodė, kad socialinio kapitalo ir jo sąveikos su įvairiais ekonominiais procesais tyrimuose naudojama daug įvairių metodikų, integruojami kokybiniai ir kiekybiniai metodai. Sudarant socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo metodologiją, buvo pasirinktas kokybinių ir kiekybinių metodų derinys - atliktas ekspertinis vertinimas ir koreliacinė regresinė analizė. Ekspertinio vertinimo tikslas buvo išsiaiškinti, kurie socialinio kapitalo veiksniai yra svarbiausi, sudarant socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį, o koreliacinės regresinės analizės - sudaryti patį modelį ir atskleisti, kurie socialinio kapitalo elementai labiausiai veikia verslumo formavimą Baltijos šalyse abejomis kryptimis - tiek teigiamai, tiek neigiamai.
3. Atliktas Baltijos šalių verslo aplinkos vertinimas ir sudarytas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelis atskleidė tokias tendencijas:
    - Visose trijose Baltijos valstybėse verslumo klimato indeksas yra žemesnis už Europos Sąjungos vidurkį, kas rodo sudėtingas verslo kūrimo sąlygas tose valstybėse. Dėl šios priežasties Lietuva, Latvija ir Estija turi dėti visas pastangas, kad pagerintų šią situaciją, jei siekia efektyviai susidoroti su krizės sukeltomis pasekmėmis. *Dėl to šioms valstybėms rekomenduojama ne tik finansinėmis priemonėmis skatinti verslo kūrimą, bet taip pat atkreipti dėmesį į visuomenės nematerialų potencialą. Kitaip tariant, tinkamai išnaudoti šalyje sukuriamą socialinį kapitalą verslumo formavimui.*
    - Atliktas ekspertinis tyrimas, kuriame dalyvavo 15 ekspertų iš trijų Baltijos valstybių parodė, kad verslumo formavimo procese didžiausią įtaką daro dvi socialinio kapitalo

komponentės - socialinės normos ir pasitikėjimas, o mažiausią – socialiniai tinklai. Taip pat tyrimo metu buvo patvirtinta viena iš hipotezių, kad socialinis kapitalas teigiamai veikia verslumo procesą. Tokie rezultatai įrodo tai, kad valstybės didindamos savo šalies socialinį kapitalą gali paskatinti verslumo vystymąsi. *Tokiu atveju, siūloma kiekvienai šaliai kurti patikimos valstybės įvaizdį, tobulinant savo biurokratinį aparatą bei mažinant korupcijos lygį. Taip pat vystyti savo šalies teisinę sistemą, kuri būtų efektyvi ir veiksminga stabdant nusikalstamumą, pasinaudoti turimais ryšiais su kaimyninėmis valstybėmis ir taip pritraukti investicijas verslo skatinimui. Be to stengtis suteikti visas ekonomines ir demokratines laisves savo piliečiams, kurie galėtų jaustis saugiai savo šalyje ir nebijotų investuoti į jos gerovę bei kurti nuosavą verslą.*

- Sudarytas socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelis, paremtas 10 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistiniais duomenimis yra tinkamas Baltijos šalių regiono analizei, nes paaiškina 96,8 % priklausomo kintamojo, t.y. verslumo parametro, sklaidos apie jo vidurkį. Jis atskleidė, kad visos keturios socialinio kapitalo dedamosios yra reikšmingos verslumo veiklos skatinimo procese ir patvirtino tyrimo hipotezę apie visų socialinio kapitalo dedamųjų reikšmingumą verslumui. Taip pat pateikė, kad pasitikėjimas yra viena iš svarbiausių socialinio kapitalo komponenčių verslumo aspektu. Įdomu tai, kad ekonometrinis modelis parodė, jog pilietiškumo buvimas visuomenėje iš esmės yra pozityvus dalykas, tačiau žemesnis jo lygis sukuria palankesnes sąlygas verslui. Galiausiai socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelis patvirtino ekspertinio tyrimo metu gautus rezultatus, kas padidina šio modelio patikimumą bei tinkamumą Baltijos šalims.

4. Atliktas tyrimas yra tęstinis ir gali būti pritaikytas ne tik Baltijos valstybėms, bet ir kitoms Europos Sąjungos šalims. Todėl ateities tyrimų kryptys galėtų koncentruotis į gilesnę kiekvienos socialinio kapitalo dedamosios analizę, jų pritaikymą skirtingose valstybėse ar išsamią Europos Sąjungos šalių socialinio kapitalo panaudojimo verslumo formavimui lyginamąją analizę.

LITARATŪRA

1. Adler S. P., Kwon S-W. Social Capital: Prospects for a New Concept // Academy of Management Review. – 2002, vol. 27, No. 1, p. 17–40.
2. Aksomac S., Weel B. Social Capital, Innovation and Growth: Evidence from Europe // Discussion Paper. – 2008, No. 3341.
3. Aleknavičiūtė G. Įmonės intelektinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimas: bakalauro darbas: 04 S – Ekonomika. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. – 94 p.
4. Anderson A. R., Jack S. L. The Articulation of Social Capital in Entrepreneurial Networks: a Glue or a Lubricant? // Entrepreneurship and Regional Development. – 2002, vol. 14, p. 193-210. ISSN 0898- 5626.
5. Andrews R. Organizational Social Capital, Structure and Performance // Human Relations. – 2010, vol. 63, No. 5, p. 583-608.
6. Babb P. Measurement of Social Capital in the UK // Office for National Statistics. 2005.
7. Bartolini S., Bonatti L. How Can the Decline in Social Capital be Reconciled with a Satisfactory Growth Performance? // Universita` degli Studi di Siena. -2006, No. 477.
8. Batjargal B. Social Capital and Entrepreneurial Performance in Russia: A Longitudinal Study // Organization Studies. – 2003, vol. 24, No. 4, p. 535-556.
9. Berggren B., Silver L. The Effect of Bridging Networks on Entrepreneurial Activity. The Rational-legal Framework and Embeddedness in Local Social Capital networks // Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy. - 2009, vol. 3, No. 2, p. 125-137.
10. Berger-Schmitt, R. Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concept and Measurement // Social Indicators Research. - 2002, No. 58, p. 403–428.
11. Bourdieu, P. 1986. “The Forms of Capital”, in Baron S., Field J., Schuller T. (Eds), Social Capital – Critical Perspectives // Oxford University Press. - 2000.
12. Bowey J. L., Easton G. Net Social Capital Processes // Journal of Business and Industrial Marketing. – 2007, vol. 22, No. 3, p. 171-177.
13. Bueno E. et al. The Role of Social Capital in Today’s Economy. Empirical Evidence and Proposal of a New Model of Intellectual Capital // Journal of Intellectual Capital. – 2004, vol. 5, No. 4, p. 556-574.

14. Bueno, E. El Capital Social en el Nuevo Enfoque del Capital Intelectual de las Organizaciones // Revista de Psicologı´a del Trabajo y de las Organizaciones. – 2002, vol. 18, No. 2/3, p. 157-176.
15. Burt R. S. Structural Hole: The Social Structure of Competition. – Cambridge: Harvard University Press, 1992.
16. Coleman J. S. Foundations of Social Theory. – Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1990.
17. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital // American Journal of Sociology. – 1988, No. 94, p. 95–120.
18. Danchev A. Social Capital and Sustainable Behavior of the Firm // Industrial Management and Data Systems. – 2006, vol. 106, No. 7, p. 953-965.
19. Delattre E., Sabatier M. Social Capital and Wages: An Econometric Evaluation of Social Networking Effects // Journal Compilation. – 2007, No. 21, p. 209-236.
20. Eyal O. When Parent Choose to Start up a School. A Social Capital Perspective on Educational Entrepreneurship // Journal of Education Administration. – 2008, vol. 46, No. 1, p. 99-118.
21. Evangelinos K. I., Jones N. An Analysis of Social Capital and Environmental Management of Higher Education Institutions // International Journal of Sustainability in Higher Education. – 2009, vol. 10, No. 4, p. 334–342.
22. Evans P. Government Action, Social Capital and Development: Reviewing the Evidence on Synergy // World Development. – 1996, vol. 24, No. 6.
23. Farr-Wharton R., Brunetto Y. Female Entrepreneurs as Managers. The Role of Social Capital in Facilitating a Learning Culture // Gender in Management: An International Journal. – 2009, vol. 24, No. 1, p. 14-31.
24. Ferri P. J. et al. The Measurement of Social Capital in the Entrepreneurial Context // Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy. – 2009, vol. 3, No. 2, p. 138–151.
25. Fidrmuc J., Gerxhani K. Mind the Gap! Social Capital, East and West // William Davidson Institute Working Paper. – 2007, No. 888.
26. Field J. Social Capital. - London and New York: Routledge, 2003.
27. Foley D. Does Culture and Social Capital Impact on the Networking Attributes of Indigenous Entrepreneurs? // Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy. – 2008, vol. 2, No. 3, p. 204-224.
28. Foley W. M., Edwards B. Escape from Politics. Social Theory and Social Capital Debate // American Behavioral Scientist. – 1997, vol. 40, No. 5, p. 550-561.

29. Freedom House Europe. Nations in Transit // Freedom House's Annual Survey. – 2010.
30. Fukuyama, F. Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity. - Simon and Schuster, 1995. ISBN 0-02-910976-0.
31. Fussell H. et al. The Relationship Between Social Capital, Transaction Costs, and Organizational Outcomes. A Case Study // Corporate Communications: An International Journal. – 2006, vol. 11, No. 2, p. 148-161.
32. Giorgras D. Community formation and social capital in Australia // Paper Presented at the 7th Australian Institute of Family Services Conference. - Sydney Convention & Exhibition Centre, 2000.
33. Green Paper "Entrepreneurship in Europe", European Commission. – Brussels, 2003. – Based on COM (2003) 27 final.
34. Grootaert, C. Social Capital: The Missing Link? // Social Capital Initiative, Working Paper of The World Bank. – 1998, No. 3.
35. Gvaldaitė L. Šeimų savigalbos grupių veikla socialinio kapitalo perspektyvoje // Acta Paedagogica Vilnensia. – 2010, Nr. 22, p. 43-53. ISSN 1392-5016.
36. Hall P. A. Social Capital in Britain // British Journal of Political Science. – 1999, No. 29, p. 417–461.
37. Hazleton V., Kennan W. Social capital: Reconceptualizing the Bottom Line // Corporate Communications: An International Journal. – 2000, vol. 5, No. 2, p. 7-81.
38. Helliwell J. F. Economic Growth and Social Capital in Asia // NBER Working Paper. – 1996, No. 5470.
39. Hirsch P. M., Levin D. Z. Umbrella Advocates Versus Validity Police: A Life-Cycle Model // Organization Science. – 1999, No. 10, p. 199–212.
40. Hoffman J. J. et al. Social Capital, Knowledge Management, and Sustained Superior Performance // Journal of Knowledge Management. – 2005, vol. 9, No. 3, p. 93–100.
41. Imbrasaitė J. Socialinis kapitalas ir politinis dalyvavimas Lietuvoje // Politikos socialogija – Sociologija. Mintis ir veiksmas. - 2004, Nr. 1, p. 38-50. ISSN 1392-3358.
42. Inglehart R. Modernization and Postmodernization. - Princeton University Press, 1997.
43. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. - New York: Random House, 1961.
44. Janilionis V. ir kt. Statistinė kiekybinių duomenų analizė su SPSS ir STATA // Pavyzdinis metodologinis mokomasis studijų paketas. http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/stat/stat.html&course_file=stat_turinys.html [žiūrėta 2011 05 18].

45. Knack S., Keefer P. Does Social Capital Have an Economy ayoff? A Cross-country Investigation // Quarterly Journal of Economics. – 1997, vol. 112, No. 4, p. 88-1251.
46. Kuratko F. D. Entrepreneurship – Theory, Process and Practice. – Mason: Natorp Boulevard, 2008. – 539 p. - ISBN 13: 978-0-324-59091-3.
47. Lee R., Jones O. Networks, Communication and Learning during Business Start-up. The Creation of Cognitive Social Capital // International Small Business Journal. – 2008, vol. 26, No. 5, p. 559-594.
48. Liao J, Welsch H. Roles of Social Capital in Venture Creation: Key Dimensions and Research Implications // Journal of Small Business Management. – 2005, vol. 43, No. 4, p. 62-345.
49. Llewellyn N., Armistead C. Business Process Management: Exploring Social Capital Within Processes // International Journal of Service Industry Management. – 2000, vol. 11, No. 3, p. 225–243.
50. Lock Lee, L. Knowledge Management Tool and Techniques. – Oxford: Elsevier Butterworth Heinemann, 2005.
51. Lopez-Fernandez M., Sanchez-Gardey G. Managing the Effects of Diversity on Social Capital // Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal. – 2010, vol. 29, No. 5, p. 491-516.
52. Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. The Evaluation of Intellectual Capital Influence on Entrepreneurship // Economics and Management. - 2011, No. 16, p. 558-566. ISSN 1822-6515.
53. Mačerinskienė I., Aleknavičiūtė G. The Evaluation of Social Capital Benefits: Enterprise Level // Business, Management and Education. – 2011, vol. 9, No. 1, p. 109–126. ISSN 2029-6169.
54. Mačerinskienė I., Vasiliauskaitė J. The Model of Evaluation of the Impact of Corporate Social Capital on the Operation of Enterprise // Engineering Economics. – 2007, No.4, p. 53-60. ISSN 1392–2785.
55. Manu C., Walker D. H. T. Making Sense of Knowledge Transfer and Social Capital Generation for a Pacific Island Aid Infrastructure Project // The Learning Organization. - 2006, vol. 13, No. 5, p. 475-494.
56. McElroy M. W. et al. Rethinking Social Capital Theory: A Knowledge Management Perspective // Journal of Knowledge Management. – 2006, vol. 10, No. 5, p. 124–136.
57. Meier G. M. Culture, Social Capital, and Management in a Developing Economy // Zagreb International Review of Economics & Business. – 2002, vol. 5, No. 1, p. 1-15.
58. Monnavarian A., Ashena M. Intrapreneurship: the Role of Social Capital – Empirical Evidence and Proposal of a New Model of Intraprenership and its Relationship with Social capital // Business Strategy series. – 2009, vol. 10, No. 6, p. 383-399. ISSN 1751-5637.

59. Murphy P. J. et al. A conceptual history of entrepreneurial thought // Journal of Management History. – Chicago, 2006, vol. 12, no. 1, p. 12 – 35. - ISSN: 1751-1348.
60. Murray C. Social Capital and Cooperation in Central and Eastern Europe – A Theoretical Perspective // ICAR Discussion Paper. – Berlyn: Humboldt University, 2005.
61. Nahapiet J., Ghoshal S. Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage // Academy of Management Review. – 1998, vol. 23, No. 2, p. 66–242.
62. Narayan D., Cassidy M. F. A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory // Current Sociology. - 2001, vol. 49, No. 2, p. 59-102.
63. National Commission on Civic Renewal. The Index of National Civic Health (INCH). - College Park, Maryland: National Commission on Civic Renewal, 1999.
64. Neace M. B. Entrepreneurs in Emerging Economies: Creating Trust, Social Capital, and Civil Society // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. - 1999, vol. 565, No. 148, p.148-161. http://ann.sagepub.com/content/565/1/148 [žiūrėta 2011 04 12].
65. Neergaard H. et al. The Impact of Gender, Social Capital and Networks on Business Ownership: A Research Agenda // International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research. – 2005, vol. 11, No. 5, p. 338-357.
66. Neira I. et al. An Empirical Analysis of Social Capital and Economic Growth in Europe // Business Media. – 2009, vol. 92, p. 111-129.
67. Office for National Statistics. Social Capital. A Review of the Literature // Social Analysis and Reporting Division Office for National Statistics, 2001.
68. Onyx, J., Bullen, P. Measuring Social Capital in Five Communities in NSW: An Analysis // CACOM Working Paper. – 1997, No. 41.
69. Oorschot W., Finsveen E. Does the Welfare State Reduce Inequalities in People's Social Capital? // International Journal of Sociology and Social policy. - 2010, vol. 30, No. ¾, p. 182-193.
70. Oorschot W. et al. Social Capital in Europe. Measurement and Social and Regional Distribution of a Multifaceted Phenomenon // Acta Sociologica. – 2006, vol. 49, No. 2, p. 149-167.
71. Pabedinskaitė A. Kiekybinių sprendimų metodai. I dalis. Koreliacinė regresinė analizė. Prognozavimas. – Vilnius: Technika, 2009.
72. Parts E. Social Capital in EU Candidate Countries // Paper for the conference on „EU enlargement and social cohesion". – Estonia: University of Tartu, 2003.
73. Paxton P. Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment // American Journal of Sociology. – 1999, No. 10, p. 88-127.

74. Portela M., Neira, I. Capital Social: Concepto y Estudio Econome´trico sobre el Capital Social en Espan˜a // Revista de Estudios Econo´micos de Desarrollo Internacional. – 2002, vol. 2, No. 2, p. 25–52.
75. Prusak L., Cohen D. How to Invest in Social Capital // Harvard Business Review. – 2001, vol. 79, No. 6, p. 86-93.
76. Pukėnas K. Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa: mokomoji knyga. – Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija LKKA, 2005.
77. Putnam R. D. Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community. - New York: Simon & Schuster, 2000.
78. Putnam R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. - Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993.
79. Rudzkienė V. Socialinių ir rinkų tyrimų procedūros ir metodai // Paskaitų medžiaga, 2009.
80. Schaik T. Social Capital in the European Values Study Surveys // Country Paper Prepared for the OECD-ONS International Conference on Social Capital Measurement in London. – 2002.
81. Schenkel M. T., Garrison G. Exploring the Roles of Social Capital and Team-efficacy in Virtual Entrepreneurial Team Performance // Management Reasearch News. - 2009, vol. 32, No. 6, p. 525-538.
82. Spence L. J., Schmidpeter R. SME‘s, Social Capital and Common Good // Journal of Business Ethics. – 2003, vol. 45, No.1/2, p. 93-108.
83. Sudarsky F. Colombia’s Social Capital. The National Measurement with the Bargas. – Colombia: National Planning Office, 1999.
84. Stone W. Measuring Social Capital, Toward a Theoretically Informed Measuring Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life: Research Paper. – Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 2001, No. 24.
85. Taylor D. W. et al. Building Social Capital through Action Learning: An Insight into the Entrepreneur // Education + Training. – 2004, vol. 46, No. 5, p. 226–235. ISSN 0040-0912.
86. Tijūnaitienė R. Socialinio kapitalo konceptas: dalyvavimo kontekstas // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos – Šiaulių universitetas. - 2008, vol. 1, No. 10, p. 186-192.
87. Totterman H., Sten J. Start-ups: Business Incubation and Social Capital // International Small Business Journal. – 2005, vol. 23, No. 5, p. 487–511.
88. The Gallup Organization. Entrepreneurship Survey of the EU 25. Secondary Analysis Lithuania, Latvia, Estonia // European Commission Directorate-General for Enterprise and Industry E/1: Entrepreneurship. - 2009.

89. The Heritage Foundation. - 2011. http://www.heritage.org/index/ [žiūrėta 2011 09 25]
90. The World Bank. Entrepreneurship Snapshots 2010: Measuring the Impact of the Financial Crisis on New Business Registration. – 2011. ISBN 978-0-8213-8476-3.
91. Vartotojų nuomonių statistinio tyrimo metodika // Statistikos departamentas. Įsakymas Nr. DĮ-114. – 2008.
92. Vasiliauskaitė J. Įmonės socialinio kapitalo įtakos įmonės veiklai vertinimo modelis (rankraštis): daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika (04 S). – Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007. – 155 p.
93. Webb C. Measuring Social Capital and Knowledge Networks // Journal of Knowledge Management. – 2008, vol. 12, No. 5, p. 65–78. ISSN 1367-3270.
94. Wirtz J. et al. Organizational Learning from Customer Feedback Received by Service Employees. A Social Capital Perspective // Journal of Service Management. – 2010, vol. 21, No. 3, p. 363-387.
95. Zhang Q., Fung H-G. China's Social Capital and Financial Performance of Private Enterprises // Journal of Small Business and Enterprise Development. – 2006, vol. 13, No. 2, p. 198-207
96. Zhou M., Bankston, C.L. Social Capital and the Adaptation of the Second Generation: The Case of Vietnamese Youth in New Orleans // International Migration Review. - 1994, vol. 18, No. 4, p. 45-821.
97. Žukauskienė R. Kokybiniai ir kiekybiniai metodai // Paskaitų medžiaga. 2008. http://rzukausk.home.mruni.eu/wp.../kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai1.ppt [žiūrėta 2011 06 13].

Aleknavičiūtė G. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimas / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. I. Mačerinskienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, Bankininkystės ir investicijų katedra, 2011. – 88 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta valstybės socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui ir sudarytas Baltijos šalių socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelis. Pirmame skyriuje pateikta socialinio kapitalo teorija ir jos vieta tarp kitų ekonominių koncepcijų. Taip pat aptarta socialinio kapitalo struktūra bei jo sąveika su verslumo procesu. Pateiktas teorinis valstybės socialinio kapitalo įtakos šalies verslumo formavimui modelis. Antroje darbo dalyje sudaryta valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo metodologija, kurios metu atlikta socialinio kapitalo vertinimo metodų analizė. Taip pat sudarytos kokybinio ir kiekybinio tyrimų metodikos, padedančios įvertinti valstybės socialinio kapitalo įtaką verslumui. Trečiame darbo skyriuje pateiktas Baltijos šalių verslo aplinkos ir verslumo formavimo galimybių vertinimas bei gauti tiek kokybinio, tiek kiekybinio tyrimų rezultatai. Remiantis gautais duomenimis sudarytas ekonometrinis valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelis Baltijos šalyse, kuris įvertina esamą Baltijos valstybių situaciją ir atskleidžia, kurie socialinio kapitalo aspektai gali labiausiai paskatinti verslumo plėtrą tose šalyse.

Pagrindiniai žodžiai: valstybės socialinis kapitalas, verslumas, pasitikėjimas, socialiniai tinklai, socialinės normos, pilietiškumas.

Aleknavičiūtė G. The evaluation of the influence of governmental social capital on entrepreneurship in Baltic States / Master's Work in Financial Markets. Supervisor prof. dr. I. Mačerinskienė. - Vilnius: Department of Banking and Investment, Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. – 88 p.

ANNOTATION

This paper aims to present the evaluation of the influence of governmental social capital on entrepreneurship and to create the econometric model of governmental social capital impact on entrepreneurship in Baltic States. The first part of this work introduces the theory of social capital and its place in modern economy. Moreover this paper explains the structure of social capital and its interaction with entrepreneurial process. The theoretical model of governmental social capital influence on entrepreneurship is given. The second part of the essay presents the evaluation methodology of influence of governmental social capital on entrepreneurship. During this, the analysis of evaluation methods was made and the qualitative and quantitative methods selected. The last part of this work analyses the entrepreneurial climate and activity prospects in Baltic States and presents the results of the qualitative and quantitative researches on governmental social capital and entrepreneurship. According to this, the evaluation model of the influence of governmental social capital on entrepreneurship in Baltic States was created. It evaluates the current situation of the Baltic States and explains which aspects of governmental social capital are the most important in entrepreneurship promotion.

Key Words: governmental social capital, entrepreneurship, trust, social networks, social norms, civism.

Aleknavičiūtė G. Valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimas / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. I. Mačerinskienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, Bankininkystės ir investicijų katedra, 2011. – 88 p.

SANTRAUKA

Pasak M. B Neace (1999), ilgalaikį ekonomikos augimą šalys, ypač besivystančių rinkų, gali pasiekti tik keldamos savo verslumo lygį. Taigi pagrindiniu ekonomikos ir finansų rinkų varikliu tampa būtent verslumas. Tokiu atveju, vienu iš pagrindinių valstybės tikslų yra verslui palankių sąlygų kūrimas bei naujų įmonių kūrimosi ir plėtros skatinimas. Yra žinoma, kad verslo sėkmė priklauso ne tik nuo materialių investicijų ir kokybiško vadovavimo, bet ir nuo to ar įmonės darbuotojai pasitiki vienas kitu ir valstybės institucijomis, ar valdžios organų priimti įstatymai skatina verslumo procesą ir ar šalyje pastebimas glaudus visuomenės bendradarbiavimas ir nustatytų normų laikymasis. Būtent todėl verslo procese svarbią vietą užima socialinis kapitalas. Kitaip tariant, tinkamai išnaudojamas socialinis kapitalas gali padėti išvengti finansinių ir ekonominių krizių ar jas nuspėti bei paskatinti ekonomikų atsigavimą ar spartesnį jų vystymąsi. Taigi, šiame darbe, iškyla pagrindinė ***problema*** - kaip valstybės socialinis kapitalas veikia verslumo formavimo procesą ir kokiu būdu tai galima įvertinti? Išsikeliamos tyrimo ***hipotezės*** - valstybės socialinis kapitalas teigiamai veikia verslumo procesą šalyje; visos socialinio kapitalo dedamosios yra reikšmingos verslumo skatinimo procese. ***Tyrimo objektas*** - valstybės socialinio kapitalo veiksnių įtaka verslumo formavimui. ***Tyrimo tikslas*** - įvertinus valstybės socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui, sudaryti Baltijos šalių socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį. ***Uždaviniai:*** išanalizuoti socialinio kapitalo teoriją ir jos svarbą verslumo formavimui valstybės lygmeniu; parengti valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo metodologiją; įvertinti Baltijos šalių verslumo formavimo galimybes ir sudaryti valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui vertinimo modelį Baltijos šalyse bei patikrinti jį praktikoje.

Darbe nagrinėta mokslinė literatūra, statistiniai duomenys bei atliktas ekspertinis vertinimas ir koreliacinė regresinė analizė. Pirmoje darbo dalyje pateikta socialinio kapitalo koncepcija ir jos sąsajos su verslumu. Antroje dalyje įvertinta valstybės socialinio kapitalo įtaka verslumui Baltijos šalyse.

Darbe buvo atliekami kokybinis ir kiekybinis tyrimai, kurių metu buvo sudarytas valstybės socialinio kapitalo įtakos verslumo formavimui Baltijos šalyse vertinimo modelis. Gautas modelis parodė, kad socialinis kapitalas teigiamai veikia verslumo formavimą Baltijos šalyse ir kad visos keturios socialinio kapitalo dedamosios yra reikšmingos šiame procese, tarp kurių viena iš svarbiausių - pasitikėjimas.

Aleknavičiūtė G. The evaluation of the influence of governmental social capital on entrepreneurship in Baltic States / Master's Work in Financial Markets. Supervisor prof. dr. I. Mačerinskienė. - Vilnius: Department of Banking and Investment, Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. – 88 p.

SUMMARY

M. B Neace (1999) in his work stated that entrepreneurship is the main element of economic development especially in developing countries. That is why entrepreneurship becomes the engine of financial markets and economies. According to this, countries have to put all their efforts in order to create good entrepreneurship climate. As we know, success in business depends not only on material investments and good management but also on trust between employees and governmental institutions. Moreover reliable legal system, strong base of social norms, networks and civism can be the main factors encouraging entrepreneurial activity. For this reason social capital plays a big role in this process. In other words, the appropriate use of social capital can forecast financial and economic crisis or even prevent them. Furthermore, it can stimulate economic recovery and foster development of it. That is why ***the problem*** is can governmental social capital influence entrepreneurship and how can we evaluate this process? ***Hypotheses*** of research – the influence of governmental social capital on entrepreneurship is positive; all components of governmental social capital are significant in creation of entrepreneurship. ***Object*** of research - the influence of governmental social capital factors on entrepreneurship. ***The main purpose*** of this research is to evaluate the influence of governmental social capital on entrepreneurship and create the econometric model of governmental social capital impact on entrepreneurship in Baltic States. ***Main tasks:*** to analyze the theory of social capital and its impact on entrepreneurship; to determine a methodology of estimation of governmental social capital impact on entrepreneurship; to evaluate the climate of entrepreneurial activity in Baltic States and create the evaluation model of the influence of governmental social capital on entrepreneurship.

In this paper the scientific literature and statistic data was analyzed. The expert evaluation and regression analyses were made. First part of this work presented the concept of social capital and its coherence with entrepreneurship. In second part of essay the evaluation of governmental social capital on entrepreneurship in Baltic States was made.

The evaluation model of the influence of governmental social capital on entrepreneurship was created. Model showed that the impact of governmental social capital on entrepreneurship is positive and that all components of governmental social capital are significant in creation of entrepreneurship. Moreover trust is one of the most important elements in this process.

1 PRIEDAS. VERSLUMO KONCEPCIJOS

1 lentelė. Įvairių pasaulio ekonomistų požiūris į verslumo fenomeną

Kriterijus	Autorius	Verslumo apibūdinimas
Individo savybės	*Joseph Schumpeter (1951), Austrija*	Verslumas – tai toks verslo įgyvendinimo būdas, kai atliekami veiksmai nėra įprasti eiliniam verslui, tai fenomenas, kuris, daugeliu atveju, priklauso nuo lyderio požiūrio į verslą.
	Albert Shapero (1975), JAV	Verslumas – tai toks elgesys, kuris susideda iš: iniciatyvių poelgių, socialinių - ekonominių mechanizmų perorganizavimo, siekiant gauti realų pelną iš atitinkamų išteklių ir situacijų bei realios rizikos įvertinimo ir pripažinimo, nebijant padaryti klaidų.
	Hans Landstrom (2008), Švedija	Verslume svarbiausias aspektas yra verslininkas, kuris sugeba naujas ekonomines galimybes perkelti į rinką bei iš to gauti pridėtinę vertę.
Veiklos vykdymas bei gerovės kūrimas	*Robert C. Ronstadt (1984), JAV*	Verslumas - tai kintantis procesas, kuriantis visuomeninę gerovę. Ši gerovė kuriama individualių asmenų, kurie sugeba tinkamai įvertinti riziką, laiko sąnaudas ir reikalingą žmogiškąjį kapitalą, kuris gali sukurti pridėtinę vertę tam tikriems produktams ir paslaugoms. Pats produktas ar paslauga nebūtinai turi būti nauja ar unikali, bet svarbiausia, kad verslininkas sugebėtų taip ją pateikti, jog ji galėtų sėkmingai įsitvirtinti rinkoje bei atneštų pelną.
	John L. Thompson (1999), Didžioji Britanija	Sėkmingas verslumas tik išskirtiniais atvejais yra sėkmės ar staigaus įkvėpimo pasekmė. Verslumas- tai mokslas apie gebėjimą tinkamai panaudoti jau atrastus ir išbandytus išteklius taip, kad jie galėtų sukurti pridėtinę vertę.
	Venkataraman (1997)	Verslumas - tai pelningų galimybių atradimas ir išnaudojimas, kad gautume asmeninę naudą, o vėliau ir socialinę naudą.
	Laimutė Gegieckienė ir Aldona Graikšienė. (2009), Lietuva	Verslumas - tai siekimas naujų idėjų, projektų įgyvendinimo, t.y. sugebėjimas sėkmingai organizuoti ir valdyti savo gyvenimą bei verslą, pelningai gaminti prekes ar teikti paslaugas. Tai - mąstymas ir veikimas.
	Donald F. Kuratko (2008), JAV	Verslumas - tai kintantis procesas, apimantis naujų vizijų kūrimą, aplinkos kaitą bei novatorišką kūrybinį procesą. Norint sukurti naujas idėjas ir atrasti naujus genialius sprendimus, būtina išnaudoti didelius energijos bei pasiaukojančio darbo išteklius. Taigi pagrindiniai elementai, reikalingi sėkmingo verslo vykdymui, visų pirma, yra noras įvertinti ir prisiimti riziką, susijusią su turto bei laiko sąnaudomis ir žmogiškuoju kapitalu bei gebėjimas suburti darbui tinkamą komandą ir reikalingus išteklius.
Naujovių kūrimas	*Jin-ichiro Yamada (2004), Japonija*	Verslumas - tuo pačiu metu yra ir konstruktyvus, ir destruktyvus procesas, kuris, remdamasis žmogiškuoju kapitalu, vysto naujas verslo sritis.
	David Johnson (2001), Didžioji Britanija	Verslumas - tai naujų idėjų kūrimas, paverčiant jas prekėmis ar paslaugomis ir pateikiant jas rinkai.
	Alison Marrison (2000), Didžioji Britanija	Verslumas - tai instrumentas, padedantis keisti nusistovėjusią organizacijų veiklos kultūrą bei ieškantis naujos veiklos galimybių.
Įmonės tikslų siekimas	*Arthur Cole (1959), JAV*	Verslumas – tai tiltas tarp neekonominių visuomenės poreikių ir pelno siekiančių institucijų, kurios nori pasiekti ekonominę pažangą bet kokiais įmanomais būdais, kad įgyvendintų savo tikslus ir norus.

Šaltinis: G. Aleknavičiūtė 2010, p. 21.

2 PRIEDAS. EKSPERTINIO VERTINIMO ANKETA LIETUVIŲ KALBA

Gerb. Eksperte,

Esu Mykolo Romerio universiteto Finansų rinkų magistratūros studijų studentė ir savo baigiamajame darbe atlieku tyrimą apie šalies socialinio kapitalo įtaką verslumo formavimui Baltijos šalyse. Jūs, kaip ekspertas, turėtumėte įvertinti, kurie socialinio kapitalo veiksniai turi įtakos verslumo formavimui šalyje ir kokį poveikį jie daro verslumui – teigiamą ar neigiamą.

Tyrimo metu surinkti duomenys bus naudojami išskirtinai tik moksliniams tikslams, o Jums pageidaujant, Jūsų anonimiškumas bus užtikrintas.

Socialinis kapitalas - apibūdina tiek horizontalius, tiek hierarchinius ryšius tarp institutų ir institucijų, kurios turi skirtingą įtaką bei galią, ir taip kuria formalius ir neformalius santykius visuomeninėje erdvėje, per kuriuos formuojami papildomi ištekliai, nepasiekiami jokiais kitais būdais.

1. Įvertinkite socialinio kapitalo veiksnių įtaką šalies verslumo formavimui (1 – visiškai neturi įtakos, 7 – turi labai didelę įtaką). Tinkamą variantą pažymėkite paspaude du kartus pelytės klavišu ant Jums tinkamo langelio ir pasirinkite „***checked***“.

	Socialinio kapitalo veiksniai	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis[1]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Pasitikėjimas valdžios institucijomis[2]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje[3]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	Labdaros perspektyvos šalyje[4]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	Šalies korupcijos lygis[5]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Patikima šalies teisinė sistema[6]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Šalies nusikalstamumo lygis[7]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas[8]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	Šalies demokratijos lygis[9]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	Valdžios valdymo efektyvumas[10]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas[11]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12	Jaunimo integracija į šalies ūkį[12]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Įvertinkite, kokią įtaką, teigiamą ar neigiamą, atskiri socialinio kapitalo veiksniai daro verslumui (1 – visiškai neigiamas poveikis, 7 – labai teigiamas poveikis). Tinkamą variantą pažymėkite paspaude du kartus pelytės klavišu ant Jums tinkamo langelio ir pasirinkite „***checked***“.

	Socialinio kapitalo veiksniai	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis[1]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Pasitikėjimas valdžios institucijomis[2]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje[3]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	Labdaros perspektyvos šalyje[4]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	Šalies korupcijos lygis[5]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Patikima šalies teisinė sistema[6]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Šalies nusikalstamumo lygis[7]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas[8]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	Šalies demokratijos lygis[9]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	Valdžios valdymo efektyvumas[10]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas[11]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12	Jaunimo integracija į šalies ūkį[12]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

[1]**Pasitikėjimas šalies ekonominės situacijos perspektyvomis -** apima šalies gyventojų pasitikėjimą šalies ekonomine situacija, vyriausybės politika, mokestine sistema, gyvenimo lygio augimu ir bendros visuomeninės gerovės didėjimu.

[2]**Pasitikėjimas valdžios institucijomis** - apima šalies gyventojų pasitikėjimą vietinės ir centrinės valdžios institucijomis bei Europos Sąjungos institucijomis.

[3]**Dalyvavimas visuomeninėje veikloje** – apima visuomenės polinkį dalyvauti įvairioje visuomeninėje ir savanoriškoje veikloje, burtis į grupes.

[4]**Labdaros perspektyvos šalyje** – apima perspektyvas gauti įvairią labdarą iš nevyriausybinių ir nepelno siekiančių organizacijų.

[5]**Šalies korupcijos lygis** – apima šalies korupcijos mastus, taip pat visuomenės požiūrį į korupciją. Korupcija - piktnaudžiavimas patikėta galia siekiant asmeninės naudos.

[6]**Patikima šalies teisinė sistema** – apima konstitucinės ir kriminalinės teisės reformas, žmogaus teisių apsaugos lygį, taip pat teisinę nepriklausomybę ir etninių mažumų teisinį statusą toje šalyje. Atsižvelgiama į lygumo prieš įstatymus lygį, įtariamųjų ir kalinių padėtį ir kaip laikomasi teismų sprendimų.

[7]**Šalies nusikalstamumo lygis** – apima šalyje įvykdomų nusikalstamų veikų skaičių ir sąlygas įvykdyti nusikaltimą.

[8]**Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas** – apima visuomenės dalyvavimą rinkimuose ir politiniuose sprendimuose, rinkimų demokratiškumą, taip pat požiūrį, pagal kurį viešosios gėrybės (kolektyviniai interesai, bendruomeninės vertybės) turi prioritetą, jeigu kyla interesų ar vertybių konfliktas.

[9]**Šalies demokratijos lygis** – apima šalies demokratinio valdymo lygį, visuomenės teisių ir laisvių užtikrinimą.

[10]**Valdžios valdymo efektyvumas** – apima centrinės ir vietinės valdžios sprendimų efektyvumą, biurokratinio aparato kokybę, decentralizacijos procesus.

[11]**Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas** – apima šeimos instituto svarbą visuomeniniame šalies gyvenime, stiprius santykius tarp šeimos narių.

[12]**Jaunimo integracija į šalies ūkį** – apima jaunimo įsitraukimą į darbo rinką, šalies švietimo sistemos kokybę.

3 PRIEDAS. EKSPERTINIO VERTINIMO ANKETA ANGLŲ KALBA

Dear Expert,

I am a master student of Mykolas Romeris University in Lithuania and in my final work I am implementing an empirical research about the impact of social capital to entrepreneurship in the Baltic States. In order to select suitable factors of social capital there is used an expert analysis where experts have to evaluate the factors of social capital and their influence on entrepreneurship.

That is why we would be very grateful if you could spend some time in order to complete this short questionnaire. The collected data will be confidential and used only for scientific purposes.

Social Capital consists of horizontal and hierarchical networks between the different institutes and institutions which have different economical, social and political power and which create formal and informal relationships within the society and through which the additional recourses are acquired.

1. Evaluate the impact of social capital's factors on county's entrepreneurship (1 – there is no impact, 7 – has a significant impact). The appropriate option is selected by clicking twice with the mouse on suitable cell and choosing the option „***checked***" in the Check Box Form.

	Factors of Social Capital	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Trust in economical perspectives of the country[1]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Trust in governmental institutions[2]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Volunteering and participation in community activities[3]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	Charity perspectives in the country[4]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	The level of corruption [5]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Country's legal system [6]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Crime rate in the country[7]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	Civism and political engagement of the society[8]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	Country's democracy score[9]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	Democratic governance and quality of bureaucracy[10]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	Promotion and maintenance of family values[11]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12	Youth integration into the country's economical life[12]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Evaluate, what kind of impact (positive or negative) factors of social capital make to entrepreneurship (1 – the impact is absolutely negative, 7 – the impact is absolutely positive). The appropriate option is selected by clicking twice with the mouse on suitable cell and choosing the option „***checked***" in the Check Box Form.

	Factors of Social Capital	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Trust in economical perspectives of the country[1]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	Trust in governmental institutions[2]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	Volunteering and participation in community activities[3]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	Charity perspectives in the country[4]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	The level of corruption[5]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	Country's legal system[6]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	Crime rate in the country[7]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	Civism and political engagement of the society[8]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	Country's democracy score[9]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	Democratic governance and quality of bureaucracy[10]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	Promotion and maintenance of family values[11]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12	Youth integration into the country's economical life[12]	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

[1]**Trust in economical perspectives of the country** – covers the citizens' trust in county's economical situation, government policy, county's tax system and also trust in improvement of living conditions and growing public welfare.

[2]**Trust in governmental institutions** - covers the citizens' trust in county's local and national government institutions and also trust in European Union institutions.

[3]**Volunteering and participation in community activities**- covers the society's tendency to participate in different social community and volunteering activities and also propensity to work in groups.

[4]**Charity perspectives in the country** –covers the ability to get charity from non-governmental and non-profit organizations.

[5]**The level of corruption** - looks at public perceptions of corruption, the business interests of top policy makers, laws on financial disclosure and conflict of interest, and the efficacy of anticorruption initiatives.

[6]**Country's legal system** – covers constitutional reforms, human rights protections, criminal code reforms, judicial independence, the status of ethnic minority rights, guarantees of equality before the law, treatment of suspects and prisoners, and compliance with judicial decisions.

[7]**Crime rate in the country** – covers the amount of criminal activity in the country and the conditions to commit a crime.

[8]**Civism and political engagement of the society** - examines national executive and legislative elections, electoral processes, the development of multiparty systems, and popular participation in the political process. Also covers the approach then public goods (collective interests and community values) have a priority comparing them with individual well-being.

[9]**Country's democracy score** – covers the level of democratic governance and assurance of public rights and freedoms.

[10]**Democratic governance and quality of bureaucracy** – considers the democratic character and stability of the governmental system, the independence, effectiveness, and accountability of legislative and executive branches, and the transparency and accountability of authorities.

[11]**Promotion and maintenance of family values** – covers the importance of the family institute in the society and strong relationships between the members of this institute.

[12]**Youth integration into the country's economical life** – covers the youth participation in the labor market and also the quality of the education system in the country.

4 PRIEDAS. PASAULIO VALSTYBIŲ REITINGAS PAGAL EKONOMINIŲ LAISVIŲ INDEKSĄ

RANKING THE WORLD BY ECONOMIC FREEDOM

Rank	Country	Overall Score
1	Hong Kong	89.7
2	Singapore	87.2
3	Australia	82.5
4	New Zealand	82.3
5	Switzerland	81.9
6	Canada	80.8
7	Ireland	78.7
8	Denmark	78.6
9	United States	77.8
10	Bahrain	77.7
11	Chile	77.4
12	Mauritius	76.2
13	Luxembourg	76.2
14	Estonia	75.2
15	The Netherlands	74.7
16	United Kingdom	74.5
17	Finland	74.0
18	Cyprus	73.3
19	Macau	73.1
20	Japan	72.8
21	Austria	71.9
22	Sweden	71.9
23	Germany	71.8
24	Lithuania	71.3
25	Taiwan	70.8
26	Saint Lucia	70.8
27	Qatar	70.5
28	Czech Republic	70.4
29	Georgia	70.4
30	Norway	70.3
31	Spain	70.2
32	Belgium	70.2
33	Uruguay	70.0
34	Oman	69.8
35	South Korea	69.8
36	Armenia	69.7
37	Slovak Republic	69.5
38	Jordan	68.9
39	El Salvador	68.8
40	Botswana	68.8
41	Peru	68.6
42	Barbados	68.5
43	Israel	68.5
44	Iceland	68.2
45	Colombia	68.0
46	The Bahamas	68.0
47	United Arab Emirates	67.8
48	Mexico	67.8
49	Costa Rica	67.3
50	Saint Vincent and the Grenadines	66.9
51	Hungary	66.6
52	Trinidad and Tobago	66.5
53	Malaysia	66.3
54	Saudi Arabia	66.2
55	Macedonia	66.0
56	Latvia	65.8
57	Malta	65.7
58	Jamaica	65.7
59	Panama	64.9
60	Bulgaria	64.9
61	Kuwait	64.9
62	Thailand	64.7
63	Romania	64.7
64	France	64.6
65	Cape Verde	64.6
66	Slovenia	64.6
67	Turkey	64.2
68	Poland	64.1
69	Portugal	64.0
70	Albania	64.0
71	Belize	63.8
72	Dominica	63.3
73	Namibia	62.7
74	South Africa	62.7
75	Rwanda	62.7
76	Montenegro	62.5
77	Paraguay	62.3
78	Kazakhstan	62.1
79	Guatemala	61.9
80	Uganda	61.7
81	Madagascar	61.2
82	Croatia	61.1
83	Kyrgyz Republic	61.1
84	Samoa	60.6
85	Burkina Faso	60.6
86	Fiji	60.4
87	Italy	60.3
88	Greece	60.3
89	Lebanon	60.1
90	Dominican Republic	60.0
91	Zambia	59.7
92	Azerbaijan	59.7
93	Morocco	59.6
94	Mongolia	59.5
95	Ghana	59.4
96	Egypt	59.1
97	Swaziland	59.1
98	Nicaragua	58.8
99	Honduras	58.6
100	Tunisia	58.5
101	Serbia	58.0
102	Cambodia	57.9
103	Bhutan	57.6
104	Bosnia and Herzegovina	57.5
105	The Gambia	57.4
106	Kenya	57.4
107	Sri Lanka	57.1
108	Tanzania	57.0
109	Mozambique	56.8
110	Gabon	56.7
111	Nigeria	56.7
112	Vanuatu	56.7
113	Brazil	56.3
114	Mali	56.3
115	The Philippines	56.2
116	Indonesia	56.0
117	Benin	56.0
118	Tonga	55.8
119	Malawi	55.8
120	Moldova	55.7
121	Senegal	55.7
122	Côte d'Ivoire	55.4
123	Pakistan	55.1
124	India	54.6
125	Djibouti	54.5
126	Niger	54.3
127	Yemen	54.2
128	Tajikistan	53.5
129	Suriname	53.1
130	Bangladesh	53.0
131	Papua New Guinea	52.6
132	Algeria	52.4
133	Haiti	52.1
134	Mauritania	52.1
135	China	52.0
136	Cameroon	51.8
137	Guinea	51.7
138	Argentina	51.7
139	Vietnam	51.6
140	Syria	51.3
141	Laos	51.3
142	Seychelles	51.2
143	Russia	50.5
144	Ethiopia	50.5
145	Micronesia	50.3
146	Nepal	50.1
147	Bolivia	50.0
148	Burundi	49.6
149	Sierra Leone	49.6
150	São Tomé and Príncipe	49.5
151	Guyana	49.4
152	Central African Republic	49.3
153	Togo	49.1
154	Maldives	48.3
155	Belarus	47.9
156	Lesotho	47.5
157	Equatorial Guinea	47.5
158	Ecuador	47.1
159	Guinea–Bissau	46.5
160	Liberia	46.5
161	Angola	46.2
162	Solomon Islands	45.9
163	Uzbekistan	45.8
164	Ukraine	45.8
165	Chad	45.3
166	Kiribati	44.8
167	Comoros	43.8
168	Republic of Congo	43.6
169	Turkmenistan	43.6
170	Timor-Leste	42.8
171	Iran	42.1
172	Democratic Republic of Congo	40.7
173	Libya	38.6
174	Burma	37.8
175	Venezuela	37.6
176	Eritrea	36.7
177	Cuba	27.7
178	Zimbabwe	22.1
179	North Korea	1.0
n/a	Afghanistan	n/a
n/a	Iraq	n/a
n/a	Liechtenstein	n/a
n/a	Sudan	n/a

ECONOMIC FREEDOM SCORE

- 80–100 FREE
- 70–79.9 MOSTLY FREE
- 60–69.9 MODERATELY FREE
- 50–59.9 MOSTLY UNFREE
- 0–49.9 REPRESSED

Šaltinis: http://www.heritage.org/index/ [žiūrėta 2011 09 25]

5 PRIEDAS. EKSPERTINIO VERTINIMO SUDERINAMUMO TIKRINIMAS

Kendall testas

N	15
Kendall's W	0,381
Chi-kvadratas	62,919
df	11,000
Asymp. Sig.	0,000

1 lentelė. Kendall konkordancijos koeficientas (1 užduotis)

Kendall testas

N	15
Kendall's W	0,368
Chi-kvadratas	60,768
df	11,000
Asymp. Sig.	0,000

2 lentelė. Kendall konkordancijos koeficientas (2 užduotis)

Kendall testas

N	10,000
Kendall's W	0,503
Chi-kvadratas	55,337
df	11,000
Asymp. Sig.	0,000

3 lentelė. Kendall konkordancijos koeficientas po atrankos (1 užduotis)

Kendall testas

N	10,000
Kendall's W	0,568
Chi-kvadratas	62,452
df	11,000
Asymp. Sig.	0,000

4 lentelė. Kendall konkordancijos koeficientas po atrankos (2 užduotis)

6 PRIEDAS. REGRESINĖS ANALIZĖS DUOMENYS

1 lentelė. Regresijos modelio determinacijos koeficientas

Modelio santrauka				
Modelis	**R**	**R^2**	**Koreguotas R^2**	**Standartinė paklaida**
1	0,987[a]	0,974	0,962	2499823,883
2	0,987[b]	0,974	0,964	2439593,972
3	0,987[c]	0,974	0,965	2385072,846
4	0,987[d]	0,974	0,967	2340251,496
5	0,987[e]	0,973	0,968	2303676,409

2 lentelė. Regresijos modelio dispersinės analizės ANOVA rezultatai

ANOVA						
Modelis		**Kvadratų suma**	**df**	**Vidurkio kvadratas**	**F**	**Reikšmingumas**
1	Regrasija	4656035946902020,00	9,00	517337327433558,00	82,786	0,000[a]
	Liekanos	124982388945564,00	20,00	6249119447278,22		
	Viso	4781018335847580,00	29,00			
2	Regrasija	4656034342152590,00	8,00	582004292769073,00	97,789	0,000[b]
	Liekanos	124983993694997,00	21,00	5951618747380,83		
	Viso	4781018335847580,00	29,00			
3	Regrasija	4655869741298330,00	7,00	665124248756905,00	116,923	0,000[c]
	Liekanos	125148594549249,00	22,00	5688572479511,34		
	Viso	4781018335847580,00	29,00			
4	Regrasija	4655052463323400,00	6,00	775842077220566,00	141,660	0,000[d]
	Liekanos	125965872524188,00	23,00	5476777066269,05		
	Viso	4781018335847580,00	29,00			
5	Regrasija	4653652135894100,00	5,00	930730427178821,00	175,380	0,000[e]
	Liekanos	127366199953480,00	24,00	5306924998061,65		
	Viso	4781018335847580,00	29,00			

3 lentelė. Pilni atgalinės (angl. *backward*) regresinės analizės rezultatai

Koeficientai								
Modelis		**Nestandartizuoti koeficientai**		**Standartizuoti koeficientai**	**t**	**Reikšmingumas**	**Kolinearumo statistika**	
		B	**Standartinė paklaida**	**Beta**			**"Tolerance"**	**VIF**
1	Konstanta	-15273004,606	13360028,619		-1,143	0,266		
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	1621,191	556,246	0,184	2,915	0,009	0,328	3,046
	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	7,409	1,524	1,071	4,863	0,000	0,027	37,113
	Šalies korupcijos lygis	3697,250	230719,636	0,003	0,016	0,987	0,042	23,681
	Patikima šalies teisinė sistema	378472,385	1363593,667	0,020	0,278	0,784	0,259	3,863
	Šalies nusikalstamumo lygis	-0,116	0,053	-0,166	-2,167	0,042	0,222	4,498
	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	7300447,975	1503806,780	0,288	4,855	0,000	0,372	2,690
	Šalies demokratijos lygis	349330,415	2191598,594	0,014	0,159	0,875	0,173	5,785
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	-59,120	45,738	-0,092	-1,293	0,211	0,256	3,900
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (gimstamumas ne santuokoje)	-7,732	22,041	-0,084	-0,351	0,729	0,023	43,780

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

3 lentelės tęsinys

Modelis		Nestandartizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas	Kolinearumo statistika	
		B	Standartinė paklaida	Beta			"Tolerance"	VIF
2	Konstanta	-15216118,070	12569454,774		-1,211	0,240		
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	1621,385	542,716	0,184	2,988	0,007	0,328	3,044
	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	7,419	1,379	1,072	5,378	0,000	0,031	31,938
	Patikima šalies teisinė sistema	369118,570	1202653,350	0,019	0,307	0,762	0,317	3,155
	Šalies nusikalstamumo lygis	-0,116	0,052	-0,166	-2,221	0,038	0,222	4,495
	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	7292349,971	1382231,438	0,288	5,276	0,000	0,419	2,387
	Šalies demokratijos lygis	353349,718	2124742,273	0,014	0,166	0,870	0,175	5,709
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	-58,625	32,938	-0,092	-1,780	0,090	0,471	2,124
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (gimstamumas ne santuokoje)	-7,622	20,451	-0,083	-0,373	0,713	0,025	39,575

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

3 lentelės tęsinys

Modelis		Nestandartizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas	Kolinearumo statistika	
		B	Standartinė paklaida	Beta			"Tolerance"	VIF
3	Konstanta	-13566623,957	7548312,457		-1,797	0,086		
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	1637,370	522,199	0,186	3,136	0,005	0,339	2,949
	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	7,428	1,348	1,074	5,512	0,000	0,031	31,886
	Patikima šalies teisinė sistema	426756,812	1125893,242	0,022	0,379	0,708	0,346	2,893
	Šalies nusikalstamumo lygis	-0,115	0,051	-0,165	-2,267	0,034	0,225	4,436
	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	7320328,216	1341293,756	0,289	5,458	0,000	0,425	2,351
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	-60,443	30,378	-0,094	-1,990	0,059	0,529	1,890
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (gimstamumas ne santuokoje)	-8,780	18,799	-0,095	-0,467	0,645	0,029	34,988

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

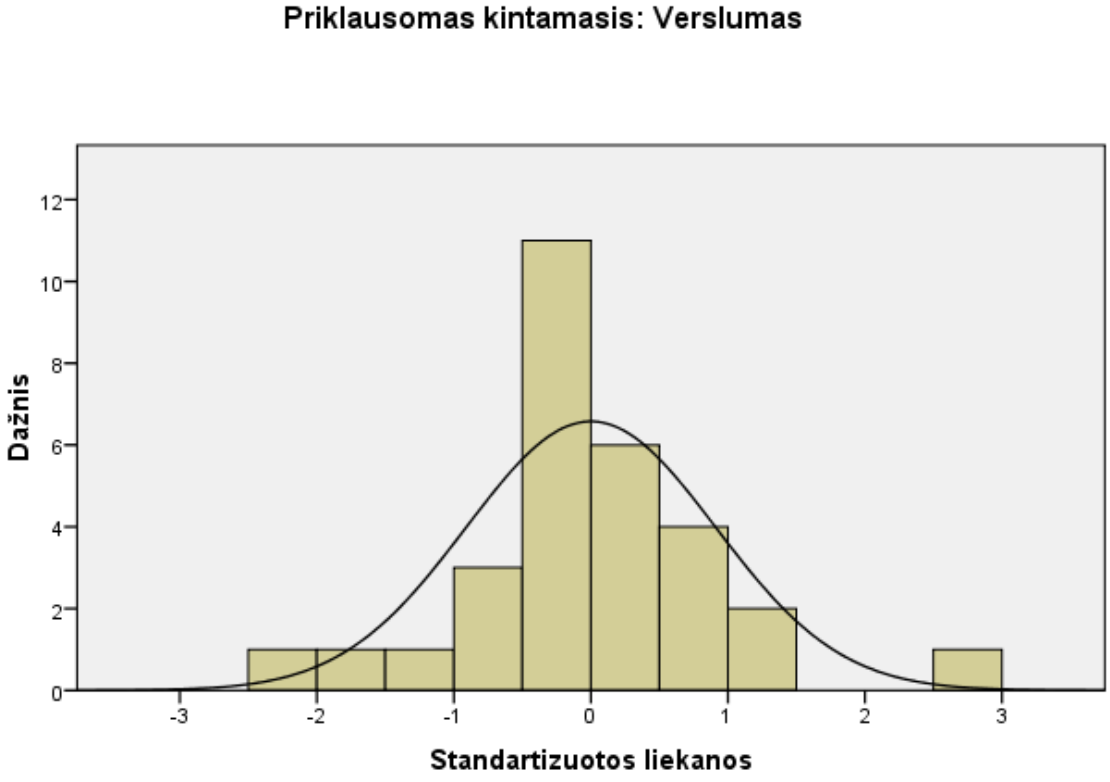
3 lentelės tęsinys

Modelis		Nestandartizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas	Kolinearumo statistika	
		B	Standartinė paklaida	Beta			"Tolerance"	VIF
4	Konstanta	-11343092,217	4660912,354		-2,434	0,023		
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	1540,433	446,733	0,175	3,448	0,002	0,446	2,242
	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	7,384	1,317	1,067	5,605	0,000	0,032	31,651
	Šalies nusikalstamumo lygis	-0,116	0,050	-0,167	-2,346	0,028	0,227	4,411
	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	7247398,284	1302476,138	0,286	5,564	0,000	0,434	2,303
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (skyrybos)	-64,070	28,289	-0,100	-2,265	0,033	0,587	1,702
	Šeimos, kaip socialinio vieneto, vertybių puoselėjimas (gimstamumas ne santuokoje)	-9,302	18,396	-0,101	-0,506	0,618	0,029	34,800
5	Konstanta	-11957720,818	4429301,813		-2,700	0,013		
	Pasitikėjimas valdžios institucijomis	1451,007	403,824	0,165	3,593	0,001	0,529	1,890
	Dalyvavimas visuomeninėje veikloje	6,749	0,391	0,976	17,260	0,000	0,348	2,878
	Šalies nusikalstamumo lygis	-0,100	0,037	-0,143	-2,701	0,012	0,394	2,536
	Visuomenės pilietiškumas ir politiškumas	7024922,389	1206753,977	0,277	5,821	0,000	0,490	2,040
	Šeimos vertybių puoselėjimas (skyrybos)	-63,235	27,800	-0,099	-2,275	0,032	0,589	1,696

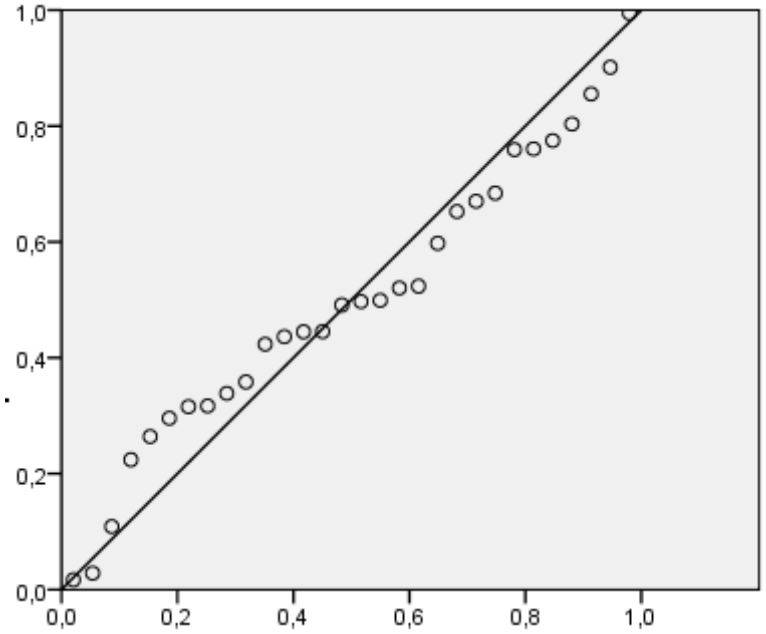
7 PRIEDAS. REGRESINĖS ANALIZĖS METU GAUTŲ LIEKANŲ SUDERINAMUMAS SU NORMALIUOJU SKIRSTINIU

1 lentelė. Regresinės analizės liekanų suderinamumo su normaliuoju skirstiniu tikrinimas

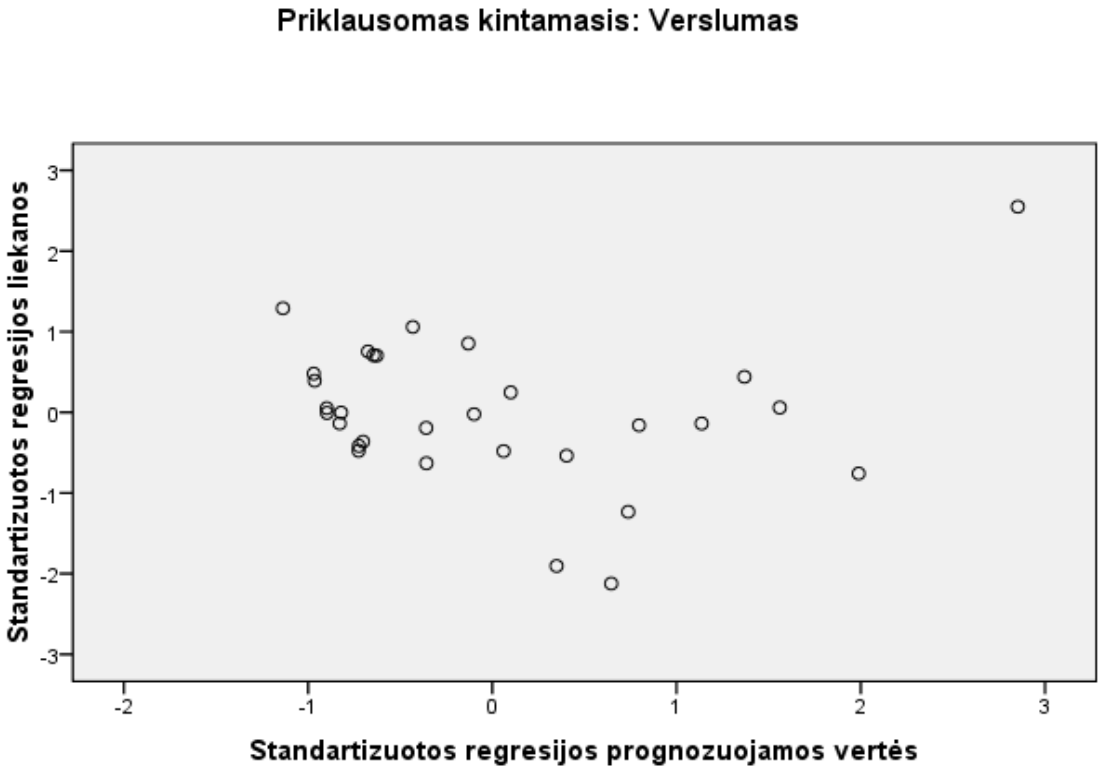
		N	Kolmogorov-Smirnov Z	Reikšmingumas (Asymp. Sig. (2-tailed))
Kolmogorov-Smirnov Test	**Nestandartizuotos prognozuojamos vertės**	30	0,949	0,329
	Nestandartizuotos liekanos	30	0,607	0,854

1 pav. **Standartizuotų liekanų pasiskirstymas**

2 pav. **Standartizuotų liekanų normalumo kreivė**

3 pav. **Regresinės analizės prognozuojamų standartizuotų verčių pasiskirstymas**